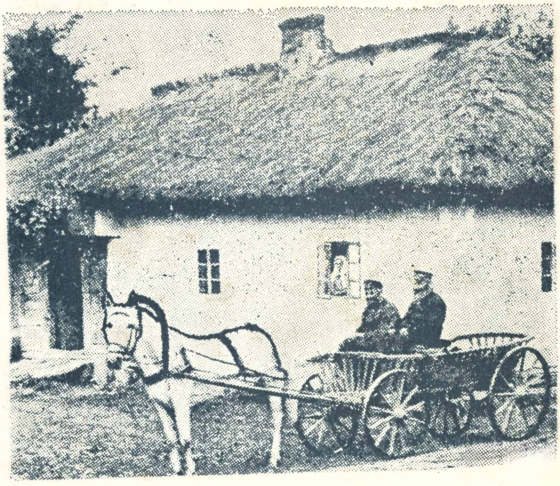
שמואל ירדן

סִפּוּרָה שֶׁל



מוֹטָלָה

שמואל ירדן

ספורה של מוטלה

עיר הולדת הנשיא חיים ויצמן

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

ירושלים תשלט

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

©

כל הזכויות שמורות

שמואל ירדן, רחוב מצליח 5, בני־ברק
טלפון 03-707844

נדפס במגמה לאמנויות הדפוס, קרית נוער ירושלים

נר זכרון

לגיסי (אחי אשתי)
נחום דיסקין ז"ל
שנקטף בדמי ימיו
ביום כו באלול תשלז
בגיל 53

שמות הספורים

אגדת השם 7

איכה היתה מוטלה 9

א. אלה ברכב ואלה בסוסים

עגלונים 18
זמנים מודרניים 22
אוטובוסים 26
חזיז ורעם 29
קנאת אוטובוסים 33

ב. בנפשו יביא לחמו

חלול שבת נוצרית 37
האציל וכלבו 46
פרקמטיה ביריד 51
ציד זבובים וגנבים 59
טרחנים וסרחנים 64

ג. פדגוגיה

כבוד אם 72
כבוד אב 79
רב או סנדלר 88
פרק משניות 94

ד. מועדים

זמירות ציוניות 103
גו' של שבת 112
עשה לך רב 117
דרך בשר בחמין 122
משיב הרוח ומוריד השלג 124
חג הבולבוסים 129
אביב הגיע 131
פסח בא 136
ירק לשבועות 137
הכובסות בנהר 141
משמחת תורה לגרוד נורא 147

ה. מדיצינה

לחש — נחש 151
משחה צהובה 157
ד"ר "שרלוק" גרינברג 163

ו. השרפה הגדולה

תקופת העץ 165
בדק הבית 172
ה' נתן וה' לקח 178
אגדת מזודת הזהב 184

נספחים 191

שלמי תודה

לאחי ד"ר דב ירדן אשר נשא בעול בדיקת הספר, הבאתו לבית הדפוס, ההשגחה עליו בכל שלבי הסדור, ההגהות והכריכה — עד להוצאתו לאור.

✶

לידידי מניו־יורק, בני מוטלה הדגולים פרופ' זבולון רביד ואחיו אליעזר צ'מרינסקי אשר עודדוני וחזקו את ידי ממרחקים.

✶

ואחרונה אחרונה חביבה: לרעיתי פנינה לבית דיסקין אשר עבודתי בכתיבת הספר גזלה ממנה שעות רבות של בלוי זמן טן־דו והיא תמכתני ברוח טובה.

אגדת השם

האגדה מספרת: בשנת ה' אלפים ת"ח (1648), בעת פלישת שודיה לפולין, רצחה מרגלת פולניה שר־צבא שודי ושדדה ממנו מסמכים צבאיים חשובים. כנקמה — הקיף הצבא השודי את העירה, אשר ממנה יצאה המרגלת, והצית אותה מכל עבריה. על אנשיה ורכושה.

רק יהודי אחד נמלט משרפה זו, והוא **מרדכי** הקברן, המכונה — "**מוטל**", שהתחבא בבית הקברות, בתוך בור קבר.

לאחר נסיגת הצבא השודי בנה לו מרדכי בית קטן, ופתח חנות למשקאות חריפים. תוך זמן קצר הפך הבית הבודד לבית־מרזח הומה ולמקום מפגש ולינה לסוחרים, שעשו את דרכם בין פינסק לבין מינסק.

גויי הסביבה היו מתבטאים בלשונם: "פוידיום דו **מוטוליה**", כלומר — "נלך **למוטל**".

היהודים כנו את מוטל בלשון הקטנה, שהיא לשון חבה: "**מוטלה**". "בואו נלך למוטלה", או — "נסע למוטלה"... היו מהם, שתנאי הסביבה קסמו להם — אויר צלול, שפע מים חיים, נהר, יערות — והם החליטו להכות שורש במקום.

במשך הזמן התרכזו סביב הבית הבודד עוד בתים רבים של יהודים ושל גויים, ולאט לאט שב המקום לתחיה וקבל צורה של עיר קטנה — עירה.

ברבות הימים נשתכח מקור הבטוי "מוטלה" ורבים סברו כי זה הוא שם עירתם...

וכך נשתרש השם **"מוטלה"** בפי כל ונהייה לשמה הרשמי...

(קטע — בשינויים קלים — מתוך ההקדמה של הרב שמעון יוז'וק, לספר "חרבן מוטלה").

גרסה אחרת:

בזמנו של בוגדן חמלניצקי, אבי הפורעים האוקראיני, ישבו הרבה יהודים בכפר זה, שנקרא אז בשם אחר, אך כשעברו הקוזקים בכפר זה רצחו את כל היהודים ולא נשאר מהם אלא יהודי אחד בשם מוטל. כששקטו הרוחות יצא מוטל ממחבואו ופתח בכפר זה פונדק. (ההמשך — כמו בגרסה הקודמת).

(קטע ממאמר "הרב איוון סמיושקין הי"ד", מאת יצחק נימצוביץ, "הדור", ט בתשרי תשט"ז, 25.9.55, ת"א).

איכה היתה מוטלה

(מעין מבוא)

א.

לא רק אני נולדתי במוטלה, אלא **גם** פרופיסור **חיים וייצמן** (ז"ל) — הנשיא הראשון למדינת ישראל, זכה להולד בעירתי...

אמנם, הוא היה נשיא, ואפילו פרופיסור, ואני (א־בדל לחיים ארכים), אינני אלא יהודי פשוט ורגיל, אך הלא תודו בעצמכם שהיה יכול להיות גם להיפך... אלא שאז, אילו, למשל, הייתי **אני** נשיא המדינה, או, לפחות, פרופיסור כלשהו — מי יודע אם הייתי מתפנה לכתוב את המעט מזכרונותי על העירה, מעט מקורותיה, טפוסיה, מנהגיה ותרי"ג פרטיה שנחרתו בזכרוני? וזה כבר היה, באמת, חבל מאד...

מעתה, שאינני אלא יהודי פשוט ורגיל — אספר לכם (כאן אנסה להתבטא כסופר גדול המתחיל בש־לילה), ובכן, **לא** אספר לכם על מוטלה מתקופת הנשיא וייצמן ז"ל.

כבר הקדימני בזה הסופר **חיים צ'מרינסקי**, הידוע בכנויו הספרותי "ר' מרדכי'לה", וכתב

תאור יפה על אותה תקופה, בספרו **"עירתי מוטלה"** (בעריכת א' דרויאנוב, הוצאת "דביר", תל־אביב, תשי"א); ויפה עשה שהקדימני, כי אני לא נכחתי כלל בדורו!...

כמו כן, **לא** אספר לכם את פרשת חרבן העירה בידי הנאצים ועוזריהם האוקראינים ימח שמם וזכרם!

אחד מפליטי מוטלה, **א' ל' פוליק**, שנצל מן השואה בנסים — הביא אתו רשימות, שרשם ממראה עיניו ומפי עדי ראיה אחרים.

את הרשימות הללו תרגם לעברית — אחי, הרב **שמעון יוז'וק**, ועבדם לספר בשם **"חרבן מוטלה"**.

ערך את הספר — אחי הגדול, ד"ר **דב ירדן**. הוציאו לאור — **"ועד יוצאי מוטלה"** בישראל, תשט"ז.

מה שספר אספר לכם, זהו תאור כללי של העירה, על אורותיה וצלליה, בתקופת שנות העשרים והשלושים של מאתנו.

מובן מאליו שבכתיבת שיחזור מימי ילדותי (יצאתי את העירה בגיל עשר!), תתפוש משפחתי חלק נכבד מתאורי, וכתושבי מוטלה אפשר לראות בדמותם משפחות רבות אחרות.

אגב, זולת הנשיא (ו...זולתי) נולדו במוטלה עוד אנשים דגולים, וכיום הזה נמצאים בישראל ובארצות־הברית כל מיני אנשים חשובים: — דוקטורים, פרופיסורים, דיינים, רבנים, קצינים ושוטרים, מהנדסים ורופאים, ואפילו — נגרים וחייטים...

(בנספח א', בסוף הספר, תמצא קטעים ממאמריו של פרופ' **זבולון רביד**, על אחדים מגדולי מוטלה).

וכל אלה — למרות שהעירה לא עמדה מעולם על דרגת התפתחות גבוהה וסבלה ממצוקה כלכלית נצחית; רק בזכות הורינו היקרים, אשר השכילו לטעת בילדיהם את השאיפה העמוקה לתורה ולתעודה, ומסרו מפתם החרבה לחנוך ולתרבות — הגענו להשגים נכבדים!

ובכן — — — **לכו ונלכה למוטלה!**

ב.

כשבקשו לצני הדור לאמוד את ממדי עירתי ואת חזותה החיצונית, חרצו לשון וחרזו חרוזים, לאמור:

גודל העירה —
כשורה זעירה
"טל ומטר"
בסדור זוטר!

הטבתי להבין את כונתם הזדונית: כל גדלה של מוטלה אינו עולה על גודל אותה שורונת "ותן טל-ומטר", הנדפסת באותיות זעירות בכל סדור, וזער-ערות — בסדור קטנטן...

ועוד חמדו הלצים לצון, ברוב זדונם:

— "בעצור סוס לאורך רחובה הראשי של מוטלה, הוא מנגב ברעמתו את שמשות הבית הקיצוני מזה, ומצליף בזנבו על חלונות הבית מקצה מזה"...

— "ולא עוד, אלא שדי בהבל פיו של הסוס להע-טות ערפל על כל העירה ולהסתירה כליל מעין רו-אים!"...

הגדילו הנועזים שבהם וספדו: "וי לו לאותו האיש אשר **ירכב** על הסוס ההוא, ואוי לעיניו מן **העשן** אשר יתמר אליהן מתוך הארובות שבראשי הגגות הנ-מוכים"...

אני כשלעצמי אין חלקי עם כת הלצנים, מקפחי דמות עירתי, ובשום פנים לא אוכל להסכים לגוזמו-תיהם!

שערו בנפשכם:

עיר המאכלסת בקרבה כמאתים וחמשים משפחות

של יהודים, וכמספר הזה — כפול שלשה או ארבעה — של גויים!

עיר שרחובה הראשי בלבד הוא כה ארוך, עד שנאלצו לחלקו לשלשה חלקים ולכנותו בשלשה שמות:

"מארק", (ויש גורסים: "אלט־שטאט");

"רחוב הגויים";

"ניישטאט".

ועתה, לך היה גיאוגרף ודע את שמות כל יתר הרחובות והסמטאות הקטנים, המסתעפים לכל הכוונים, והעיריה לא דאגה כלל לשילוט שמותיהם!

עיר — אשר על מכתביה כתוב במפורש:

"מיאסטו מוטול, פוויאט דרוהיצ'ינסקי", שפירושן: **העיר** מוטלה שבמחוז דרוהיצ'ין!

האם לאחר כל אלה עוד יעז מישהו ללגלג עליה ולהשוותה ל"טל־ומטר" קטן?...

נערוך נא טיול קצר ברחובות העיר ונוכחה:

חלקו הראשון של הרחוב הראשי הארוך — שהוה את העיר העתיקה — כונה בשם "דער מארק", כלומר: השוק, וזאת — על שום שהתקיימו בו הירידים הגדולים.

אוכלוסית המארק היתה מעורבת מיהודים, ומפולנים אנשי השררה. כן היו מרוכזים בו מוסדות השלטון וההשכלה: העיריה, המשטרה, בתי הספר, הרופאים, בתי המרקחת, בית הכנסת הגדול, ביתו של חיים וייצמן, ולהבדיל — הכנסיה ובית המרחץ.

החלק התיכון של הרחוב כונה "רחוב הגויים", על שום שרק גויים דרו שם. מהאמידים שבהם. בעלי

גנים גדולים ומטופחים ובעלי כלבים עזי־נפש, אשר כל שומר נפשו ירחק מהם.

בדברנו על גויים סתם, אין כוונתנו לפולנים, אדוני הארץ בימים ההם, אלא לנתיניהם "הרוסים הלבנים" או ה"חכלקים", אשר שפת דבורם היא מין תערובת מסורסת של רוסית ופולנית, ואשר ברובם המכריע היו בורים ועמי־הארצים. גויי מוטלה אלה היו, בדרך כלל, אנשים טובים ושקטים, עובדים בפרך וחיים ב־צמצום רב. אך בימי ראשון בשבוע, שהוא יום שבתם, היו שותים לשכרה, שרים ומנגנים במפוחיות־יד, ול־עתים — גם דוקרים קצת איש את רעהו בסכינים...

החלק השלישי, האחרון — שלמעשה אפשר למנותו כראשון, כי הוא היה המבוא לעיר — נקרא ניי־שטאט, כלומר — עיר חדשה.

הניישטאט הוה את דפק החיים היהודיים, באשר כולו היה מאוכלס ביהודים בלבד. יהודים נלבבים, אנשי עמל, "עמך" שרשי, אשר חרף היותם עמלים וטרודים בפרנסותיהם הקשות — מצאו תמיד פנאי ורצון לעניני יהדות וציונות.

בית הכנסת שברחוב ניישטאט היה מרכז רוחני, מקום "הבלוי" העקרי של תושבי רחוב זה, ועקר פעילותם בעניני רוח התרכזה בו, ועליו — גאותם. הוא, אמנם, לא הגיע בגדלו וביופיו לבית הכנסת הגדול שבמארק, אך עלה עליו בהרבה בפעילותו.

התושבים הרגישו את עצמם בבית הכנסת שלהם — כבביתם, כילדים בבית אביהם, והרשו לעצמם אפילו לשוחח בו שיחות־חולין שבין אדם לחברו ושיחות עסק ופוליטיקה...

שלש פעמים ביום היו נפגשים בבית הכנסת הזה: להתפלל; ללמוד פרק משניות או דף גמרא; לעתים — להאזין ל"מגיד", לחזן, או לשליח ציוני, ולעתים — לעסוק בעסקי צבור כגון: בחירת רב, צדקה ועזרה לזולת, הכנסת כלה עניה לחופה, והכנסת אורחים.

מוניטין יצאו לה, לעירה, שאין כמותה בהכנסת אורחים! כל אורח יבוא על ספוקו המלא: החזן וה־דרשן ימצאו תמיד קהל מאזינים לזמרתם ולדרשתם, בצרוף מתת־יד הגונה. בחור הישיבה שיבוא לנופש — יתקבל בכבוד ובדאגה להבראתו המלאה. שליחי הק־רנות הציוניות יצאו משם בספוק רב על הצלחת שליחותם, וכן כל עני ונצרך.

שגורה בפי הבריות האמרה:

"פון מינסק — קין פינסק, קין מאטעלע — אף שאבעס", (מ־מינסק — ל־פינסק, ל־מוטלה — ליום השבת).

אמרת־כנף נפוצה זו, היו לה מהלכים בכל המחו־זות הקרובים והרחוקים שמסביב למוטלה. היא מבט־אה בשנינות מקיפה את אופיה של העיירה, ומעידה כמאה עדים על טוב לבם של תושביה.

אכן, כדאי היה לו, לאדם — אם היה זקוק לחסדי הבריות, כגון: חזן, דרשן, מגיד, בחור־ישיבה, או סתם נצרך — להטריח את עצמו ממרחקים, "ממינסק עד פינסק", ובלבד להגיע למוטלה ליום השבת.

אף כי לא שכנה העיירה בהצטלבות דרכים: מס־חרה לא פרץ בארץ, ורוב תושביה התפרנסו בדוחק; אף כי היו דרכיה משובשות בחול תחוח בימות החמה ובבצות בימות הגשמים, ואף שתחבורתה היתה לקויה

— עגלות רתומות לסוסים, ("נבלות" — בלשון ה־עגלונים), — בכל זאת נהרו אליה האורחים בכל ימות השנה.

השמות "העיר העתיקה" ו"העיר החדשה", כמו הכנוי "השוק" — לא באו אלא ללמדכם כחה של מסורת, הרגל של שנים.

למעשה, לא היו בזו בתים עתיקים ומטים לפול, דוקא, ולא בזו — בתים חדשים, כלילי תפארת.

בדומה לכך, לא תמיד נערך השוק הגדול ב"מארק" דוקא, אלא גם ב"ניישטאט", ובכל זאת המשיכו לכ־נותו "מארק" — מכח ההרגל.

גם כאן וגם שם היו הבתים עתיקים למדי; כלם חד־קומתיים; מוקפים בגדרות־עץ מגוונים, בשלל צבעים, וגנות להם, לצדיהם או מאחוריהם.

בלילות היתה העיירה שרויה באפלה כמעט מוח־לטת. פרט לנצנוצי אורות קלושים מחלונות הבתים (שתאורתם באה מעששיות נפט) — לא היתה בר־חובות תאורה כלשהי!

מסבה זו התרכזו עיקר הבלויים בבתים פנימה. הקשישים היו מתאספים בבתי שכניהם, מפצחים גר־עיני דלועים וחמניות ומגלגלים בשיחה, ובימים חמים התרכזו בחוץ על ה"פריזבעס", הלא הן מין ספסלי חול הנשענים על כתלי הבית הקדמיים.

הצעירים מצאו ענין במועדוני המפלגות הציוניות: "בית"ר", "השומר הצעיר" ואחרות — או שהיו מ־טיילים עם חברותיהם ברחובות האפלים, כשהם נעז־רים בפנסי־כיס חשמליים, (פנסים אלה, שכונו "בא־

טירייקעס", היו "הסנוניות" הראשונות של הקידמה במוטלה.).

נוער משובח היה במוטלה. בנים טובים, בני הורים טובים. מעולם לא נמצא ביניהם אחד אשר יתפרע, או ישלח ידו במלאכת רעהו.

אל הדת התיחסו בכבוד, ורובם היו שומרי מסורת. בכל אופן, גם החילונים שבהם לא חללו את קדשי ישראל בפרהסיה, או להכעיס.

אמנם נמצאו אי אלה פושקי־שפתים, שהיו מביאים את דבתם הרעה ולוחשים מפה לאוזן, על פלוני מבני התשחורת שהאיר את דרכו בפנס חשמלי בליל שבת ברחוב, או שאלמוני מ"נוער הזהב" הרהיב עוז ועשן סיגריה בשבת — בחדרי חדרים! אך אלו היו מעוט שבמעוט, ובכלל — מי ראה זאת?...

וכזאת היתה מוטלה:

עירה שקטה. תושביה טובים וצנועים. דרישותיהם מן החיים — קטנות, ומעולם לא פגעו לרעה בשום אומה ולשון!

על חורבנה — ידוה לבי.

ספור א׳ — אלה ברכב ואלה בסוסים

עגלונים

בין עצי היער העבות והאפלולי, על בצותיה המפורסמות של **פינסק** — היתה משתרכת לאטה יום־יום עגלתו הנושנה, החורקת ושורקת, נאנחת וגונחת, של ר׳ **הרשל גוגול**, זקן עגלוני מוטלה.

רחב כתפים; זקן אדום מדובלל; כובע מעור ישן־נושן לראשו — בקיץ, ו״קוצ׳מה״ — שהיא כובע של קוזקים, עגול, ללא מצחה, עשוי מעורות כבשים וצמרו מלבר — בחורף; אדרתו — אדרת־שער קצרה, מהוהה ושחוקה (שקורין ״בורקה״ בלע״ז), והיה לובשה בין בקיץ ובין בחורף; מכנסיו נתונים לתוך מגפים גבוהים, מקומטים מאד ומשוחים בשכבה עבה של עטרן; שוט רצוף קשרים־קשרים — בידו; דבורו אטי ועבה, וכל חזותו אומרת ״עגלון״. האגדה מספרת שהוא נולד ב...עגלה!

המענין בדבר הוא, ששני סוסיו דמו לו להפליא: אף הם הזקנים שבסוסי מוטלה; אף הם רחבי גרם; אף שערות רעמותיהם — אדומות, סבוכות, דבוקות ומלאות קש וגבבא; רגליהם שעירות, וגללים הדבוקים בהן — משוים להן צורה של מגפים מקומטים... הלוכם אטי וכבד כשל בעליהם, ופניהם מביעים את הצער של משיכה נצחית בעול — צער בעלי חיים!

"ר' הרשל" — פונה אליו יהודי פלוני — "זקוק אני למסע **לינובה**, לרכבת. היש את נפשך להסיעני?"

— "מירצישם" (אם ירצה ה') — עונה ר' הרשל לאטו בקול עבה וב"ריש" מתגרגרת בהגוי רוסי — "מחר בבוקר אנו נוסעים".

— "אבל למיינישם (למען ה'), ר' הרשל, בבוקר השכם. אני זקוק לרכבת!"

— "אם אתה זקוק לרכבת, אז ביליניידר (בלי נדר), בבוקר השכם! — מבטיח ר' הרשל במתינות.

למחרת בבוקר, בטרם יעלה עמוד השחר, כבר עומדת עגלתו רתומה לשתי "נבלותיו" ליד בית הנוסע, ור' הרשל מקיש בידית שוטו על שמשת החלון ומזרזו לצאת:

— "הן זקוק אתה לרכבת!"

היהודי מתפלל תפילה חטופה, רץ ושוקע בשחת שבעגלה וזו עוקרת ממקומה. כעבור כמה רגעי נסיעה היא עוצרת ליד בית יהודי אחר, ושוב נשנה המחזה הקודם. גם כאן מזרז ר' הרשל את הנוסע האחר (שהזמינו אמש בבית הכנסת), אך כאן הטענה היא אחרת:

— "הלא תאחר חלילה לברית המילה!"

יודע ר' הרשל וזוכר את עסקיהם של כל נוסעיו; ברם, הואיל ונוסע זה — הוא יהודי מכובד מ"כלי הקודש", הרי תפילתו מתארכת יותר, ור' הרשל מתכרבל במושבו וממתין בסבלנות: "וכי מה בוער?", אלא מאי? הנוסע לרכבת מתעצבן ומתחיל ב"נו?", כלומר:

— "נו, ר' הרשל, הלא הבטחת לי בבוקר השכם!?"

ור׳ הרשל במתינותו: ״ואכן קימתי, בעזרת ה׳, ואספתיך בטרם עלה עמוד השחר; הרשל גוגול עומד תמיד בדבורו״...

לאחר שהעגלה מתמלאת ב״מנין״ נוסעים — כש־לכל אחד מהם המתין ר׳ הרשל בסבלנות מופתית כעשר דקות בממוצע — היא יוצאת לדרכה.

הנוסע לרכבת כבר יצא מזמן מכליו מקוצר־רוח בשל הצפיה הארוכה, אך אין לו ברירה אחרת: לנסוע עם העגלון **בנימין׳קה** המחייך״, בעל השפם הענקי והעינים הילדותיות? — הינו הך; ההבדל היחידי הוא אולי רק בכך, שר׳ הרשל משיב לך מה שמשיב — ברצינות עמוקה, והוא, בנימין׳קה, מרחיב שפמו ומגחך על פניך... ועל שניהם אינך מסוגל להתרעם. לנסוע עם גוי? ראשית, לא נזדמן לו הפעם עגלון גוי; ושנית, על הגוי אין לסמוך כלל בנוגע לדיקנות. הוא מסוגל להופיע בביתך באחור של שעתים ולטעון שנשמט אופן מעגלתו בדרך אליך והרי לא תסכים לנסוע על עגלה חיגרת... כמו־כן ברור לך שאין לגוי בביתו שעון וכיצד ידיק?

ואם תאמרו: עשרה נוסעים בעגלה אחת — הכיצד? — משמע, אינכם מכירים את כח הקליטה של עגלה מוטלאית... לכו נא ונוכחה: מלבד העגלון, יושבים שנים במושב הקדמי, מסורים לחסדו או לשבטו של זנב הסוס המצליף בהם, תוך־כדי הברחת הזבובים מגבו. נוסף לכך, כשנזקק הסוס לצרכיו הגדולים — במחילה מכבודכם (וסוסיו הישישים של ר׳ הרשל נזקקים להם תכופות!) — אין הוא משתדל כהוא־זה לקפח את נוסעיו הקדמיים ממחזה טבעי

'נפלא זה, והריהו זוקף את זנבו כסימן־שאלה ושולח את "בליסטראותיו" ישר נוכח פני הנוסעים (במחילה מכבודם), ולסיום הוא מפטיר אליהם מספר "אקורדים מוסיקליים", להנעים להם הדרך...

במושב האמצעי יושבים שלשה נוסעים, ואם בצפיפות — ארבעה נוסעים, והוא הדין גם ביחס למושב האחורי; כל אלה ביחד עולים בערכך — עשרה נוסעים!

או בסדר אחר: שלשה־שלשה במושבים, וילדים קטנים נעוצים בתוך השחת שבין מושב למשנהו, כדרדרים הללו בין הצנוניות...

קצורו של דבר: העגלה עמוסה; הנוסעים הנחפזים —דוחקים; צמד הסוסים פוסע לו בנחת, כחסידים — להבדיל — החוזרים בשבת מבית־הכנסת ור' הרשל העגלון מזרזם בלשונו העדינה:

"ניו נבילע! העי! אטי צ'ערוני זצ'רווני גורוד!
(דיו, נבלה, הוי, ואתה אדמוני מארץ אדום),
הוי! מי יתנך טרף לשני הזאבים! נו! שא רגליך
הרקובות, חביבי! תפח רוחך ורוח אבי־אבי־
אמך!".

הסוסים זוקפים את אזניהם למשמע דברי החבה, מכשכשים בזנבותיהם, מטפחים על פניו של הנוסע המעוצבן הנחפז לרכבת וממשיכים במצעד האבל שלהם (לא משום שנרפים הם חלילה, אלא פשוט אין להם כח; זקנים הם, זקנים!), עד שר' הרשל רואה בצערם, יורד מן העגלה, כדי להקל במקצת את נטל המשא ומשרך דרכו לצדם.

מפאת היות ר' הרשל גוגול טרוד באיסוף הנוסעים

מבתיהם מבעוד לילה, אינו מספיק לסיים את תפילת השחרית והריהו מסימה כעת בלכתו בעקבות סוסיו, לקיים **מה שנאמר "בלכתך בדרך"**...

גם תוך כדי תפילה אינו פוסק מלזרז את סוסיו הזקנים, גזרה שמא יעמדו כליל! הנה, למשל, הוא פותח בתפילת "שמונה עשרה" בקול רם ואטי, מלה במלה, והנוסעים נהנים לשמוע נוסח תפילה חדש ומיוחד במינו: לא נוסח "אשכנז" ולא נוסח "ספרד", אלא נוסח "גוגול"! כל קטע בתפילתו מלווה בזרוז הסוסים ומתובל בקללות עסיסיות בשפה החכלקית:

"אתה, קדוש, ושמך, **הוי נבלה!** קדוש, וקדושים, בכל, יום, יהללוך, **אקצ'ורט!** (לעזאזל), סלה, ברוך, אתה, **הוי ממזר עצלן!** האל, הקדוש, **שוב טיבע וולקי זיעלי!** (הלואי ויטרפוך זאבים), **צ'רווני זצ'רווני גורוד! ניו-הו!**".

— וכן הלאה, עד סוף התפילה.

אם הנסיעה עוברת בלי תקלה — כגון, גשם שוטף, הגורם לבוץ עמוק (בקיץ), או שלג כבד (בחורף), או שמיטת אופן מהעגלה — מגיעים לרכבת ברגע האחרון ממש, ולברית המילה — על סף המציצה... ואם יש פגע בדרך — מחכים בינובה לרכבת הבאה (כעבור חמש שעות!), ולברית המילה הבאה (כעבור תשעה ירחים!), מירצישם...

זמנים מודרניים

כלי הרכב ה"מכני" הראשון במוטלה, שנחרת בזכרוני, היה — "לוציפט", כלומר — אופנים.

בעליהם — **דוד דולינקו**, הנקרא **דוד בן הרבנית** —

שהצטיין כבעל־תפילה ובעל־תקיעה — הצטיין גם בשטח זה. הוא היה רוכב על אופניו בחוצות העיר במומחיות, ולא בלי יהירות, כשעדת ילדים רודפת אחריו בנסיון להתחרות בו בריצה... וכמוהו — כן אחיו: **אברהם'ל**.

מסלול הרכיבה שבחרו בו היה דוקא בצדי הרחוב, במקום המיועד להולכי־רגל, שכן כאן האדמה כבושה ומוקשה ברגלי ההולכים, מה שאין כן באמצע הרחוב, שם הדרך מלאה גומות ממדרך־כפות־רגלי־הסוסים־והפרות ומחתירת הגלגלים.

אנו, הילדים, התרגלנו חיש מהר לחדוש שבאופנים ותוך זמן קצר חדלנו להתענין בהם במיוחד; אבל זקני העיר היו משתאים בעת סקרם את הפלא של "רכיבה־על־שני־גלגלים־מבלי־לפול", משבחים, בקנאה, את כשרונם המבורך של שני האחים ומפטירים בניד־ראש:

— אכן. זמנים חדשים הגיעו. זמנים מודרניים!"

נקל להבין שזוג אופניים אינו יכול לפתור את בעית התחבורה של תושבי מוטלה, במדה בה היתה קיימת.

סתם יהודי מוטלאי אינו מרבה בנסיעות: אם משום שאינו נזקק להן ואם משום שלא היה מסוג היהודי הנודד.

בדרך־כלל נזקקו לנסיעות: הסוחרים, החיטים, הכובענים והחולים. הסוחרים — לקנות סחורה בכרכים; החיטים — להפיץ תוצרתם בכפרים. המדובר כאן בחיטי הגויים, דהינו, יהודים התופרים עבור גויים

בלבד ולפי טעמם — "רובאשקעס" (חולצות) ומכנסים; הכובענים, הפרונים ודומיהם — נסעו למכור תוצרתם לכל מקום בו נערך יריד; והחולים המסוכנים — נוסעים לרופא מפורסם בפינסק או בורשה.

כל שאר התושבים נזקקו לנסיעות רק לעתים רחוקות, ולכל הנסיעות הללו הספיקו עגלות הקיץ ושלגלות החורף של העגלונים הקבועים, כמו הרשל גוגול, בנימין'קה וחבריהם, או של הארעיים — דהינו, כל מי שברשותו סוס ועגלה עוסק גם בהסעת נוסעים לעת מצוא; ורוב הגויים — ביחוד האכרים — היו בעלי סוסים ועגלות, שנדרשו להם לעבודתם בשדות ולקניותיהם ומכירותיהם בעירות.

רכב ממונע מכל סוג שהוא היה בבחינת "בל יראה ובל ימצא" בכל גבולות העירה וסביבותיה, עד למרחק של כעשרים ושלשה קילומטרים, עד העיר ינובה בעלת תחנת־הרכבת.

ברור, אפוא, שהמוטלאים היו בורים גמורים בהלכות רכב ומכונאות; לעתים הגיעה בורותם במכניקה ובטכניקה עד כדי גחוך. לדוגמה אצטט כאן שני מקרים, שהייתי להם עד־ראיה או עד־שמיעה:

גוי מוטלאי שחזר זה עתה מבקור באמריקה (בקור זה כשלעצמו היה משהו מופלא ויוצא־מן־הכלל), הרבה להתפאר בפני חבריו המוטלאים על פלאי הטכניקה והמדע שראה שם. נתהרהר אחד הגויים ושאל:

— "אמור נא לי, ידידי, שמא ראית שם בין היתר — גם תפוח־זהב?"

— "הוי, כמה תמים אתה יקירי" — התמוגג "האמריקאי" מגאוה של אדם עליון — "לא רק ראיתי

תפוחי־זהב לרוב אלא גדולה מזו: אכלתים! אכלתים במו פי! ואתה?" — השיב מיד בשאלת־גומלין — "ואתה ראית אי פעם בחייך אופנוע?" הא?"

— "איזו שאלה היא זו?" — ענה הנשאל מיניה וביה, למען לא יקל בעיני המסובים — "לא רק אופנוע אחד ראיתי, אלא קילו אופנועים! ולא רק ראיתי אותם, אלא גם אכלתי אותם במלוא פי!"...

המקרה השני קרה בשעה שעסקתי במשחק "דחיפת חשוק" בתיל כפוף. לפתע נשמעו קולות כרעמים וכשהסבתי את ראשי ראיתי אופנוע ורוכבו, שנקלעו לעירה, חולפים ביעף דרך רחוב ניישטאט, ומשאירים מאחוריהם ענן אבק עצום. יהודיה, בגיל העמידה, שזו לה הפעם הראשונה שהיא רואה "מין בריה שכזאת", סברה שהאופנוע הוא חלק שנקרע מאוטובוס, היא התחלחלה מאד ופרצה בצעקות בהלה:

— "הצילו! הצילו! אוטומוביל קרוע רץ בעצמו וסוחב על גלגליו איש מסכן אחד!!!"...

גל של התרגשות היתה משאירה במוטלה כל מכונית טקסי, שהיתה מבקרת לעתים נדירות ומטביעה את רישומי צמיגיה היפים, מעשה תחרה, באדמה הרכה. לא רק לילדים היתה זאת שעה של קורת־רוח בקפיצות מקו לקו, על ציור קוי הצמיגים, אלא אפילו זקנים היו מתאמצים לפשק את רגליהם כרקדניות בלט, בנסיון למדוד את המרחק הגדול שבין שני הקווים, ולהשוותו למרחק הקטן שבין קוי רוחב העגלות...

— "המכונית הזאת! צ צ צ! מעשה אלקינו! מין עגלה רחבה שכזאת! אין אדם שיוכל להתפשק עד כדי רוחב כזה! אי אי אי!"

המצב הזה של בורות ופגור בחדושי הטכניקה וה־מדע נמשך שנים רבות. שום דבר לא נשתנה ולא נתחדש, עד אותו יום מעורפל אחד, בו נפלה האפתעה הגדולה והגיע החדוש הגדול, שניער את העירה מקפ־אונה.

קול זמזום מוזר — ההולך וחזק, הולך וקרב — הוציא את תושבי מוטלה משלותם המשעממת — החוצה. לעיניהם התוהות נתגלה מראה מרהיב ומפ־לא: **אוטומוביל!**

היו כאלה שכבר ראו פעם "דבר" שכזה; בודדים וכו אפילו לנסוע בו, בעת שהותם בכרך; אבל לרובם היה זה חדוש גדול; המחשה גשמית של השמועות ששמעו אודות עגלת־הפלאים...

והאוטובוס הזה — מה נחמד הוא בירק צבעו. וכמה גדול הוא. גדול בהרבה מטקסי! ואפילו משתי טקס־יות! נכר בו שיוכל להכיל ברוחה אפילו עשרים נוס־עים! אכן, גדולים מעשי אלקינו! בית על גלגלים! נע בכוחות עצמו... בלי סוסים!

האוטובוס חצה את רחוב ניישטאט בחשיבות של מטרוניתא מתנפחת, המעריכה מאד את עצמה, כש־מאות זוגות עינים ננעצות בו ומלוות אותו בהערצה, הגובלת ביראת הכבוד.

כשהגיע מול ביתנו פנה ימינה (לשמחתי הרבה) וקנה לו שביתה בחצר שכנתנו **פסל פיסצקי.**

ההמון, שהתקהל למראה האוטומוביל, רצה לפרוץ לאותה חצר, כדי להסתכל בו מקרוב ולמשש את

הפלא בידים, אך הפיסצקים שחששו שמא יפגעו בו מרוב חבה — נעלו את חצרם והתירו את הכניסה רק לקרוביהם.

באותו מעמד עלו "מניותי", בעיני ילדי מוטלה, מעלה מעלה, על אשר בחלקי נפלה הזכיה הגדולה והאוטומוביל הראשון בעיר חונה כמטחוי־יד מגדר חצרנו ואני יכול להזין בו את עיני ככל אות נפשי.

ברוחב לב היאות למעמד נשגב כזה — הרשיתי לכל ילד להכנס לחצרנו לשעה קלה, גם לאלה שהייתי "ברוגז" אתם עד כה. כלם נתרצו ונתפיסו אלי והב־טיחו לי בולים, כפתורים וחשוקים...

עד מהרה הפך האוטובוס לשיחת היום בכל בית בעירה וגרם להתרגשות מרובה. הרגש הרגישו התו־שבים שהם עומדים על סף תקופה חדשה, תקופה של קידמה ושל שגשוג. לא! אוטומוביל זה איננו סתם עגלה נוספת לתחבורתה של העיר, אלא "סנונית ראשונה" הבאה לבשר התפתחות לממדים של עיר גדולה! כ ר ך!

גם בבית הכנסת שברחוב ניישטאט, בין מנחה למ־עריב, היתה ההמולה גדולה מן הרגיל והפריעה לאבי בלמוד פרקי המשניות, שהיה מלמד באותה שעה לקבוצת יהודים.

יודעי־דבר ספרו וחזרו וספרו כל פרט ופרט שהצ־ליחו לאסוף; קשטו והגזימו, הוסיפו נופך משלהם בשפה פיוטית וכיד הלשון הטובה עליהם.

ובכן — התברר בבית הכנסת, שהאוטובוס שייך לאיזה גוי פולני, שהחליט לפתוח קו קבוע בין מוטלה לפינסק ובין מוטלה לינובה.

זמני הנסיעות ותעריפיהן נקבעו — לפי אותם יודעי־דבר — בהתאם ללוח דלקמן:

בימים	יוצא	לעיר	המחיר	חוזר
א—ו	07.00	פינסק	6 זלוטי	14.00
א—ה	15.00	ינובה	3 זלוטי	20.00

מחירי הנסיעות הם כפולים ממחירי הנסיעות בעגלות. הלא תבינו: הסוס איננו סיח והאוטובוס איננו סתם עגלה! הוא ממש בית! ואילו מושבים רכים יש בו — רכים מאלה שבבית! ועיקר העיקרים: יש בו **חשמל**! החשמל הזה הוא פלא מופלא בפני עצמו. שערו בנפשכם: אין צריך לנקות ערב־ערב זגוגית מפויחת של העששית. אין צריך למזוג נפט למכל העששית. אין צריך לכרות במספריים ולהיטיב את לשון הפתילה, ולרחוץ — לאחר מכן — את הידים בסבון... גם אין צורך בגפרורים, ועל כלם — אין צריך בכלל לנגוע במנורה! לחיצת כפתור פשוטה וקלה על יד ההגה — וכל המנורות, בפנים ובחוץ, מפיצות אור גדול ונעים, ואין שום רוח בעולם יכולה לכבותן או לגרום לשרפה, חס־וחלילה... החשמל הזה דומה מאוד לחשמל שמפיקות ה"באטירייקעס", (אותם פנסי הכיס המרובעים, בעלי העדשות העבות), שחלק מתושבי העירה רכשו להם בשנים האחרונות...

גם שם נאה מתנוסס בגאוה על "מצח" האוטובוס: "אקספרס"! שמו זה מעיד, ללא ספק, על מהירותו הרבה...

מלבד הנהג הפולני עובד באוטובוס גם כרטיסן, המתכנה, משום מה, בכנוי "קונדוקטור", שצלילו אומר כבוד, בהזכירו תואר "דוקטור"... והכרטיסן הזה, בעל

התואר הנכבד, מיהו? שמעו והשתוממו! הלא הוא אחד מאחינו בני ישראל! הלא הוא **ולול**, בנה של **פסל** פיסצקי מיודעתנו, וזאת, אפוא, הסבה לחנית האוטובוס בחצרם! ואל תשאלו כיצד הגיע ולול למשרה מכובדת זו? סמכו על הפיסצקים, שכולם מוכשרים הם. מעורבים עם הבריות ועוסקים בעסקי צבור.

מאותו יום ואילך משכו הילדים את ידיהם ממשחקי עגלות וסוסים ועברו למשחקי אוטומובילים ונהגים... כל חשוק שימש כהגה. בשעת הדחק הסתפקו בכתרו הננסי העגול של ראש פרג — כתחליף לגלגל ההגה; סכה תקועה במרכזו — שמשה כציר ההגה; ספסל מרפסת היה האוטובוס, ובדחיקת אויר דרך השפתים המכווצות הצליחו לחקות, בצורה מושלמת למדי, את קול זמזומו של המנוע; "נוסעים" לא חסרו מעולם לבעלי "האוטובוסים" הללו... במשך הזמן התמחו גם בנחוש המרחק בו נמצא האוטובוס בדרכו למוטלה: היו מצמידים אזניהם לאדמה ועל פי קולות זמזום המנוע שזו העבירה — קבעו את המרחק כמעט בדיוק...

בקצור: חויה עצומה נוספה לעירה!

חזיז ורעם

חלפו כמה שבועות. נסיעות האוטובוסים התנהלו בקביעות ונכנסו למעגל השגרתיות. המתח שבחדוש פג, ואופטימיסטים שהתנבאו על קידמה והתפתחות — החלו להתיאש. פרט למאתים מטר של מדרכה — בקרבת בית העיריה — לא נסלל שום כביש; גם קטע

זה של המדרכה נסלל ללא קשר עם הופעת האוטו־בוס! הדרכים המשובשות, הזרועות גומות ופחתים — עמדו בשבושיהן. הנסיעה באוטובוס, על אף כל הנו־חות שבה, היתה קשה ומפרכת את הגוף — בעטים של הטלטולים החזקים. ביחוד היו קשים הטלטולים ביער, שבו מסלולי הנסיעה צרים ביותר!

כאשר עברה עגלה ביער היתה מתנהלת לאטה ומתמרנת ימינה ושמאלה, במגמה למנוע את שקיעת הגלגלים בתוך הפחתים; אם בכל זאת שקעה — היתה שקיעתה בנחת; הרגשת הנוסע היתה לא של חבטה, אלא של שקיעה ומהפכה בלבד, בבחינת "נפי־לה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא", ותחושה של הת־הפכות העגלה ביחד עם בני המעים... אך אל יאוש! הצלפת־שוט שורקנית ומצמוץ שפתים חזק בשפת הסוסים — ממריצים את הסוס לאמץ את מתניו ולה־עלות את העגלה מבור־שחת; לנוסע באה הפדות ולבני מעיו הנחת, עד הגיעו לעוד פחת...

מה שאין כן באוטובוס; הוא רחב יותר, ובדרך הצרה אינו יכול לסטות מהפחתים. גם להאט בהרבה ממרוצו אין כדאי — גזרה שמא יכבה המנוע ויקשה להתניעו מחדש! מה? צוחקים אתם? לא! לא! אל תהא התנעת המנוע דבר של מה־בכך בעיניכם:

הנהג חייב לצאת החוצה, לתקוע ארכובה ארוכה לתוך נקב עשוי לכך בחלקו התחתון של המנוע, ול־סובב אותה ימינה במהירות ובכח רב! אחרי שלשה סבובים כאלה מואיל המנוע לגנוח קצת, כמשתעל ותו לא. בשלב זה מתנדב "הקונדוקטור" ויוצא אף הוא לעזרת הנהג, ובכחות משותפים ולאחר שורה

ארוכה של סבובים, שעולים וגניחות — מתעורר המנוע ומתחיל לפעול; הנהג העייף, אך המרוצה, רץ לתוך תאו, מכניס להילוך ראשון, לוחץ על דושת הבנזין והנסיעה מתחדשת...

לא פעם קורה, שעד שהצליח להתחיל בנסיעה — שוב כבה המנוע, ואז מתחיל מחזור חדש של סבובי הארכובה...

נקל, אפוא, להבין מדוע אין הנהג נוטה להאט את מרוץ האוטובוס ביער, והנוסעים המסכנים מטולטלים טלטלת גבר! מזל ביש במיוחד היה ליושבי הספסל האחורי. הגלגלים האחוריים היו קבועים לא בקצה האוטובוס אלא באמצעו. כתוצאה ממבנה זה היה הספסל האחורי דומה לכף־קלע, ויושביו — לאבני־בליסטראות... כל טלטול של האוטובוס "ירה" את הנוסעים הללו לתקרה הנמוכה, וזו חבטה בראשם והחזירה אותם לספסל המרופד! לפעמים חשבתי שאלמלא התקרה העוצרת בעדם, היו מועפים החוצה לשמים...

למרות הכל החזיקו התושבים בעקשנות באוטומוביל שלהם ונוסעים רבים צבאו על דלתותיו, עד כי עלה הבקוש בהרבה על יכולת הקליטה המצומצם שלו.

והנה קרה "הנס" לו צפו: אוטובוס **שני** הופיע! יום בהיר ויפה היה אותו יום בו הופיע האוטובוס, כולו אדמוני, ועולה בהדורו על הראשון. אף שמו העיד על כך כמאה עדים: **"קרסוביץ"**, כלומר: יפה־תואר...

הוא הופעל מיד באותם הקוים ובאותם התנאים הגם שהיה שייך לבעלים אחרים.

"קרסוביץ" עורר בקרב התושבים גל חדש של התפעלות, אם כי לא במדה רבה כל כך שעורר קודמו "אקספרס"; ילד שני במשפחה אינו מהוה עוד חדוש כה גדול אצל הוריו כבן הבכור... על-כל-פנים "ילד-שעשועים" זה החל להצדיק את תקוות האופטימיסטים. ואכן — לא עברו ימים מרובים ובעקבות שני האוטובוסים התחיל "מצעד אוטובוסים" למוטלה.

ראשונה הגיעה **"קתרינקה"**. היא היתה שונה מקודמיה תכלית שנוי. נודע כי אינה אלא משאית! משאית פשוטה, עם מעקה-סולמות וכסוי-אברזין. שמה ניתן לה על צורתה החיצונית, הגמלונית-מסורבלת, כי כן נהגו לכנות ארגז גדול ומסורבל: "קתרינה". יתרונה היה במחיריה המוזלים וזה חיפה על חוסר הנוחות שבה. היא היתה חסרת-חלונות, חסרת-חשמל, ומושביה — ספסלי-עץ קשים.

— "מילא, גם זו לטובה" — התנחמו המוטלאים.

אך כידוע. "התאבון גובר עם האכילה", וככל אשר התרבו המכוניות — התרבו הנוסעים בהן, ובעליהן עשו עסקים מצוינים. הוכחה לכך שמשה העובדה, שכעבור שבועות אחדים בלבד, שוב הגיע לעירה אוטומוביל חדש! הפעם — בצבע תכלת. הוא נשא את שמו הגאה; **"פולנקה"**, שפירושו: "הפולני"! גם הוא, כקודמיו, שובץ באותם הקוים, והתמיד בשרותיו היום-יומיים.

ובטרם הספיקו התושבים "להתאושש" מארבע מכוניותיהם — נזדעזעה העירה מקולות זמזום אדירים כרעמים! **שני** אוטומובילים חדשים התגלגלו וטרטרו בגאוה ברחוב העיר;

האחד, צבעו כחול־כהה, ושמו — **"בליסקויצה"** (ברק), וחברו, חציו כחול וחציו תכלת, מכונה — **"פיורון"** (רעם). אכן — חזיז ורעם!

בד בבד עם הופעת "פיורון" נעלם "קרסוביץ". לא ארכה השעה, והתושבים החקרנים גלו את הסוד:

ה"פריץ" **יורגינסון**, מהכפר הקרוב **זזיריה**, קנה אותו מבעליו הקודמים, צבע אותו מחדש, הגביר את מנועו, והכניס אותו ביחד עם "בליסקויצה" לקוי "מוטלה־פינסק", "מוטלה־ינובה".

קנאת אוטובוסים — תרבה סוסים

חמשת האוטובוסים שהתאזרחו במוטלה היו מוכנים לטלטל יום־יום את תושביה ולספוג את כספם, אך "הצד השני" — תושבי מוטלה הדלים — כבר לא היה להוט כל כך למלא את משאלות לבם של בעלי האוטובוסים.

החדוש שבנסיעה באוטומוביל פג עם הזמן כליל. המחירים הגבוהים גרמו לבלימת בולמוס הנסיעות הראשוני, ולאט־לאט (בלי כל התחשבות ב"קידמה") פחת מספר הנוסעים באוטובוסים, וכלשון המסחר: ההצע גבר על הבקוש! לא נותרה עוד ברירה בידי הבעלים אלא להפחית את מספר האוטובוסים בקוים הקימים, או לפתוח קוים חדשים. אך דא עקא: בקוים אחרים לא נסעו תושבי מוטלה אלא לעתים רחוקות,

ומי פתי יסכים להסתלק ולהניח לאחרים עסק משו־בח? שום בעל מכונית לא רצה לותר למשנהו כמלוא הנימה; גם להתאחד לא רצו, או לא היה כדאי להם, או לא הגיעו לעמק השוה; מסתבר שהקנאה העבירה אותם על דעתם, וכל אחד מהם חשב שהוא יצליח לסלק את מתחריו ולהותר יחידי על הקו...

פתגם ידוע הוא: "מריב של שנים — מרויח השלי־שי כפלים". וכך קרה גם הפעם: נפתחה התחרות פרועה לרכישת נוסעים! ההתחרות הפרועה ביותר בתולדות העיר!

נתן את האות — ה"פריץ" יורגינסון. הוא היה הראשון שהחליט להכות את יריביו בנשק ההוזלה. חישוביו התבססו על רכושו העצום באחוזות ויערות, והפסד של כמה אלפי זלוטים שיבזבז בהתחרות — לא ירוששו אותו. כשיצליח לדחוק את רגלי כל יתר מתחריו והוא ישאר שליט יחיד על הקו — יכוסה הפסדו זה עשרת מונים... כך, על־כל־פנים, חשב ה־"פריץ".

ברם, גם הצדדים שכנגד עשו אותו חישוב מצודד... וככה החלה ירידת־מחירים מתמדת ופנטסטית!

בתחילה הוזיל יורגינסון את מחיר הכרטיס לפינסק בזלוטי אחד, דהינו, משש זלוטים לחמשה; באו בעלי "אקספרס" והעמידו את מחיר אותו כרטיס על 4 זלוטי, וכל הנוסעים נדחקו ובאו לאוטובוס זה...

גם בעלי "פולנקה" לא נחו ולא שקטו עד שעמדו והכריזו שאצלם עולה כרטיס נסיעה לפינסק רק 3 זלוטי! מובן שאז נהרו רוב הנוסעים ל"פולנקה"...

באה "קתרינקה" וקלקלה את העסק: היא אספה נוסעים במחיר של זלוטי אחד בלבד, ובאופן זה משכה אליה גם אנשים שנסעו אך ורק לשם נצול ההזדמנות, לשם תענוג הנסיעה במכונית בלבד...

הדוחק בכל האוטובוסים גבר אחרי שכלם הוזילו את מחיריהם עד זלוטי אחד! תושבי מוטלה עטו על "המציאה" והתחילו לנסוע לפינסק ולינובה, לבקר קרובים, "לראות עולם", או סתם לשם נסיעה: "לטעום את הטעם"...

את העגלות זנחו כליל, והעגלונים הגיעו עד פת לחם! צעירים שבהם עסקו בכל עבודה קשה שבאה לידם; בנימין'קה התמכר יותר לטפה המרה, ור' הרשל גוגול ישב רובו של היום בבית־הכנסת ואמר תהלים בסגנונו המיוחד, עם מיני פירושים שחבר בעצמו, נוסח טוביה החולב:

"אשרי **האיש** אשר לא הלך" — ואוי לו לאיש אשר **סוסיו** אינם הולכים... אוי, רבונו־של־עולם — בוקעת מפיו אנחה שוברת־לב — "אל **ישוב** דך נכלם עני ואביון" — אל נא תתן לי **לישב** דך ונכלם... "אלה ברכב" — בעלי הרכב — "ואלה בסוסים" — אנו, בעלי העגלות... "המה **כרעו** ונפלו" — הם, בעלי הרכב, **יקרעו** ויפלו:.. "ואנחנו קמנו **ונתעודד**" — ואני, הרשל עבדך, קום אקום **ואתנודד** שוב על עגלתי, מעתה ועד עולם, אמן סלה...

בכדי לספק את הבקוש הגדול וגם לכסות במקצת את ההפסדים — דחסו למכוניות פי־שנים ואף פי־שלשה מכח קבולם הרגיל! וההתחרות נמשכה. איש

מהמתחרים לא נכנע עדין. אדרבה. הלחץ הוגבר! שוב היה זה יורגינסון שנתן את האות והתחיל להוזיל את המחיר ולהורידו למטה מזלוטי! ואחריו — כל יתר בעלי האוטובוסים: ל־75 גרושינים; ל־50 גרושינים (שהם מחצית הזלוטי); ל־25 גרושינים; ולבסוף... כן! גם לזה הגיעו: **לאפס** כסף!!!

מרוץ ההתחרות היה כה גדול ועקשני עד שהתחילו להוליך נוסעים **בחנם**, ובלבד "לשבור" את המתחרים. האוטובוסים כמעט התפקעו מרוב עומס. היו מבין הגויים שהסכימו לנסוע אפילו על הגגות, כשהם קשורים למעקה ביחד עם המטען! לא אחת קרה שחזרו שרוטי־פנים ומרוטי־שער מענפי היער המשתרבבים מהעצים לגגות המכוניות, אבל הכל היה כדאי להם ובלבד לזכות בנסיעת־חנם, בפלא של המאה העשרים...

ומה היה הסוף? עצוב מאד! במקום להתארגן בקואופרטיב, או בהסדר אחר, בחרו המתחרים המדולדלים להעלם מן האופק המוטלאי, כלם בבת־אחת, וכאילו נדברו ביניהם!

בבוקר עצוב אחד התעוררו תושבי העירה לקול הדממה הדקה ששררה בחוץ, והנה — אין קול ואין זמזום, אין אוטובוס ואין משאית, רק קול עבה אחד, מוכר וחביב, בקע את הדממה, קול שהעלה דמעה בעיני המיחלים לקידמתה של מוטלה:

"ניו, נבלה! ואתה אדמוני מארץ אדום! שא רגליך הגולמניות! יקח אותך השד ויכנס הרוח באבי־אבי־אביכם! נחתם דייכם, לעזאזל! ו־עכשו — לעבודה! ניו־הו־הו!!!

ספור ב׳ — בנפשו יביא לחמו

חלול שבת נוצרית

בנוהג שבעולם — השוטרים ממונים על שמירת האזרחים; בנוהג שבמוטלה — איפכא: האזרחים שומרים את השוטרים...

לא בכל יום מתרחש הדבר, אלא רק בימי ראשון בשבוע — יום שבתם של הנוצרים, בו כל האזרחים מצווים על סגירת עסקיהם. אמנם גזרת המלכות היא, אך האזרחים היהודים אינם יכולים לעמוד בגזרה זו, שכן ביום שלפניו — יום השבת — מושבתים עסקיהם בגזרתו של מלך־מלכי־המלכים!

ובכן, מה לא יעשה יהודי בשביל פרנסה? הוא מוכן אפילו לחלל את השבת הנוצרית ככל אשר יותן לו ובלבד להביא טרף לביתו... מה גם שהגויים עצמם לא הקפידו על שמירת שבתם הם; ולא רק האכרים העניים, הנזקקים למקח־וממכר עם היהודים, אלא גם אצילי הפולנים והאמידים שבהם — אף הם מנצלים את יום שבתם לתקניות! ולא עוד, אלא שבמרוצת השנים הפך ענין התקניות בימי ראשון בשבוע לנוהג מושרש וקבוע אצל הגויים (וביחוד — אצל ״הרוסים הלבנים״), מעין פולחן דתי, חלק מהוי חייהם וטקסיהם ביום קדשם, בדיוק כמו הבקור המסורתי ב״ציר־קווה״ (כנסיה) שלהם.

ביום זה היו מתקשטים פאר: הגברים — בחולצות לבנות, רקומות בחוטים אדומים וירוקים, כצורת מדרגות במעלה צווארוניהם הזקופים, ובמכנסי "קורדרוי" ו"גאליפה"; והנשים — בחולצות משי רחבות שרווליים, וחצאיות ארכות־מתרחבות, עטורות סביב־סביב על שפתן בסרטים רבים, משלל צבעי הקשת.

והיו צוררים את כספם בממחטה גדולה וקושרים אותה הדק היטב. את הצרור הזה, דמוי־הבצל, היו הגברים תוחבים לתוך תהום כיסיהם, והנשים — לתוך בית חזיהן.

מצוידים בכל אלה היו מגיעים העירה ומתפרשים על פני החנויות (שכולן היו בידי יהודים), והיהודים לא אבו להיות "יותר קתוליים מהקתולים או מהפראווס־לאבים" והיו עומדים ו...מוכרים להם.

כאמור, הממשלה הפולנית לא הביטה בעין יפה על מקח־וממכר זה ביום הראשון הקדוש, ולכן, מובן מאליו, שלידי "חלול יום ראשון" בפרהסיה לא הגיעו היהודים, כי השוטרים הסובבים בעיר ביום זה בכחות מוגברים — היו מתחקים אחר העבריינים, כלומר — הסוחרים היהודים, ומשהצליחו לתפשם בשעת מעשה הביאום לערכאות, ושכרם של הסוחרים יצא בהפסדם!

והיו היהודים מתחכמים להם ומתארגנים במין "משמרת־שבת־של־הגויים"... כל המשפחה היתה מתגיסת לתפקידי השמירה, ובפרט — הילדים.

הנה, למשל, יושב אני לי בחול, סמוך לחנותנו, ומידה חלוקי־אבנים קטנטנות בחברי **ישראל שיפמן**, היושב אף הוא על הארץ בסמוך לחנותם, ותוך־כדי

משחק משגיחים שנינו היטב לכל הכוונים ובודקים אם אין מתקרב איזה שוטר. פתאום מכריז ישראל:

— "כפתור!" — (הכנוי המקובל ל"שוטר"), והוא קופץ בזריזות ונעלם מאחורי חנותם.

גם אני ממהר לדלת האחורית של ביתנו (הדלתות הקדמיות הפונות כלפי הרחוב — נעולות כדת וכדין), ובתרועת־נצחון הנני מודיע לאמי:

— "כפתור!"

כחמשה גויים וגויות, ששהו אותה שעה בחנותנו, נהדפים אחר־כבוד לדלת האחורית, ומשם דרך החצר — החוצה.

אני שב מיד אל משמרתי ובו ברגע כבר הספיק השוטר להגיע עדינו. הוא מטיל עין בוחנת וזועמת בחנות הנעולה של **אברהם־יענקל שיפמן**, שכננו שמנגד (אביו של חברי ישראל), מחזיר את פניו לעבר חנותנו הנעולה אף היא כראוי, ומהמהם תחת שפמו:

— "המ... לכאורה, הכל בסדר אצלם... ואף־על־פי־כן, הלא הבחנתי מרחוק בתנועה חשודה... בכל־אופן — כדאי לבדוק!"

בצעדים מדודים, חדורים כח־שלטון, הוא פוסע אל עבר ביתנו. אני רוצה מאד להלוות אליו כדי להיות נוכח ב"מפלתו", אבל, לצערי, שומה עלי להשאר בחוץ; עלי לדחות לקוחות חדשים העלולים להגיע בדיוק ברגע מסוכן זה... בכל זאת אני מתקרב לבית ככל האפשר ומטה אוזן. השוטר מתדפק על הדלת; מבפנים נענים לו מיד, פותחים את הדלת לרווחה ומקבלים את פניו "בתרועות שמחה" ובמין "הפתעה נעימה":

— "אוה! פרושם פאניע!" (בבקשה, אדוני).

השוטר, שועל ותיק ובעל נסיון רב, כבר מכיר — לפי קבלת הפנים העליצה בה נתקבל — שהפעם היינו זריזים ממנו והוא לא ימצא מאומה... הוא מותר, אפוא, על החפוש בחנות ומסתלק בחיוך נכנע:

— "ופוז'ונדקו, ופוז'ונדקו" — (בסדר, בסדר).

הוא עוד טרם הספיק להתרחק כחמשים צעד מבי־תנו — וכל הגויים והגויות צצים ממחבואיהם, כפטריות אחרי הגשם, וחנותנו מתמלאת שוב בהמולה מסח־רית... אצלם הפך הענין למין משחק משעשע, למין ספורט־לאומי, והם נהנים לעזור ב"תקיעת גול" לש־ררה.

ה"משחק" הזה היה חוזר ונשנה — בשנויים קלים — כמעט מדי יום ראשון, ואפילו מספר פעמים ביום, ואנחנו אהבנו תמיד לספר ולדון מחדש בכל מקרה לחוד: מי גלה ראשון את השוטר? כיצד גלהו? כיצד העברנו במהירות ובסודיות את הידיעה על התקרבות הסכנה? וביחוד — כיצד נראה השוטר כנזוף, שעה שהיה טורח ועורך חפוש קפדני ויוצא "בידים ריקות", אבל וחפוי־ראש...

גם הפעם מסרתי לחברי ישראל דין־וחשבון מלא על אכזבת השוטר, ושנינו פרצנו בצחוק רם ועליז. נצחנו את גלית!

מרוב התלהבות על ערמתנו וזריזותנו התגלגלנו על משטח הדשא כמה גלגולי־ראש. ישראל הראה לי את כחו הרב בעמידה על הראש, ואני, מתוך קנאה ביכלתו הרבה, עשיתי מאמצים לחקותו. לאחר כמה תרגילי־נפל, הצלחתי גם אני לעמוד על ראשי ולראות

עולם הפוך. כעת ערכנו תחרות מי מבינינו יצליח לשהות יותר זמן בעמידה על ראשו. משחק זה כל־כך שבה את לבנו עד שהסחנו את דעתנו מסכנת "הפ־לשתים" שלנו...

פתאום צץ לנגד עינינו מחזה, שנראה לנו בתחילה כמחזה תעתועים: זוג נעלים מסומרות, מכנסי־שרד, כפתורי מעיל נוצצים, ומעליהם — שפם אדיר וזוג־עינים אורבות־משחרות לטרף! אם כי עמדנו על ראשינו וראינו מה שראינו במהופך — הכרנו מיד את מיודענו השוטר! הוא החליט, כנראה, לתפוש את הורינו בעברה ושב על עקביו.

כעקוצים קפצנו ועמדנו על רגלינו, וכל עוד רוחנו בנו רצנו איש לביתו. אני התפרצתי הביתה כרוח־סערה וצעקתי בנשימה קטועה:

— "כפתור בוער! בוער!"

"כפתור בוער" סימן להורי שהשוטר כבר עומד ממש אחר כתלנו ואין שהות לסלק את הלקוחות החוצה.

עודני צועק ומזהיר, ועל הדלת נשמעה נקישתו החמורה של השוטר. הוא שמע, כנראה, את התכונה העצבנית בביתנו — אנשים נדחקים, כסאות מוזזים — ולא חכה אפילו להזמנה; הוא לחץ על ידית הדלת ונכנס!

בקושי סכרתי את פי ועצרתי בעד פרץ צחוקי למראי פניו מוכי האכזבה. המחזה שנתגלה לעיניו (אף כי היה מוכר לו ממקרים קודמים) הפך אותו לחסר־אונים:

מסביב לשלחן שבחדר הטרקלין הסבו בניחותא,

כאורחים מיוחסים, כל הגויים והגויות, שאך לפני רגע היו בחנות, בעוד אמי טורחת סביבם ומוזגת להם כוסות תה, מן המחם העומד במרכז השלחן.

השוטר — שכבר הכיר, כמעט, את כל הערמות היהודיות — ידע, שלשם הסואה הם מסוגלים למזוג סתם מים קרים מן המחם... אכזבתו גדלה, אפוא, בראותו במו עיניו את ההבל העולה מן התה אשר בכוסות!

— "הסואה מושלמת, מושלמת" — רטן לעצמו, לא לגמרי בלי התפעלות. פניו עוד היו סמוקות מן העלבון שבכשלונו, אבל הוא כבש את זעמו. בקושי העלה מין חיוך מעוות על שפתיו ואמר, ספק שואל ספק קובע:

— "אורחים נכבדים יש לכם היום, הא? ממש כב־כל יום ראשון, הא? אתם מכבדים מאד את שבתנו, הא?"

— "הצדק אתך, פאניע פוליציאנט" (אדון שוטר), ענתה אמי — "אלה הם אורחים".

— "כך? אורחים! כסבורים אתם שאני כל כך טפש? היי! מוז'יקי!" — פנה פתאום אל הגויים החורים, אך המשתדלים בכל כחם לשחק את תפקיד האורחים החשובים — "הגידו אתם, אבל את האמת! לשם מה באתם הנה היום הא?!"

— "א...אנו או...אורחים של הגברת ליא, א...אנו" — גמגמה אחת הגויות האמיצות.

למשמע תשובה מגומגמת זו ולמראה פניהם של הגויים המבוהלים — הנטרפים בין רגש הגאוה על היותם אורחינו הנכבדים (ולו בהצגה בלבד), לבין

רגש הפחד מפני השוטר השליט — חשבתי שאתפוצץ מהצחוק הדוחק בי ובקושי החנקתי אותו מלפרוץ.

היראה מהשלטונות ומהשוטרים המיצגים אותם היה טבוע עמוק עמוק בתודעתם של המוז׳יקים המסכנים (המעוט האוקראיני והלבן־רוסי בפולין נתכנה "מוז׳יקים"); ידוע ידעו היטב שבמקרה דנן לא יענשו הם, אלא אנו, המוכרים בלבד, בכל זאת היו מבוהלים יותר מאתנו; ואין רבותה בדבר: בין שהיו נתונים לשלטון רוסי ובין לשלטון פולני — תמיד סבלו מנגישות ודכוי וחיו בעוני ובדחקות; גם הבערות נתנה בהם את אותותיה וגרמה להם הרגשה של שפלות והתבטלות בפני כל "כפתור" ואיש שררה, שבהכרח חייב להיות משכיל מהם.

השוטר "שלנו" היטיב לדעת איזה מין "קבלת־אורחים" הוצג לנגד עיניו, אך ידיו היו כבולות; קבלת אורחים איננה נחשבת עברה על החק... הוא חזר שוב על המלה השגורה בפיו במקרים כאלה: "ופו־ז׳ונדקו", אבל טרם צאתו הוסיף בצליל מאים:

— "דווידזניא!" — כלומר: "להתראות"!"... ואמא, מתוך נמוס ענתה אף היא בחיוך מאולץ:

— "דו וידזניא, פאניע"...

באנחת־הקלה סגרה אחריו את הדלת. מנסיונה המר ידעה היטב, שלא תמיד יעלה בידה להתחמק מן העונש; פעמים רבות כבר נתפשה "בשעת מעשה", כשהחנות מלאה לקוחות, ושלמה קנס, או הצליחה לפטור את עצמה בשוחד; הקנסות והשוחד הלכו וגדלו מתפישה לתפישה, בהתחשב עם היותה —

כרבים מסוחרי מוטלה — עברינית מועדת, עד כי עלו כמעט על רוחיה מיום ראשון כזה!

גרוע מזה: היא היתה צפויה לסכנה של שלילת הרשיון לתקופה נכרת! אולם הגרוע מכל היה — עונש המאסר!

עוד חי בזכרונה, כמו היום, המקרה של התחלפות מפקדי המשטרה; במקום המפקד "הליברלי", אשר ידע להתחשב במצוקות היהודים, בעיקר בשעה שהיו מלוות במתת־יד מתאימה — בא מפקד רשע־מרושע, נקי־כפים למופת, "אשר" — כך ספרו עליו — "לא ידע כלל את ערך הכסף היהודי!", מין צורר ישראל שלא התפתה לשום שוחד, רק לגופם יארוב, יצפון לנפשותם! ואותו המן־הרשע, בן־בנו של עמלק, הצ־ליח להכניס את אבי לבית הסוהר לשלושה ימים רצופים!

אכן, סופו היה כסוף כל צוררי ישראל; לא עברו ימים מרובים מאותו ענין, והוא נתפש במעשה נבלה באחד הכפרים והודח, והמפקד טוב־הלב, אוהב הי־הודים **וכספם** — הושב על כנו...

אם כך ואם כך — קשה היתה פרנסתם של יהודי מוטלה "כקריעת ים סוף". לא בכל יום ראשון היו הילדים פנויים מלמודיהם לשמור על ה"כפתורים"; ובחורף — גם אילו התפנו — הן לא יציבו ילדים בחוץ, בקור של עשרים וחמש מעלות מתחת לאפס!

בימים כאלה היו האבות מתעטפים בפרוות ובצעי־פים, ברדידים ובמטפחות, ובכל דבר הנתן ללבישה; על רגליהם היו מעלים גרבים ופוזמקאות מצמר ועוטפים אותן בסמרטוטים, כעין חותלות, עד שבקושי

היו חודרות לתוך מגפי הלבד וערדלי הגומי; ואחרי שהצליחו להעטות על עצמם את כל המלבושים האלה — היו משתרכים בכבדות החוצה ומתאמצים לנקב במבטי עיניהם את רקמת השלג הסמיכה, הנוצרת בשעת ירידתו, ולהכיר מרחוק את השוטרים, העטופים אף הם לבלתי הכר...

היו גם ימים של סופות שלג. רוח סועה וסערה היתה מדחיפה אז את פתיתי השלג הדקיקים ויורה אותם, כחצים חדים, לתוך אותו שטח קטן של הפנים שנשאר מגולה — האף והעינים!

רגלי העומדים על המשמר היו קופאות בהדרגה והופכות לגלידי־קרח, למרות העטיפות הרבות שעטפון, וכל צעד היה מפעיל מערכת של דקירות מכאיבות, וגורם יסורים חזקים!

כסגולה נגד הקור ברגלים היו האבות מקישים־רוקעים ברגליהם, ואלמלא הצער והרחמנות שהיינו מרחמים עליהם — היינו צוחקים למחזה הזה, כי מפאת היותם עטופים מכף רגל ועד ראש בפרוות היו מראיהם מרחוק — כדובים מרקדים על פני השלג...

יום שמירה כזה היה מסתיים, לא אחת, בהצטננות קשה, והפסוק "בנפשו יביא לחמו" היה מקבל אז מוחשיות מאויימת!!!

יום ראשון אחד.

חברי ישראל ואני בקשנו לשבת בשלוה — לשחק בחול את משחק הקוים והעיגולים "זורה־בורה קילה" ("איקס־מיקס־דריקס"), מבלי להיות מוטרדים על־ידי השוטרים האורבים להורינו — קפץ עלינו רוגזו של כלב; ולא סתם כלב אלא כלב־שבכלבים! הלא הוא כלבו המפורסם של הקומנדנט, דהינו, מפקד־המשטרה מאזור.

בעוד אנו עוסקים בציור הקוים על פני הקרקע — תקע, פתאום, הכלב הענק, מגזע הזאבים, את חטמו בינינו, ורחרח אותנו.

נודה ולא נבוש: אף על פי שידענו שהכלב מאולף ולא יפגע בנו כהוא זה — בכל זאת, כמעט פרחו נשמותינו מרוב פחד!

לאחר שהתאוששנו מעט מפחד הכלב, נבהלנו שנית מפחד בעליו, הנמצא — בלי ספק — בקרבת מקום מסוכנת, ואנו טרם השגחנו בו וטרם הודענו להורינו!

ראשון התחלתי אני לרוץ הביתה, והכלב — בראותו אותי בורח — חש בעקבותי... בראותי שהכלב רודף אחרי הרגשתי פיק ברכים וחשבתי שהגיע קצי. השמעתי קולות פחדים איומים, כאילו כבר שסעני לגזרים. פתאום שמעתי קול קורא בפולנית:

— "חודז' טו!" — (בוא הנה!). הכלב עצר מיד ממרוצו ושב לכוון הקול הקורא.

כעת, כשהיתה הרוחה, נוכחתי שאחרתי את המועד; הפעם נתפשנו בכף; אני כבר לא אספיק להזהיר

את הורי, כי בעל הכלב כבר עומד על ידי, ומתקדם בצעדים נמרצים לעבר ביתנו! התבוננתי בו ביאוש; אך ראה זה פלא: הוא נותן בי עינים שוחקות ושואל ביידיש מסורסת:

— "דו מיר רעדן, מיידעלע, דו קענען פרומע יוז'וקובנה?" (אתה לי לדבר, ילדה. אתה להכיר **פרומע יוז'וק**?).

הייתי כל כך מופתע ונבוך מן המעבר המוזר עד שקשה היה לי לענות. לבסוף אזרתי און ועניתי אף אני ביידיש:

— "כן. אחותי היא. האלך ואקרא לה?"

— "לא, לא! אנחנו לא צריכים!" — ענה בחפזה — רק הוליכני אל בית שלכם!"

הלכתי לפניו "כצאן לטבח". שערו בנפשכם: במקום להזהיר את הורי מפני השוטר, הריני מוליכו בעצמי אל ביתנו ומביא עליהם שואה במו ידי!

לפני הדלת נעצרתי מעט והתחלתי לצעוק:

— "פרומע! פרומע! הקומנדנט מאזור קורא לך!"...

הוא חייך לערמתי, ובו ברגע נפתחה הדלת; בפתח עמדה פרומע, כשפניה רגועים ושלוים, והזמינה אותו פנימה. הבחנתי מיד בהצגה הישנה: הגויים והגויות מסיבים לשלחן ו"מטיבים" את לבם בכוס תה, והבנתי את פשר שלותה. התברר לי (אחר־כך), שבבית שמעו את זעקות־הפחד שלי מהכלב, הציצו החוצה בעד סדק שבתריס, וכשנוכחו מי הבא — הציגו מיד את המחזה המפורסם "קבלת אורחים"... ובכן — בכל זאת מלאתי את תפקידי...

בבית פנימה צפו לי עוד הפתעות: הכלב היה, אמנם, כלבו של הקומנדנט מאזור, אך האיש שבא לא היה אלא בנו — **מאזורעק**. הוא היה כבן עשרים ושלוש, גבה־קומה, מבנה גופו איתן, ונראה ערום כנחש; הסקתי זאת על פי דבריו וחיוכו הלגלגני.

לאחר שהושיבו אותו בראש השלחן ורצו לכבדו בכוס חמין, נתחייך בערמומיות ואמר:

— "תודה. תודה רבה. אותי אינכם חייבים לכלול בין "האורחים" החשובים הללו" — כאן רמז לעבר הגויים המפוחדים — "אני לא באתי הנה לקנות מאומה... אגב, אם זה לא יפגע בכבודם הרם, תוכלו לסיים איתם את קניותיהם... לי יש פנאי, והיום אינני בתפקיד!"...

נימת לעגו לא נעמה לנו ביותר, ופרומה מלמלה משהו לאמא בעברית. פה שוב הפתיענו מאזורעק הצעיר:

— "הואיל ואני אורחכם כעת, מחייבני הנמוס להזהיר אתכם: דער עורל יוכוילט לושוין קוידעש!" (הערל, כלומר, הוא, הגוי, מבין עברית...).

פרומע הסמיקה ממבוכה, אבל אמי הצליחה, בינתיים, לרמוז לגויים שיסתלקו. הם קלטו את הרמז והתחילו להסתלק אחד אחד, תוך כדי מלמול בשפה רפה:

— "אכן, הגיעה העת ללכת. תודה רבה לך, לייא, על קבלת האורחים הנאה. אף אנו נשמח לארח אתכם בצל קורתנו..."

מאזורעק הערום חייך אחריהם בהבנה. הוא בקש את סליחתנו על ההפרעה שגרם לנו באמצע "המ־

סיבה" והוסיף, שבטרם יגש לענין שלשמו בא אלינו, יגיש לנו — בתמורה — קצת בידור בחכמת כלבו.

במלים ספורות פקד על הכלב לצאת החוצה ולהמתין לקריאתו. הכלב הנבון נגש אל הדלת, לחץ בכפו על הידית, יצא החוצה ולא שכח לסגור אחריו את הדלת. מאזורעק הושיט לאמי אחת מכפפותיו ובקש ממנה להטמינה באשר תרצה. אמי לקחה את הכפפה ותחבה אותה עמוק עמוק בערמת לבנים שהוכנו לגיהוץ. כעת שרק מאזורעק שריקה קלה. הדלת נפתחה והכלב נכנס. בזריזות התקרב אל בעליו כשהוא מכשכש בזנבו, מלא נכונות לפעולה ועיניו מביעות סימן־שאלה. מאזורעק הקריב אל חטמו של הכלב את כפפתו השניה ולאחר שהלה הריח אותה, פקד עליו למצוא את הראשונה. רגע אחד רחרח הכלב באויר, ומיד, בלי כל היסוס, פנה לערמת הלבנים שבפנת החדר. הוא חטט והפך בפיו בערמה, וכעבור שניות ספורות הגיש את הכפפה העלומה לבעליו.

— "זוהי רק דוגמה קלה לאינטליגנציה ולחוש הריח הנפלא של כלבנו" — התגאה מאזורעק ונהנה מחזות פניו המתפעלים — "בעצם, לא רק הכלב, אלא כל משפחתנו היא כזאת! כלנו נחונו בחושים בלשיים כבירים: אבי, אחי וגם אני! ואכן, לשם כך באתי אליכם" — הוא הפסיק לרגע ובחן שנית את פני כלנו — "אני בחרתי לי למקצוע בחיים את הבלשות. אני מתעתד להיות בלש. עכשו אתם מבינים כבר, שעלי לדעת שפות רבות ככל האפשר, ובראש וראשונה את השפות המדוברות במדינתנו: חאכלאקית של הרוסים־לבנים, יידיש, כן, וגם קצת

עברית, שהיהודים משתמשים בה לפעמים, ביחוד בשעה שברצונם ל...רמות קצת את הגוי, חה חה חה... תסלחו לי על הבטוי... נו, פאננא פרומע, הלא ידועה היא כבקיאה בשפות וכמומחית להוראה; הנני מבקש, אפוא, לקבל ממנה שעורים ביידיש ובעברית. המחיר אינו קובע..."

עד היום אינני יכול לשכוח את המבוכה, שבקשתו של מאזורעק הטילה באמי ובאחותי. היתכן לעשות כדבר הזה? האנחנו נכשיר גוי זה לבלוש בין אחינו בני ישראל? האנחנו נגרום להסגרת יהודים לערכאו־תיהם? ומאידך, אם אנחנו לא נעשה זאת, אם אנחנו לא נורנו את השפות הרצויות לו — לא יהא בלש? המלבדנו תמו המורים מן הארץ? אלא מאי? אם נדחנו — נקים אותו לנו לאויב! אותו, ואת אביו — מפקד המשטרה, ואת אחיו ואת כל כלביהם האצילים! הם כבר ידאגו, בכל האמצעים שבידיהם, (ובידיהם — הה — אמצעים רבים!), לקפח את פרנסתנו, ולא רק בימי ראשון בשבוע...

ואם נקבל את הצעתו, לא זו בלבד שיעצמו עין מעברותינו, אלא, אולי אף תצליח פרומה להחדיר בו שמץ של אהבת ישראל ותביא מעט רוחה לכל תושבי מוטלה?...

כן. הפתוי היה גדול מאד. בעית **הפרנסה** מונחת על המאזנים. ובכל זאת — נדחתה ההצעה! בעדינות, באדיבות, בתירוצים שונים ומשונים, אבל דחה נד־חתה.

החינוך היהודי גבר על כל השיקולים. "כל ישראל ערבים זה בזה". אמי ואחותי היו חזקות מאד באמו־

נתן; יראת־שמים שלהן לא היתה חיצונית בלבד, אלא אורח־חיים ממש. הן השליכו את יהבן על ה׳ ועמדו בנסיון.

לא! יהי אשר יהי! אנחנו לא נכשיר גוי לתפישת יהודים, ולו יפגע הדבר בפרנסתנו! הלא כבר אמר הכתוב:

״אדם יסודו מעפר וסופו לעפר, **בנפשו** יביא לחמו״. אם כך רצונו יתברך — נביא לחמנו בנפשנו, אך לא בנפשותיהם של יהודים אחרים!

פרקמטיה ביריד

יריד במוטלה התקיים, בדרך־כלל, במחצית השניה של השבוע: ברביעי בשבת, או בחמישי בו. ביום כזה היו רוב הגויים מכפרי הסביבה נוהרים לעירה, מי ברכב ומי ברגל, מי — לקנות, ומי — למכור.

כבר בשעות הבוקר המוקדמות היתה התכונה גדולה מן הרגיל: הרחובות היו הולכים ומוצפים בהמון אדם ובשאון עגלות עמוסות לעייפה, בכל מיני פרקמטיה:

גזירי־עץ וקיסמים — להסקה, רובם מעצי הליבנה.

מישארות (״דייז׳עס״ בלע״ז) — ללישת בצק לל־חם, עשויות לימודי־עץ ומחושקות בחשוקי־ברזל.

עריבות (״מולטערס״ בלע״ז) — ללישת בצק לח־לות ולעוגות, ועריבות לכביסה; אלו ואלו עשויות מיקשה אחת מעץ אשור.

תלדודים ("ז'לוקטאס" בלע"ז) — לכביסה גדולה; הלא הם דודי־עץ תלת־רגליים, ומגופה בתחתיתם להרקת המים.

חצובות ויעים.

יתוכים ומגרפות.

פטישים וקרדומות.

שלש־קילשונים ומשדדות.

כל מיני **קדרות וכדי־חרס**; מהם שרופים באש ונוצצים בציפויים הצהוב־חום, ומהם בלתי שרופים, וצבעם ורדרד־אטום.

נשי מוטלה המנוסות היו בוחנות אותן לפני הקניה — בנקישות על דפנותיהן; על־פי הצליל שהחזירו — היו קובעות את מדת־חוזקן ואי־נזילותן... לפעמים היתה פורצת פלוגתא מוסיקלית בין הגוי המוכר לבין לקוחתו היהודיה; בעוד הוא טוען, שצליל קדרה זו הוא ערב וטהור, טוענת היא לעומתו, שהוא, כנראה, חרש־ללא־תקנה, ושזה צליל "על כל שונאי ישראל"! ואז עונה הגוי בדבקות דתית: "יעי בוהו! (בשם אלוהיו), הלואי ותצילנה שתי אזני כמו הצליל הנפלא הזה"! והיא משיבה: "הלואי, רבונו של עולם!"... לבסוף זונחים שניהם קדרה זו, בוחרים באחרת, והנקישות "המוסיקליות" וכל הוכוח מסביב להן — מתחילות מחדש...

והנה עגלות טעונות **שחת** בגובה רב. השחת הוא מין עשב ארוך, הגדל לרוב בביצות המפורסמות שבסביבות פינסק, ולא חסר מהן בסביבתנו. הגויים קוצרים את השחת בחרמשים, בעמדם שקועים בבוץ עד טבורם. לאחר יבוש העשב הירוק בשמש הוא מקבל

גון צהוב, ומתכשר למאכל בהמות וסוסים — כשימו־
רים לבני־אדם — ולריפוד הרפתות והאורוות.

גם בקיץ היו מובילים שחת למכירה, אך העונה העיקרית היתה בחורף, שאז אין מרעה לבהמות. הגו־יים היו נאלצים לעבור דרך ארוכה ממרבצי השחת עד מוטלה, בקור העז של הלילות החורפיים; הם היו מגיעים לעירה מכורבלים בפרוות־כבשים עבות, וב־כובעי פרוה מושלגים; ידיהם היו נתונות לתוך כסיות־אגודל, ופיהם העלה הבל כמכונות קיטור; הבל זה היה קופא על שפמיהם, מפאת הקור העז, ו"מקשט" אותם בשורה של מקלות־קרח תלויים, כעין נרות הפוכים, או כנטיפים בתקרות מערות... עגלות השחת היו עמוסות בגובה כה רב, עד שבעברן על־פני הב־תים היו מסתירות את עין השמש, והגויים הנוהגים בהן, בשבתם במרומי הגדישים, נראו למסתכלים מל־מטה — כגמדים, ולמעשה — רק ראשם נראה מלמטה, כאילו צמח מתוך הגדיש...

לפעמים הייתי סובב־הולך בין העגלות, הסוסים והסחורות, מסתכל ומקשיב למשא־ומתן, לשיג ולשיח שבין הקונים למוכרים; ולפעמים הייתי עומד בביתנו על ספסל גבוה, משקיף בעד החלון, וסוקר את מסעי העגלות ומצעד ההמונים — כמפקד את גדודו...

הנה מתקרבות לכאן העגלות החביבות ביותר על הילדים, ובודאי גם על המבוגרים — העגלות הטעונות פירות העונה:

הדובדבנים למיניהם, אשר צבעיהם האדומים, ה־ארגמניים, או השחורים הם כל כך מבהיקים, ועסיס־עלומיהם מתפיח כל כך את קליפתם הדקה וכמעט

מפוצץ אותה ומתפרץ מתוכה — עד שרק למראה עינינו ייזל הריר מפינו...

התפוחים למיניהם ולצבעיהם: אדומי לחיים וורודי בטן, ואדומים או ירוקים כליל, אשר ריחם מרחיב את הנחיריים עד כדי כאב נעים, ומעמיד את השינים במצב "כוננות"...

האגסים — מהם רגילים, ומהם "אגסי־מוט"; אלה האחרונים צומחים על עצים גבוהים מאד ונקטפים באמצעות מוטות ארוכים, שבראשם קרסים מחודדים: **"אגסי רקב"** קטנים, ויש המכנים אותם "אגסי־כל־נדרי": הללו נקטפים בעודם קשים, ונאספים בקש או בסיד. לאחר זמן הם מתרככים ונרקבים קמעה, ורק אז הם טובים לאכילה וטעמם ערב ביותר! וככה יאכלו אותם: ממלאים את הכיס, בערכך בקילוגרם אגסונים, וחוזרים ושולפים אותם מן הכיס אחד־אחד, ובנגיסה אחת מכלים את כל האגסון, על ראשו ועל קרבו... לבסוף עוד אזכיר את **"אגסי השומן"** הגדולים, שאין שום בריה יכולה לעמוד בפני ריחם וטעמם, מבלי להעלות גרה ולהטיף ריר...

פה ושם מתנהלות גויות לאטן, נושאות על שכמיהן או על זרועותיהן טנאי־סוף, מלאים מכל טוב היערות: **פטריות חומות** רכרוכיות — לבשול מרק; טעמם כטעם מוח־עגל רך...

פטריות כתומות ("לעסיצעס") — לטגון בשמן, מעשה מחבת. לאחר הטגון הנכון ישוה טעמם לטעם גלדי שומן־אוז...

גרגרי־יער למיניהם:

אוכמניות שחורות, טריות ("יאגעדעס"), שזה עתה נאספו על ידי הגויות משיחיהן הנמוכים, ועדיין רטיבות הטל חופפת אותן ומשוה להן צורת עינים קורצות בצניעות, מזמינות ומפתות...

גרגרים אלה טעימים ביותר ונאכלים בכל הצורות: — חיים, מבושלים, מרוקחים, משומרים, או אפויים בתוך דסקיות־בצק, כשעסיסם השחור מתנזל מבין קפלי הבצק ונקרש למקפה שקוף ומתוק; וכן הם נאכלים בין בהיותם טריים ובין בהיותם מיובשים ומצומקים.

אנו, הילדים, אהבנו במיוחד את מרקחת האוכמניות: פעמים רבות ביום, בשעת משחקינו, היינו מתפרצים הביתה בבקשה דחופה — משל יברחו המשחקים — לתת לנו "לחם מרוח באוכמניות"; לאחר מכן היו שפתותינו שחורות־כחלחלות...

דמדמניות חמוצות, אדומות כדם ("ברוסניצעס"), מחוברות עדיין לזלזליהן; אלה שמשו, בעיקר, למרקחות או לתבלינים רבה, ומשום שיחסו למרקחת־דמדמניות (וגם למרקחת־אוכמניות) סגולות מרפא — היו מטמינים כמה צנצנות ממנה בארון, בתא גבוה, "על כל צרה שלא תבוא"...

את כל אלה היו הגויות מוכרות ב"מדת כוס" — חמשה גרושינים הכוס — לפי שאין להן משקלות.

בתוך כל **הגבוביה** הזאת של סחורות, אנשים ובעלי חיים — היו מסתובבים כל מיני הולכי בטל, נמושות ועלובי החיים, שכל מקום־יישוב "נתברך" בהם; מקצתם התהלכו ללא כל מטרה, או מתוך סקרנות סתם; אחרים — חשבו "ליהנות מן ההפקר", להרים תפוח

שנפל מן העגלה, או להתעלל קצת ב"שיקצות" הצ־עירות...

"הארי" שבחבורת טפוסים אלה היה **יודל** "התם".

בחור מגודל ומסורבל, כבן שלושים וחמש, קצר־ראי, כמעט עד לעורון, בן למשפחה נכבדה ומיוחסת. בילדותו חלה בדלקת קרום המוח ומאז ניטמטם מוחו וכהו עיניו, ואף כי גופו התקדם והתפתח לממדי ענק — נשאר שכלו שכל של ילד; כל מאמצי הוריו לרפאו ולחנכו — עלו בתוהו, ומרוב צער וחרפה הלבינו שערות ראש אביו ללא עת. למרות טמטום מוחו עלה בידו, איך־שהוא, ללמוד את מקצוע הפר־ונות; מפליא הדבר, אך כאשר הסכים לתפור פרוה — היה מוציא מתחת ידו מלאכה נאה ומתוקנת; כנגד כל מומיו ניחן בסבלנות יוצאת־מן־הכלל, וזה היה למזלו, שאלמלא כן — לא היה יכול לעבוד כל עיקר; מחמת קוצר ראיתו היה נאלץ לקרב את הפרוה אשר תפר, או את המחט שרצה לקנות — עד לעיניו ממש, ושעה ארוכה היתה עוברת עד שהיה מצליח לברור לו מחט כרצונו!

עיקר צרתו היתה, שעל פי רוב לא רצה לעבוד; תחת זאת היה מתחבר ומתרוצץ עם ילדים קטנים ויחד אתם היה עושה כל מיני מעשי־קונדס — ברחו־בות ובבית הכנסת; במיוחד נהנה להפחיד את הנע־רות; הוא היה ממלא פיו צחוק אוילי שעה שראה אותן בורחות מפניו נבוכות ומפוחדות מחשש שמא יפגע בהן... בנוח עליו הרוח היה מחבר כל מיני חרו־זים התוליים, מדביק להן מנגינה, מתיצב על מדרגות בית הוריו ושר בקולי־קולות; ביריד הירבה להתרוצץ

בין העגלות, התלוצץ על הגויים, צבט לאיזו "שיק־צה" בעכוזה, ולבסוף היה פוצח פיו בשיר חדש, בנגון של "אתה הראית", (המושר בשמחת תורה):

אתה הראית לדעס
עפל מיט קוואאס
קוואס מיט עפל
א מכה דיר אין קעפל!
(אתה הראית לדעת / תפוח ודלעת
דלעת ותפוח / יהי ראשך קפוח...).

בצדי הרחוב ההומה, מכונס בתוך עצמו, השתרך לו בלאט עלוב־חיים אחר. ושונה תכלית שינוי מיודל התם, הלא הוא "המשוטט הבודד" — **אריה ז'וז'עלע.**

יהודי מוזר היה; לבוש "קאפוטה" שחורה ארוכה, כובע שחור בעל מצחה צרה, מאופנת חסידי וארשה, מגודל זקן שחור ועבה, ושערות ראש ארוכות; הוא היה משוטט ברחובות העיר, גלמוד ככלב מוכה, כש־כפות ידיו שלובות על חזהו, כאילו קר לו תמיד, ומזמזם לעצמו מין פזמון, שכל כולו מורכב מן המלה היחידה "ז'וז'"...

מובן מאליו שלטפוס כזה היו הילדים נטפלים, מח־קים את תנועותיו ואת "פזמונו" וקוראים אחריו: "ז'וז'! ז'וז'עלע!".

עינים נוראות היו לו לאריה ז'וז'עלע, ומבטן היה מרתיע את הילדים המתקלסים — ואפילו חלק מן המבוגרים — מלהתקרב אליו יותר מדי; לפעמים היו כמה מהילדים האמיצים מתחצפים ומתקרבים אליו

יתר על המדה ומזמזמים לו את ה"זיזי" ישר לתוך פניו... אזי היה תוקע בהם את מבט עיניו השחורות, השקועות עמוק בחוריהן — והללו היו נרתעים אחורה ובורחים ביראה!

ברם, לא מבע שבהפחדה היה משתקף מעיניו, כי אם מבע של טרוף, של עלבון ושל פחד! הוא לא התכון להפחיד במבטו, כי בעצמו היה שרוי בפחד מתמיד, ובעצמו היה בורח מאנשים שכתרוהו.

בכל פעם שהייתי רואה את מבטו הייתי מתמלא צער ורחמים על עלוב־נפש זה; גם ביריד לא היה מתערב עם הבריות אלא מצטדד בשוליו, תוהה ובוהה בסקרנות בכל המהומה הזאת, משל היה רוצה לחדור לנבכי כוונותיה של ההתכנסות הגדולה, ולבסוף היה מסכם את כל טרחת התגרנים, משאם ומתנם, ריצתם ובהילותם אחר הפדיון — במלה אחת:

— "זיזי־זיזי!"

עם התקדם היום היה רעש היריד הולך הלוך וגבור: קריאות התגרים, צהלות הסוסים, נחרותיהם המזויעות של החזירים, געייתם מעוררת הרחמים של הכבשים והעזים, ושבועותיהן המסובכות של הגויות — שלמען מכירת כוס גרגרים אחד היו מוכנות להחריד מרבצם את כל קדושיהן, החל בכומר וכלה באבי־אבי־אביו הנוצרי — היו מתערבלים בקריאות התרנגולים, קירקור התרנגולות וגיעגוע האוזים, שהובאו למכירה בכמויות ענקיות!

אגב, לקנית עופות היתה נדרשת מומחיות רבה, ונשי מוטלה היו מאומנות בכך: ברצותן מטילנית —

היו תוחבות אצבע לפי נקב ההטלה של התרנגולת, כדי למשמש אם יש שם ביצה ואם אין... וברצותן עוף שמן לשחיטה ("עוף שמן — מבריא"...), ולהפקת שומן "לכבוד שבת" (כל דבר טוב יותר ויקר יותר לא נקנה אלא "לכבוד שבת"...), היו הופכות אותו כשראשו כלפי מטה ונושפות על נוצות הפלומה שעל אחוריו. על־ידי הנשיפה מתפרדת הפלומה ומתגלה הבשר, ולפי צבעו היו קובעות: השמן הוא, אם רזה ?!...

כללו של יריד:

היהודים והגויים בודקים וממשמשים, גוערים ומ־פייסים, נשבעים ומשדלים, מקללים ומברכים, מזיעים ומתנגבים, קונים ומוכרים, ו...מתפרנסים בדוחק זה מזה ואלה מאלה ומביאים לחמם בנפשם!

ציד זבובים וגנבים

ביום היריד מגויסת כל המשפחה ועומדת הכן לש־רות הלקוחות. ידי כולנו מלאות עבודה. בו ברגע שהילדים חוזרים מן ה"חדר" או מן ה"שקולה" — הם מקבלים תפקיד בחנות: **פרומע** מוכרת, **חנה** מגי־שה סחורה, **אסתר** מקפלת ומחזירה את הסחורה לאצ־טבאות, ואני הקטן — תפקידים מיוחדים זומנו עבורי. ראשית — לעמוד על המשמר ולהשגיח על הלקוחות, לבל יכשלו, חס־ושלום, ב"לא תגנוב"! חיבה מיוחדת היתה שופעת מן הגויים לסחורותינו... ועד כדי כך

היתה חיבתם מגעת, שהיו מבקשים להניח לפניהם דוגמאות רבות של הסחורה, למען יוכלו — תוך כדי הדוחק והמיקוח — לתחוב את אחת הדוגמאות לתוך בית חזם ולאמצה אל לוח לבם...

אני הייתי עומד על אחד הדוכנים הגבוהים אשר בחנותנו, אוחז בידי מטה ארוך (מטר ישן שיצא מכלל שימוש), ובולש לתוך ידיהם וחזיהם הנפוחים של כל לקוח ולקוחה. ברגע שהבחנתי באיזו חולצה, או סודר, או כל סחורה אחרת "הנדבקת" לידי אחד מהם ונמשכת "בכח טמיר" אל בית חזם — הייתי נכנס מיד לפעולה, ובמטה אשר בידי הייתי מצביע לעבר המטמון, אשר השיב הגוי לאמתחתו...

בחיוך רפה וללא כל בושה היה הגוי מחזיר את המלקוח, ולפעמים היה עוד מיתמם, כאדם שפשוט טעה טעות קלה, ואומר:

— "קולי טבויע טו בערי סעבי" (אם שלכם הוא — קחוהו לכם) — ובתנועת יד רחבה ונדיבה, כגומל חסד, היה מושיט לי את הגנבה... אם בכל זאת היה מתבייש במקצת, היה זה רק משום שנוצח על־ידי ילד יהודי קטנטון...

תפקידי הנכבד השני היה: ציד זבובים! ואנא, אל תצחקו! מכת הזבובים היתה חזקה במוטלה מאז ומ־תמיד, וזאת מחמת הביבים הפתוחים מתחת למח־ראות הפרימיטיביות בחצר כל בית, וכן — הרפתות, הדירים והאורוות, והרבה־הרבה חזירים משוטטים!

ביום היריד היו הזבובים מתרבים עוד יותר. הם היו רוכבים ובאים בהמוניהם על גבי הסוסים מכל הסביבה, וגם היו מצטרפים לסעודות, אשר באי היריד

היו עורכים בכל חוצות העיר. הזבובים שלנו לא היו מפונקים ביותר, ולא בחלו במזונם הדל של הגויים הכפריים.

ארוחותיהם של הגויים היו מורכבות, על־פי־רוב, מלחם כהה וקדל חזיר, או מלחם כהה, דג־מלוח ומים. בשעת הסעודה היו מתרכזים מסביב לבאר ומת־ישבים על הארץ. אבי המשפחה שואב מים בדלי הצבורי, הצמוד למוט השאיבה, ויוצקם לתוך הדלי הפרטי שלהם, שממנו שותה גם הסוס. אחד מבניו מקלף, בינתים, את כל קליפת הלחם סביב־סביב, ומ־ניח את הקליפה לחוד ואת הלחם הרך לחוד. בו בזמן שוטפת הגויה־האם את המליח במים שבדלי ופושטת את עורו. גם בעור נוהגים כבלחם: אותו מניחים לחוד ואת בשר המליח לחוד. וככה היו אוכלים:

מנה ראשונה — קליפת הלחם ועור המליח, על קשקשיו!

מנה שניה — הלחם הרך ובשר המליח;

מנה שלישית — לקינוח־סעודה — שותים מהדלי את המים שבהם נשטף המליח!...

ומאותו המזון, ולפי אותו הסדר (בערך...) — סעדו את לבם גם הזבובים...

ומלחמה למוטלאים בזבובים מדור דור!

כנגד כל המוני הזבובים הזדיינו התושבים בארבעה סוגי נשק:

א) מלכודת היד: מניחים על השלחן כמה פרורי־סוכר ונותנים לפלוגת זבובים להתגודד עליהם. כעת מקרבים לאט את כף היד הפתוחה, קרוב ככל האפשר אל הפלוגה, ובגריפה מהירה אחת לוכדים וסוגרים

אותם בתוך כף היד; כעת ממהרים לרוץ לקערה הגדולה שבמטבח המשמשת כיור־שופכין (ושעל־פי־רוב יש בתוכה מי־שופכין דלוחים), ומטיחים בכוח את כל הציד לתוך המים. בדרך זו מצליחים להשמיד כעשרים זבובים בבת אחת, ורק אחד מבית ושנים ממשפחה מצליחים להמלט מכף הקלע הזה...

ב) המרק השחור; מעמידים על השלחן צלחת פשוטה ושוטחים על תחתיתה רבוע ניר שחור מיוחד, הנמכר בבתי המרקחת. ניר זה ספוג רעל ממותק — לפי טעמם של הזבובים, כנראה. יוצקים על הניר מעט מים. המים ממיסים את הרעל, והזבוב השותה מהמים המאוררים האלה — אחת דתו למות! החסרון בנשק זה הוא, שלא תמיד צמאים הזבובים, ולא תמיד חושקת נפשם במרק שחור דוקא...

ג) בקבוק הפלאים: בקבוק זכוכית זה הוא אחד מהשגיי הטכניקה הגדולים של תחילת המאה העשרים; צוארו קצר, כרסו עבה, תחתיתו מקומרת קימור גבוה לתוך כרסו פנימה, ראש הקימור — קטום, פתוח לתוך חלל הבקבוק, והוא יוצר סביבו כעין בריכה למים. הבקבוק מוגבה כסנטימטר מן השלחן באמצעות שלוש רגליות; אופן הפעולה: ממלאים את "הבריכה" במים רגילים ופוקקים את פי הבקבוק. מניחים על השלחן — מתחת למרכז הקימור קוביונת סוכר גבישי, והמלכודת מוכנה. אומרים שהממציא של מכשיר־פלאים זה היה בקי בפסיכולוגית הזבובים, ואמנם, נדמה לי, שכך הוא...

הנה מטייל לו איזה זבוב מגודל להנאתו על פני השלחן הסלוני, ועינו החדה מבחינה בקובית הסוכר.

הוא מזדרז להתקרב אליה, לאחר שוידא שאין שום סכנה נשקפת לו, ומגיע אל תחתית הבקבוק. לאחר טעימה הגונה מן הסוכר הוא מחליט לטפס קצת על הקימור (להתלקק שם), מעלה מעלה עד שפתו. הוא מתעייף מן הטיול הארוך (או סתם משתעמם), ורוצה לשוב הביתה, אך — כפי שאמרנו — אין לו שכל לשוב בדרך בה הגיע. דרכו של זבוב להתרומם בטיסה אל על, ולא כלפי מטה; וכאן הוא נתקל בפקק! אין מוצא! הוא מנסה, אפוא, למצוא מוצא דרך קיר הזכוכית. כמה פשוט. הלא הוא רואה דרכו את כל הבית... הוא מנסה ומנסה, מסתובב בסבובים עצבניים במעגל הבקבוק עד שראשו מסתחרר והוא נופל, חסר־אונים, לתוך בריכת המים...

במשך היום נופלים עשרות זבובים בפח־יוקשים זה!

ד) (ואחרון־אחרון), סרט הדבש: זהו הנשק היקר, אבל הקטלני ביותר, וחנותנו היתה אחת הספקות הראשיות של נשק קר זה.

קופסת קרטון קטנה; בתוכה מגולל סרט, כמטר אורכו וארבעה סנטימטרים רחבו; שני צדי הסרט מרוחים בשכבה דקיקה של חומר מתוק, שעינו כעין הדבש (ואולי גם טעמו?). תופסים ביד אחת בלולאה שבראש הסרט, ובשניה — בקופסה. מושכים בלולאה עד שנישלף כל הסרט, ומהדקים אותו בנעץ לתקרה. הסרט הדבשי מושך אליו את הזבובים ממרחקים בהמוניהם. תוך יום יריד אחד נדבקים ושובקים עליו חיים לכל חי — מאות זבובים! לאחר שהוא מתכסה

כולו בזבובים מתים — משליכים אותו לאשפה ותולים סרט חדש...

כפי שהזכרתי, היה ניהול "מלחמת הזבובים" (והגנבים) ביום יריד — מוטל עלי, ואני מלאתי את תפקידי בחריצות יתרה, כתליין ותיק ורגיל!...

טרחנים וסרחנים

היריד מתחזק וחנותנו הולכת ומתמלאת בלקוחות; רובם ככולם גויים, אכרים ממוטלה ומכפרי הסביבה. הם היו באים ביום זה בהמוניהם, הם ונשיהם וטפם, נחשולי בני־אדם ממלאים את החנות וגורמים לדוחק עצום; אחרים היו צובאים על פתחה מבחוץ, וחוסמים בעד חדירת מעט אויר צח. הרוב שבהם היה רוצה ליהנות מן ההנחות הניכרות הניתנות ביום זה על כל סוגי הסחורות, והמיעוט שבהם ליהנות מן הדוחק ו"לקנות במשיכה" חינם אין כסף...

גם היהודים היו רוצים לנצל את ההזדמנות של קניה בהנחה, אלא שהם בעצמם היו טרודים ביום כזה במכירה, במכירת תוצרתם או סחורתם הם...

בא אחד הגויים לחנותנו ומבקש לקנות זוג מכנסי קורדרוי חומים. הוא בוחנם ובודקם מכל צד, פנים ואחור, תופש בקצה אחד השוליים, בכפות ידיו המיובלות והחזקות, ומנסה — באימוץ כל כחו — לקרוע אותם, משל — לא ללבישה נוצרו המכנסים, אלא לקריעה בלבד! משעמדו אלה במבחן — מתבהרים

פניו והבעה של שביעות־רצון מסתמנת עליהם. ברם, בהא בלבד לא סגי! הוא חייב עוד למדוד אותם, וזאת, לא דוקא בכדי לקבוע אם הם תואמים את מדותיו, אלא גם, ובעיקר, לנסות את חזקם, וכושר עמידותם בלחץ גופו!...

הוא מושכם, אפוא, ולובשם על מכנסיו הישנים, ומתחיל בסידרה של תנועות־התעמלות. ביחוד הוא מנסה את תנועות הכפיפה וההתישבות עד הרצפה, כאחד חולה־לב שרופאו צוהו לבצע כפיפות... משעמדו המכנסים גם בלחצים נוראים אלה, ותפריהם לא נתפקעו בקול רעש — מתפשט חיוך רחב על פניו, והוא פונה לאחד הגויים (העומד במקרה בקרבתו), בשאלת חכם:

— "מה דעתך, אחא, על מדת המכנסים לגופי?"

"האחא" קורן מנחת; מתמלא גאוה על שנבחר כמומחה (דוקא הוא, מתוך המון גויים שבחנות!), מעמיד פנים כחוכך בדעתו; ואם כי אפילו אני (הקטן) רואה בעליל, שהמכנסים צרים מדי ושאך בנס לא התפקעו מתנועות הלקוח — הרי תשובת "האח המומחה" אחידה היא, כמעט תמיד:

— "קאק שיטו נא טיבע!", משמע: "כאילו תפרו אותם עליך"...

— "ספאסיבו" (תודה) — עונה השואל בקצרה, פושט את המכנסים, מניחם במנוחה שלמה על הדלפק, ו... מזמין זוג מכנסים אחר!

גם הזוג השני (והשלישי, והרביעי, וכו'), זוכה לעבור את כל הבדיקות הקפדניות של הלקוח, ולחות־דעתו העקשנית של "האח המומחה":

— "קאק שיטו נא טיבע!" — מתוך כך מתקבל הרושם שכל המכנסים בחנותנו לא נתפרו אלא לפי מדתו של לקוח גברתן זה...

כעת מתחילה פרשת המחיר. למעשה — אין כל חשיבות לעצם גובהו של המחיר שאנו נוקבים, כל מחיר זוכה לאותה התגובה, ולענין זה מצטרפים לל־קוח כל בני משפחתו, שעד עכשיו עמדו אדישים מן הצד. כולם פורצים במקהלה, במין שבועת הפתעה:

— "מאטקא בוסקא! קילקו דורוגו!?" (לאמור: "האם האלוהית! כל כך יקר!").

אנו משתדלים, כמובן, לשכנעם, שעבור סחורה כה חזקה, אין זה מחיר יקר כלל וכלל (וכדומה ממיני הטענות של סוחרים), אבל ללא הועיל. הם בשלהם:

— "קילקו דורוגו! קילקו דורוגו! עליכם להוריד משהו".

בידעם שאמא היא הסוחרת הראשית, ונוסף לכך היא נחשבת אצלם (ובצדק), לטובת־לב — הם מוס־רים את היזמה לגויה־האם, וזו פונה אל מצפונה של אמי במין טענה־בקשה וכדבר אם אל אם:

— "לייא! הו לייא! החג מתקרב, הילדים גדלים, וכולם יהיו זקוקים למלבושים (שנקנם אצלך), והכסף מאין ימצא? עליך, אפוא, להפחית מן המחיר, לייצ־קא! הולוביצ'קא!" (יונתי).

על שפתי אמי חולף חיוך עייף. מכירה היא כבר בעל־פה את הטענות הנצחיות הללו: "החג מתקרב", "הילדים גדלים". מובן. תמיד, תמיד מתקרב איזה חג שהוא. גם כשהיריד מתקיים ב"אסרו־חג" — הלא

מיד מתחיל להתקרב חג חדש באופק הרחוק... והילדים גדלים, כמובן. תמיד, תמיד הם הולכים וגדלים. ואין זה משנה אם לגויה הזקנה הזאת אין בכלל ילדים העומדים בגידולם, לאחר שילדיה כבר גדלו והתחתנו... העיקר — הטענה. לא. העיקר — ההנחה! ואמא מעיפה עין בסחורה, מהססת קמעה, אחר־כך היא מתחייכת אליה ואומרת:

— "לו יהא כדבריך. חצי זהוב פחות. אבל דעי לך: זהו מחיר מיוחד לילדיך הגדלים, ולכבוד החג!"...

משפחת גויים אחרת, המונה שמונה־תשע נפשות, מתגודדת כבר כחצי שעה מסביב לאחד מדלפקי החנות, בנסותה לרכוש לאחד מבניה — שני מטרים אריג לחולצה חורפית. כעשר כריכות כבדות של אריג "סיבירי", משובץ בגונים כהים של חום, אדום וירוק — הורדו בידי אחותי מאחת האצטבאות הגבוהות, והוערמו לפניהם על הדלפק.

לאחר שכל בני משפחתם משמשו ובדקו בקפדנות את חוזק האריג של כל הכריכות (על־ידי נסיון קריעה בכח. ראה לעיל — "סעיף" מכנסים...), ולאחר שקבעו סופית את הצבע הרצוי להם והתחרטו, וחזרו וקבעוהו סופית עוד כמה פעמים, ולאחר שהשיגו את ההנחה המירבית על־ידי עמידה עקשנית על המקח, ובטענות "החג המתקרב" ו"הילדים הגדלים" — נגשה אחותי לגזור את האריג. היא מדדה שני מטרים ועוד כלשהו, הוסיפה להם עוד סנטימטר־שנים כשי חנם, ורצתה להתחיל בגזירה. אך הגויים לא הסתפקו בזה. הם תפשו באריג והצביעו לה על המקום בו היא נדרשת

לגזור, לפי דעתם, דהינו — במרחק של 5—6 סנטי־מטרים נוספים על מה שהיא כבר נתנה:

— "זאפוסטי נא וירוסט!" (הניחי לגדילה!) — דרשו ממנה בכל הרצינות, כלומר — הוסיפי לנו עוד קטע אריג, שהרי ידוע שלובש החולצה יגדל במשך הזמן, ויש, אפוא, לדאוג מראש, שהחולצה לא תקטן עליו...

לשוא מראה להם אחותי שכבר הניחה להם למעלה מן המדה שבקשו לקנות. לשוא היא מסבירה להם שלא ישאר כל רוח אם היא תוסיף לכל לקוח שבעה סנטי־מטרים. הם אינם משתכנעים. בלי "זאפוסטי נא וי־רוסט" לא יזוז העסק. סימן רע הוא להם אם לא יוסיפו (על חשבוננו) פסת־בד לגדילה — משל אין רוצים שיגדלו עוד... וכל העסק וכל העמל שהשקיעה אחותי באותם שני מטרים אריג — עומד להתבטל, ממש על קוצו של בד...

אך — לא. מתפשרים איך־שהוא. אחותי מוסיפה מעט, הם מורידים מעט, והאריג נגזר בשעה טובה ומוצלחת, ואיחולים מצדנו:

— "לבריאות ולגדילה!"...

כמו בכל כלל היה גם בכלל זה של קונים טרדנים — אחד יוצא־מן־הכלל; אחד שנכנס וקנה בלי מדידות, בלי עמידה על המקח, אלא פשוט — בא, ראה וקנה... אכן, גם נסיבות קניתו היו מיוחדות במינן, מאורע חד־פעמי ויוצא מגדר הרגיל.

קונה יחיד ומיוחד זה היה ה"שקץ" הידוע בכנויו — "**בעז־נאהויצניק**", כלומר: "חסר מכנסים"!

כבן שבע־עשרה כבר היה שקץ־בן־גויים זה, אך כל מאמצי הוריו להלבישו מכנסים — עלו בתוהו! לא הועילו מכות־הרצח שקבל מאביו, לא דמעות אמו, אף לא שידוליה והבטחותיה להעניק לו מתנות רבות. הוא עמד במריו. מכנסים לא יעלו על בשרו! דיו בקיץ בכותונת ארוכה כשמלה, ובחורף — במעיל עבה וארוך על הכותנת!

אף הוא היה מקור לא אכזב של לצנות ושעשועים לילדים. בכל עת עברו ברחוב היו קוראים אחריו במקהלה:

שישו בני מעים! חסר המכנסים!

שכל בלי שולים! חסר המכנסים!

ולא הסתפקו בשירה בלבד, אלא היו מתקרבים אליו ונכנסים עמו בשיחה כדי להסיח את דעתו, ובי־נתים היה אחד הילדים מתגנב מאחוריו ובמשיכה אחת היה מפשיל את כותנתו כלפי מעלה ומגלה את קלונו ברבים, וכדי בזיון וקצף...

לימים, תינתה אמו את צרתה בפני אמי. יעצה לה אמי לקחתו אל הרב מחולוז׳ין, המכונה "היהודי ה־טוב". אף כי היתה גויה האמינה — כמו גויים רבים אחרים — בכוחם של "יהודים טובים".

לא נודע לנו כיצד ובמה השפיע "היהודי הטוב" על "חסר המכנסים", אבל עובדה היא שביום יריד אחד (למה דוקא ביום יריד?), כשהחנות גדושה לקו־חות עד אפס מקום — בא "חסר המכנסים" בכבודו ובעצמו, נדחק לחנותנו, פילס לו דרך במרפקיו, הגיע עד דוכן המכירה, ובקש מאמי חולצה ו...זוג מכנסים!

אמי זנחה מיד את כל הלקוחות הנורמליים ופנתה

מיד לשרתו במאור־פנים, בטרם יתחרט, חלילה... היא הגישה לו את מבוקשו מן העדית, ולפי מיטב האופנה של ה"שקצים". הלה לבשם במהירות, כזקן ורגיל בל־בישת מכנסים, וכביכול — לשם מדידה גרידא, אבל הוא כבר לא פשט אותם. מבלי להתמקח כלל שלם את מחירם, ככל אשר הושת עליו, והלך.

על אף טרדתה המרובה של אמי עם המון הלקוחות, עמדה וליותה אותו במבטיה, בדרכו החוצה. הבגדים תאמו להפליא את גופו התמיר, וקומתו הזדקפה עקב הגאוה שהרגיש בהם...

בחוץ, בפנה נסתרת, חכתה לו אמו (לפי בקשתו). עיניה היו שטופות דמעות־שמחה, בראותה את בנה לבוש כאחד האדם. היא נפלה על צוארו ונשקה לו לעיני כל העוברים והשבים. הוא התבייש, תפש לאמו בידה, ובמהירות הסתלקו המאושרים ונעלמו מעינינו.

שמעתי את אמי לוחשת:

— "אם הבנים שמחה — הללויה!"...

בהתגבר היריד — מתגדשת חנותנו בלקוחות, והא־ויר כל כך נדחס ונסרח עד שאין מנוס מהפעלת תרופת הפלא — סרטי הקטורת.

לקוחותינו המוזיקים אינם מצטיינים ביותר בנימו־סיהם, ואפשר שאינם רגישים כל כך לסרחון — כמונו היהודים.

ביום היריד (וגם בימים רגילים) אפשר היה לשמוע בחנותנו — פרט להמולת המיקוחים ופרט לקריאות התכופות "לייא, הו לייא!", "זאפוסטי נא וירוסט" ו"קילקו דורוגו!" — גם נפיחות קולניות...

מעולם לא ראיתים מתביישים בכך, או מתלוננים על הסרחון, שהם בעצמם גורמים לו. אדרבה. התקבל הרושם שהם מפיקים מזה הנאה מרובה... זה היה אצלם כמין "ספורט לאומי"...

בראותם שאני נגש להקטיר את הקטורת — היו מגחכים על פני... סרטי־ניר ורודים היו לנו למטרה זו. בהדליקי סרט כזה בגפרור לא היה מתלקח בלהבה, אלא מעלה עשן כלשהו, כמו סיגריה, ומפיץ סביבו ריח ניחוח, ריח בושם נעים. ריח זה היה מועיל להפיג במקצת את הריחות הבלתי נסבלים, ומשביח את האוויר הדחוס והכבד.

והמוז'יקים רואים ומגחכים:

— "אי, אי. אילו מפונקים הם היהודונים. אילו נפשות מעודנות. חי חי חי"...

באותו מעמד הייתי נזכר שוב בפסוק הממצה כל־כך את מצב יהודי־מוטלה, הנאלצים לסבול ולהתרפס לפני כל גוי מסריח — למען הפרנסה: "בנפשו יביא לחמו!".

ספור ג׳ — פרגוגיה

כבוד אם

א. הרהורי בוקר

השאון היחידי שהיה מפסיק את דממת הלילה אחת לשעה או שעתיים — היה קיטקוטו של השומר, הממו־נה מטעם העיריה, בקטקטן העץ שלו, להודיע כי לא ינום ולא יישן שומר־הליל של העירה מוטלה.

(הקטקטן — ״קאליקוטקה״ בלע״ז — הוא מכ־שיר עשוי עץ, בעל פטיש מיטלטל, המשמיע נקישות על־ידי נענועו ביד. משמש בעיקר ״להכאת המן״ בפורים).

בהתקרב שעת עלות השחר היה גם שאון מיזער זה נודם, ודממה עמוקה היתה משתררת לשעה לא ארוכה. לאט לאט, אי־פה ואי־שם, היו קריאות השכ־ויים פורצים אותה ומקיצים נרדמים.

שכבתי ער במטתי — מטת־עץ רחבה, בעלת דפנות גבוהים־אטומים למראשותיה ולמרגלותיה — וגחכתי בלאט לעצמי כל אימת שהצלחתי להבחין בין תרנגול לתרנגול ולקבוע על פי קולו למי הוא שייך...

הנה קורא לו, בקול צרוד וקטוע, התרנגול האדום של **העניע פידוטין**, (בעלת הצנטריפוגה של יד — להפרדת חלב לשמנת וקום):

— "קוקור־רו־אוו!" — ה"ריש" שלו היתה מתפו־
ררת בנחרה ממושכת: "ר־ר־רו", ומעולם לא הצליח
לסיים את כל "המלה — קוקוריקו"... אחריו עונה
בקול דממה דקה (אולי בגלל המרחק?), אחד מתר־
נגוליו של **יוסל דרונט** שמש־בית־הכנסת, ונדמה כי
אינו מסוגל בכלל לבטא את האות "קוף" (החשובה
ביותר אצל תרנגולים), בקראו: "או־או־או־או!"...

— "ה' נותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה"
— כך מהרהר אני ביני לביני, (בגיל ארבע כבר ידע־
תי היטב את הברכות ונהניתי לחזור עליהן) — "ולי
הוא נותן בינה להבחין בין תרנגול לרעהו"...

תוך רבע שעה פורצת מקהלת תרנגולים מכל צד
ועבר בסימפוניה של "קוקוריקו", והעירה הקטנה מת־
חילה להתעורר ליום חדש.

אני מפנה עכשו את תשומת לבי לאבי, **ר' חיים**,
שהקיץ זה עתה משנתו. אני עוקב אחרי התלבשותו
הזריזה באפלה המתבהרת. הנה הוא שואב מים מן
הדלי בנטלת הנחושת הכבדה, בעלת שתי הידיות,
(כדי שבשעת נטילת־ידים לא תגע היד הרטובה בי־
בשה), אחר כך הוא מקער את ידו האחת, הופכה
לבית־קיבול, ממלא אותה מים, מעמיד את הנטלה
ורוחץ את פניו ברעש גדול, כשהמים נשפכים לתוך
קערת אמאיל גדולה, העומדת על דרגש. בכל פעם
שידיו חולפות על שפתיו בשפשוף של רחיצה —
נפלטים מבין שפתיו קולות משונים, מעין "פליו־פליו־
פליו". קולות אלה מצאו חן בעיני ואני מחליט בלבי:
"כשאקום ואתרחץ אעשה גם אני "פלו־פלו" כמעשה
אבי"...

באותו רגע בוקעים מבחוץ קולות "מו־או" של פר־תנו הלבנה, (כמעט לכל משפחה יהודית במוטלה היתה פרה אחת). אני יודע שבשעה זאת כבר יושבת לידה אחותי הבכירה פרומע, על שרפרף נמוך, וחולבת את חלבה המקציף לתוך עביט מיוחד, ("דויניצע"). העביט עשוי עץ, מחושק בחישוקי עץ, ואחד מלוחותיו ארוך משאר חבריו ומשמש כבית־אחיזה. הפרה מעלה גרה בעזרת שיהוק, ולועסת ולועסת, ובוהה תוך־כדי לעי־סה בעינים בהמיות לעבר הפתח. סבלנותה פוקעת. היא משתוקקת כבר לצאת לאחו. עד מתי תמשך החליבה הזאת?...

אבי מצטייד בטליתו ותפיליו ויוצא את הבית חרש — בדרכו לבית־הכנסת לתפילת שחרית. הוא פותח את שער החצר ומשחרר את הפרה. הלזו יוצאת בצעדים מאוששים להצטרף ליתר חברותיה בדרכן לאחו, והרועה ה"שקץ" מאיץ בהן מאחוריהן בשבט. פרתנו עוד מספיקה להפנות את ראשה אחורנית לע־בר אבי, וגועה בקול מתמשך ומלא הכרת־תודה:

— "מו־או־או!" — כלומר: "תודה, ר' חיים"...

אני מנצל את זכות גילי הרך הפוטרני מלהשכים קום, משתרע לי במטה הרחבה, ושואף אל קרבי את חויות השלוה הכפרית.

קול פצפוץ של אש מתלקחת חודרת להכרתי הר־דומה ומפנה את תשומת־לבי לנעשה במטבח. — — —

אמי, **לאה**, קמה בינתים, והריהי עוסקת בהבערת אש בכיריים, אשר בצד התנור הגדול. היא מניחה כחמשה־ששה קסמי־עץ, ומתחת להם — מספר קלי־פות מעצי הליבנה (הנוחות להתלקח) ומדליקתן ב־

גפרור. עוד מעט, וריח מתקתק־מריר של קקאו מהביל יתפשט בכל הבית ויגרה את החיך לטעימת השו־קולד...

אכן, מזל יש לה, לאמי, שעכשו קיץ והקיסמים יבשים. בחורף — אין מלאכת הבערת האש קלה כל עיקר. הקיסמים רטובים ואין האש רוצה לאחוז בהם, אלא לאחר שנושפים וחוזרים ונושפים בה; הלחיים צבות כמפוח, גצים רבים ניתזים לתוך הפנים, ועשן סמיך ומחניק תוקף את הגרון, הפנים מאדימים כסלק והעינים דומעות... רחמנות על אמא! לו ידעתי להמ־ציא איזו שהיא אמצאה — הייתי מגיש לה קיסמים יבשים בכל ימות השנה...

לאחר שאמי נוכחת שהאש בוערת כתיקנה — היא נותנת את החלב הטרי בקלחת־נחושת, ושופתת על הכירים לחליטה. בינתים הולכת פרומע אל הבאר, שבמרחק שלושה בתים מביתנו, לשאוב דלי מים.

אחיותי, חנה ואסתר, הצעירות מפרומע, כבר מת־לבשות, ומתכוננות ללכת ל"שקולה" — בית הספר הפולני הממלכתי, שהלמוד בו הוא חובה.

השמש כבר מתחילה לזרוח בעצמה, וקרניה חוד־רות לחדר השנה שלי. אני נזכר שעלי ללכת כבר לבית הכנסת, אך דוקא כעת תוקפני רצון עז לשכב עוד קצת, רק עוד קצת... עפעפי נהיים כבדים, ושנת־בוקר נעימה יורדת עליהם...

ב. גלידת בריל

,— "שתה נא, שמואל־מאיר׳קה, ביצה טריה; שתה, אוצרי; ביצונת טריונת, ישר מן התרנגולת" — בב־קשת שידול כזו היתה אמי פונה אל בן־זקוניה המפונק.

ואני, בן הזקונים המפונק, דוקא לא אהבתי ביצים כמות־שהן, אלא קשות, או, לפחות, שלוקות במדה בינונית; והיו כתפי הקטנות מתגבהות כלפי מעלה בתנועה של סרוב מוחלט.

אולם — יודעת אם את נפש עוללה, ואמי, שככל האמהות בעולם, היתה משוכנעת, שכל כמה שיגדל מספר הביצים החיות — דוקא החיות — בגופו הצנום של "אוצרה", כן יגדל "האוצר" וכן יפרוץ — עמדה ועשתה מה שכל האמהות עושות במקרים כאלה: היא שלמה לי בכסף מלא תמורת כל ביצה ששתיתי — חמשה גרושינים לביצה...

נגד פתוי כזה כבר לא יכלתי לעמוד. וכך הייתי שותה: עוצם את עיני, סותם את אפי, ומשתדל להב־ליג על רגש הגועל התוקפני בעת שהחלמון הסמיך מתמרח על לשוני, ובמסירות־נפש ממש הייתי מצליח, אין־שהוא, לסיים את שתית הביצה...

את הכסף שקבלתי תמורת שתייתה, הייתי משלשל מיד לקופת החסכון שלי — קופסת־פח פשוטה — שהיתה שמורה לי על אשנב גבוה מעל לשידה.

קופת־חסכון זו, שהצטרכה לשמש, בעקיפין, גורם מחסן לגופי, בהיותה מסייעת לשתית הביצים — כמ־עט וקפחה את חיי!

תשוקה מסוכנת היתה לי: אהבתי להחזיק בתוך

פי גושון בדיל, מין אסימון חסר־צורה, חלק מאד משני צדיו, וחודים רבים מסביבו. אמנם נוזפתי והות־ריתי פעמים רבות על־ידי הורי לבל אוסיף לעשות כן, אך תשוקתי גברה עלי — משל לתינוק המוצץ אצבע — והמשכתי להחזיק את הבדיל בפי, עד אותו יום בו קרה המקרה המחריד:

היה זה בין־הערבים, כששמעתי את קולו של מוכר־הגלידה הנייד, היחידי בכל העירה, מכריז על סחורתו בנגון של "דרגא־תביר":

— "מרוז'ינה טובה".

ה"מרוז'ינה", היא הגלידה המוטלאית, היתה באמת טובה. מורכבת היתה משמנת טהורה, פירות טריים והרבה סוכר. לא יפלא, אפוא, שבכל עת שהיו הילדים שומעים את מלת־הקסם "מרוז'ינה" — היו רצים לקנותה.

טפסתי ועליתי לשידה, הזדקפתי על בהונותי, מתח־תי את ראשי אל על והושטתי ידי לקופתי. באותו רגע החליק גושון הבדיל וירד מפי לגרוני, כשחודיו הולכים ונתקעים עמוק בבית בליעתי! נשימתי כבדה עלי ובקושי הצלחתי להשמיע קולות־פחדים עמומים, וכל עוד נפשי בי רצתי אל אמי בחנות, הצבעתי על גרוני וחירחרתי: "א־א־א־א!". אמי — הנפחדת לא פחות ממני — שאלה במהירות:

— "מה קרה לך, גוזלי המיסכן? דבר, פעוטי!"

אולם, הפעוט המיסכן שוב לא הצליח להגות יותר מכמה הברות קטועות ובלתי ברורות:

— "ארא! רי אי! אי או!"

משהו הבזיק במוחה של אמי: "ה ב ד י ל! אוי

ואבוי לי! הוא בלע את הבדיל המשונן!" — שניה אחת עמדה כאובדת־עצות, אך מיד התאוששה, ופנתה ללקוח היחידי, שנכח אותה שעה בחנותנו:

— "דוקטור **גורודישץ**', מה לעשות?"

הדוקטור גורודישץ', שנקלע במקרה ל"חנות האריגים, הגלנטריה ומכשירי־הכתיבה" שלנו, בדיוק בשעה הדרושה — לא היה רופא, אלא רוקח ובעל־בית מרקחת במוטלה, ומתוך שהוא בא במגע עם סמי־מרפא ויודע לקרוא את כתב־החרטומים של מירשמי הרופאים — חזקה עליו שהוא מבין גם בעניני רפואה. "אפילו שפחה כנענית העובדת בביתו של רב — יודעת לפסוק הלכות" — ממשלים אנשי מוטלה על הרוקח... ואכן, הוא לא הכזיב. הוא השיב מיניה־וביה:

— "תקעי אצבע לפיו. עמוק ככל האפשר!"

— "תקע נא אתה, דוקטור, אני חוששת" — במוטלה התיחסו ודברו בדרך־ארץ לאנשי רפואה ומדע.

בחיוך שלו תקע הרוקח את אצבעו לפי, וכשפגע בבית הבליעה — הקאתי את הבדיל, בלוית כמה טפות דם. שאפתי מלוא ריאותי אויר ופרצתי בבכי:

— "אני שונא את הבדיל הרע הזה! טוף! שוב לא אחזיק אותו בפי לעולם! ואפילו לעולם ועד!"

אמי חבקה אותי, ומעיה המו עלי ברחמים רבים:

— "נו, די. אל תבכה, פעוטי, אוצרי, בבת־עיני. נצלת הודות לאל ששלח לנו את שליחו, את הדוקטור, ברגע הנכון. הרואה אתה, בני? אלקינו מקדים רפואה למכה... הא לך עשרה גרושינים לגלידה, ומהיום ואילך תעמיד את הקופה על השידה, ולא במקום כל כך גבוה".

סקרתי את הרוקח ביראת־כבוד ובפליאה גדולה. תמיד הבטתי אליו כעל "גוי" אציל, כיון שלבש בגדי־שבת גם בימות החול, פניו היו תמיד מגולחים למשעי, על אפו היה מרכיב משקפי־צביטה, שפת דבורו פו־לנית, או יידיש מתובלת בפולנית, ולבית הכנסת היה מופיע רק בימים הנוראים, וגם אז — אוי לעינים שכך רואות — הוא לובש טלית יוצאת־דופן, מין טליתונת מצחיקה הדומה למגבת... נו? האפשר לומר על כזה שהוא יהודי ככל היהודים? במה נבדל הוא מאותם הגויים הפולנים שראיתי פעם ב"גימינה" (עיריה)? או מאותו רופא פולני שהובהל אלי פעם בעת מחלה קשה? וכעת? כעת אומרת אמי **שאלקים** שלח אותו! זאת אומרת, אלקים בכבודו מדבר אליו ושולחו להציל ילד יהודי, והוא שומע בקולו ובא, ומציל... אח! **זה** יהודי טוב!

אמי הודתה לרוקח. את גושון הבדיל הרימה, ניגבה במטלית, והניחה אותו בקופת החנות "למשמרת", למען יראו כל באי שער החנות במו עיניהם, את הנסים והנפלאות שעשה אלקים ל"אוצרה"...

כבוד אב

א. וישמרכך

מאז עמדתי על דעתי, הצטיירה בעיני דמותה החביבה של אמי — כמלאך מושיע. תמיד היתה מופיעה

ברגע הדרוש ומצילה אותי מכל מיני פורעניות האור־בות ומתרגשות על ילד קטן בעירה קטנה.

ביחוד זכור לי המקרה ב"ברכת כהנים", שבו הר־גשתי לראשונה את ידו הקשה של אבי הקפדן, שהיה מדקדק עמי בלמודים כחוט השערה.

כשמלאו לי שלש וחצי שנים — הושיבני אבי ליד השלחן, פתח לפני סידור תפילות והתחיל מלמדני אלף־בית. כעבור מספר שבועות, כשכבר הגעתי לק־ריאת קטעים מן הסידור — פתח עמי אבא ב"ברכת־כהנים":

— "יברכך ה' וישמרך".

הואיל והייתי בעל נפש פיוטית הרגשתי מיד באי־ההתאמה החרוזית, שבין שתי המלים הקיצוניות, ו־החלטתי, על דעת עצמי, להכניס בהן "שפור" קל:

— "יברכך ה' וישמרכך"...

— "איזה וישמרכך?" — הקפיד אבי — "וישמרך כתוב!"

אולם אני מתעקש. אינני מבין מה איכפת לו, לאבי, אם אוסיף רק אות אחת, רק "כ" קטנה אחת, זעירה ונחמדה — והמלים תתחרזנה? נעים כל־כך לחרוז חרוזים, ואני חוזר שנית!

— "יברכך ה' וישמרכך"...

סטירת־לחי מצלצלת מיד אבי הוציאה אותי ממצב־רוחי "הלירי" והטילה אותי לבכי מר. הסטירה השניה, שבאה מיד בעקבות הראשונה, הועילה להרים את ראשי ולהחזירני לקריאה בסידור. הפעם כבר נזהרתי מלחרוז במלה "וישמרך", אלא נסיתי להערים על

אבי (המתעקש שאבטא את הפסוק ללא כל טעם...); אני מחליט, אפוא, לחרוז בראש הפסוק:

— "יברך ה' וישמרך" — הרי לך. אינך רוצה "כ" אתה נגד "כף"ים? יהי בלי "כף", אבל החרוז לעולם ישאר!...

"חרוז" חדש זה מוציא את אבי לגמרי מכליו. הוא לא ידע פשרות ויד רכה בהוראה. המתודיקה שלו — כמו של רוב המורים והמלמדים במוטלה, (ואבי נחשב לאחד **המעולים** שבהם!) — היתה מבוססת על משמעת חמורה וצייתנות עורת למורה, ואותן יש להשליט אפילו בכח הזרוע!

הוא שטח אותי על ברכיו והצליף על עכוזי ביד רחבה. צריחותי המרות הגיעו עד לב השמים, ברם — לא נכנעתי. בעקשנות האופינית לבני מוטלה הוספתי לזעוק, כשפני כלפי הרצפה ועכוזי תופח ומכחיל:

— "ו־י־ש־מ־ר־כ־ך!!! אוי! דוקא י־ש־מ־ר־כ־ך!!!"

זעם אבי עולה והצלפותיו גוברות. הוא דורש ממני כניעה ללא תנאי. אני מתכוץ ומצטנף מפחד המכות שתבאנה, ופתאום... פתאום אני חש בשתי ידים רכות וחמות הלופתות את גופיפי, מושכות ומוציאות אותי מידי אבי־מיסרני וקולה המרגיע של אמי נשמע בחדר, בנימת תוכחה:

— "נו, די כבר, חיים, די. מספיק להיום בשביל הילד. האינך רואה שהוא קצת חלש היום?" — ובפנותה אלי — בעוד אני מתרפק עליה ובכיי הופך למתקתק ורוגע — היא מוחה את דמעותי ואומרת:

— "נו, הס, הס. רב לך, ילדי. די לבכות. בוא ואתן לך סוכריה. עליך לציית לאביך. בתורה שלנו כתוב:

"כבד את אביך ואת אמך". אתה כבר תהיה ילד טוב, נכון?"

— "נכון, אמא".

— "ואיך תקרא בסידור?"

— "כמו שאבא יאמר לי" — נכנעתי ליד הרכה, וראיתי לפני מיד הזדמנות לניצול המצב — "אבל נכון שתקני לי אוטו קטן עם חשמל בפנים?"

— "גם אוטו אקנה לך, ילדי, אם תיטיב ללמוד. גם אוטו"...

ב. צ'ראבוטקאלאך

הקורא הנכבד עוד עלול לטעות ולחשוד באבי, כי הוא נהג במינהג של "איפה ואיפה": את בן־זקוניו היה מכבד במלקות במדה גדושה, למען ידע לא להיות "רועה־רוח", "סובב־בטל", "סנדלר־טלאיין", או סתם "בול־עץ" — בל יפקדו! ואת כל שאר תל־מידיו הוא מפנק בתענוגים ולא איכפת לו מה תהא תכליתם, ובלבד שיטול את שכר למודם? — לא ולא! טעות היא. טעות מוחלטת! ראשית — לחנוך היהודי אין השלטון דואג. אין שר־חנוך, אין משרד־חנוך ואין אפילו מחלקת־חנוך, אלא ההורים בעצמם הולכים ו־שוכרים את המורים, או המלמדים, או ה"רבי"ים ליל־דיהם, כראות עיניהם, ותנאי מפורש הם מתנים עמהם "לבל יחשכו את שבטם מבניהם"! והמורים משתדלים לקיים תנאי זה, איש איש כפי כוחו וגבורתו, וכל

המרבה הרי זה משובח... ושנית — לא הרי ר' חיים כהרי כל מורי מוטלה. אף כי היו כל מורי מוטלה בקיאים במלאכתם ומסורים לתפקידם — עלה ר' חיים על כולם!

הרבה תלמידים העמיד אבי, ר' חיים בעירה, ורבים מתושביה הצטיינו בגמרא ובתנ"ך, בדקדוק עברי וב־חשבון — הודות לעמל, למסירות ו...למלקות שהשקיע בהם. אף הם זכרו לו חסד נעוריו וטעם מלקותיו, ובלב שוקט ובוטח מסרו לחינוכו גם את צאצאיהם.

ויותר מכל היו תלמידיו מתגאים בכתב היד הנאה, שהקנה להם אבי בסבלנותו הגדולה. אבי בעצמו הצ־טיין בכתב־יד נאה ביותר, וחושו האסתטי המפותח לא נתן לו לקיים אצל תלמידיו את כתב ידם המכוער מטבע ברייתו.

— "אותיותיכם דומות לכשילים וכילפות, ליעים ומגרפות!" — היה מתרעם עליהם — "וכתב־ידכם בכללו דומה לחלום הבלהות של לבן הארמי: "עקו־דים נקודים וטלואים"! הבה אלמדכם כיצד כותבים כתיבה יפה ותמה!"

אבי היה לא רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים: לאורה הקלוש של עששית הנפט, היה מאחר שבת בלילות, וממלא **בעפרון** מחברות רבות לעשרות תל־מידיו, באותיות גדולות של ה"אלף־בית", מעשה ידי אמן, ולמחרת היה מוסרן להם ומצוה עליהם לעבור על אותיותיו **בעט**, אות באות, לפי ההנחיות המפו־רטות שלו לכל אחת מהן:

— "האות א', למשל, מתחילים בכתב דק, ממשי־כים בעבה, ומסיימים שוב בדק... האות ו' מתחילים

בעבה ומסיימים בדק... עליכם גם להקפיד שצפורן העט יהיה מפלדה משובחת. הסדק שלו — לא רחב מדי; ועיקר העיקרים — **התמרה!** כתיבה מרובה! כתיבה מרובה!" — בדרך קשה זו היו תלמידיו מסתגלים, בעל־כרחם, לכתב־יד נאה ומעוגל.

ואם לתלמידיו הזרים כן, שבבוקר הם באים ולערב הם שבים — קל־וחומר לבניו ולבנותיו, שלא היה חס על עצמו ועל טרחתו, ולא עליהם ועל טרחתם, והיה מרביץ בהם תורה בכל יום ובכל עת ובכל שעה.

כשהיה חוזר בהשכמת הבוקר מבית הכנסת ומוצא את בנותיו שוכבות עדיין במטותיהן, היה מוכיח אותן על פניהן:

— "אי לכן, עצלניות שכמותכן. צאינה וראינה בבנותיו של **וועלוול־פינייעס** הקצב, ולמדנה לקח! הלו תסובנה מבעוד לילה עם סלי הבשר על בתי הלקוחות, ואתן עודכן שרועות־הוזות על משכבכן כבנות־נסיכים, ואת כל טורחכן ומשאכן אתן מעמיסות על אמכן ועל אחותכן הבכירה! ... וכי יפלא הדבר? אם בני־אדם מאחרים בנשף, מתהוללים חצאי־לילות, וכל עיסוקם אינו אלא שיסוף־נעליהם־בטיולי־סרק, על־גבי המדרכות החדשות, ופטפוטי־הבל־וריק!... אולם, ראו נא גם ראו — כיצד הללו עוד מחציפות פניהן ומגחכות שם מתחת לשמיכה... ק ו מ ו!"

ואני, בן־זקוניו, הרגשתי את ידו הקשה ואת טרדנותו היתרה של אבי בעניני לימוד וחינוך — על בשרי ממש, ולא פעם נשאתי עליו טינה בלבי בשל כך.

זה עתה סיימתי יום לימודים קשה; התפללתי מנחה, ויצאתי לשחק עם חברי. בתחילה שחקנו בכדור־

קיר ("שצ'ענקעס"), אך בינתים הגיעו עוד שני נערים והציעו, שהואיל ואנחנו כעת ארבעה — אנו יכולים לשחק ב"מטקות־קרב" ("מאטקעס"). אחד מהם שלף מכיסו בדור (כדור־בד קשה, בגודל כדור פינג־פונג. עשוי מפסי־בד צרים. תוצרת עצמית. "יאטש"). התחלקנו לשני זוגות ונגשנו להטיל גורל, מי יתחיל את המשחק כ"בעל שדה הקרב"? הרמתי קרש קטן מן הארץ, אשר ישמש לנו כמחבט לבדור, ירקתי על צדו האחד, ושאלתי את בן־זוגו של יריבנו:

— "סוחו צ'י פלוחו?" — כלומר: רצונכם בצד היבש או הלח?

— "פלוחו!" — ענה היריב.

הטלתי את המחבט גבוה אל על. הוא התהפך פעמים מספר מצד אל צד, ירד ונפל ארצה כשצדו היבש (ללא רוק) פונה כלפי מעלה. זכינו... אך... בו ברגע הופיע אבי בקול קורא:

— "**שמואל־מאיר**, בוא הנה! הנה בוא! שוב הנך משחק עם הקונדסים הללו ב"צ'ראבוטקאלאך", הא? הלא צויתיך לשנן את התנ"ך!"

רציתי לצחוק, אך יראתי. תמיד בשמעי את המלה "צ'ראבוטקאלאך" הייתי נזכר בספור הקשור בה, וספור זה היה מצחיק אותי:

אנו, הילדים, ידענו משחקים רבים ומגוונים:

"מאטקעס" (מאטקות־קרב),

"שצ'ענקעס" (כדור־קיר),

"שוועצ'עס" (כדור־רוחק),

"צייכן" (5 אבנים),

"ז'ורע־בורע־קילע",

"קלאס־רבוע",
"קלאס־אדם",

ועוד כהנה וכהנה: אבל "צ'ראבוטקאלאך"? — מי ידע ומי ראה?

מלה זאת — מלווה בנימת זלזול — שמענו רק מפי אבותינו. היא נשמעה מפיהם כביטוי של לעג לכלל משחקינו, ובאה להביע הסתייגות מעצם ההתעסקות במשחקים, בה בשעה שאפשר וכדאי לעסוק בלמו־דים... המישחקים — כולם — יאים לתינוקות ולא ל"תלמידי־חכמים" (בני 6 ומעלה!) כמונו...

עד לפני כשנה לא ידע שום ילד מה הם "צ'ראבוטקאלאך" וכיצד משחקים בהם. יום אחד הופיעו הילדים הגדולים (בני 11 ומעלה) על מגרש המשחקים הקרוב לביתנו — **אליה "זקנקן", לייבל "הצועני" ואברהם־יצחק "ביז'עס"** — ולמדו אותנו משחק חדש ופשוט ביותר:

עורמים תלולית של חול. תוקעים במרכזה מקל. מתחלקים לשתי קבוצות יריבות. כל המשתתפים או־חזים איש ביד רעהו — במעגל מסביב לתלולית, והמשחק מתחיל. כל קבוצה מושכת בכח את יריבתה לעבר המרכז, במטרה לאלץ את אחד היריבים להפיל את המקל. כל המפילו — חייב לפרוש מן המשחק וקבוצתו נחלשת. הקבוצה, אשר לפחות אחד מאנשיה לא הפיל את המקל — היא המנצחת...

בתום ההסבר קם אליהו "זקנקן", הבדחן שבחבורה, והכריז בחגיגיות:

— "אבותינו טופלים עלינו דבר שקר. הם אומרים שאנו מבטלים את זמננו במשחק "צ'ראבוטקאלאך",

שלא היה ולא נברא. מהיום והלאה נשים בפיהם דברי־אמת: משחק זה, החדש, יקרא שמו בישראל "צ'ראבוטקעס"! ונזכה לגדלו ולשחקו מעתה ועד עולם, אמן!"...

— "אמן ואמן!" — הריעונו בתשואות ובצחוק מתגלגל, והמשחק החדש אומץ, וצורף לסל משחקינו...

— "מה אתה עומד שם כחרש ומגחך כטפש?!" — געד בי אבי באי־סבלנות — "לך שנן את התנ"ך!"

— "שננתי כבר".

— ומה בכך? שנן עוד פעם. או קח קצת את הגמרא, קח. את החשבון קח, או את הדקדוק. קח! עשה משהו. אל תשב בטל. אל תסתובב בתוהו־ובוהו. הזמן חולף, ואתה — מה יהא בסופך? כאחד ה"שקוצים" תהיה! רועה חזירים היה תהיה! או אולי אינך רוצה ללמוד בכלל? אולי קצה נפשך מלמודים? הא? אמור לי רק. ר ק א מ ו ר ל י, וכרגע אמסורך לידיו של **יעקב־בער** ותהיה **סנדלר** מטליא אנפילאות, היה תהיה!"

הסומק פרח בלחיי. ומשהו מן הבכי נדחק לגרוני, בשעה שציירתי לי את העתיד הנאה הנשקף לי מאבי אם לא אסכים להתענות בלמודים יומם ולילה: חציו של יום אהיה סובב בביצות וארעה חזירים, וחציו — אהיה יושב בבית יעקב־בער הסנדלר המאנפץ ומטליא אנפילאות... אבל, רבונו־של־עולם! כמה יכול ילד לשבת בבית ולשנן "שנים אוחזין בטלית", שעה שבחוץ, מעבר לחלון, אוחזים חבריו ב"צ'ראבוטקאלאך"?

— "אבא" — אני עושה נסיון נואש להשתחרר — "כבר חזרתי על הכל. גמרתי את כל השעורים ואני יודע אותם היטב. בעל־פה. אתה יכול אפילו לבחון אותי" — ובזה אני מתחיל לפזול לעבר הדלת. אך קולו של אבי רועם ומצמידני למקומי:

— "מה אתה בורח כבר, הא?! מדברים אליו והוא בורח! איזה מין דרך־ארץ הוא זה? היכן למדת זאת, אצל ה"שקוצים"? הגד! ומינחה כבר התפללת, מה? התפללת כבר מינחה?"

— "כן. התפללתי כבר!"

— "אין דבר" — עונה אבי אוטומטית — "התפלל עוד פעם. לא יזיק לך. רק אל תשב בטל!"...

מה אומר לכם? נס קרה לי, שברגע זה נתמלאה חנותנו לקוחות. ואמי קראה את אבי לעזרתה. אחרת — מי יודע כמה פעמים הייתי מתפלל מינחה באותו יום...

רב או סנדלר

א. חשבון הנפש

אחרי לקח שכזה הייתי מתישב ועושה לעצמי נועץ חשבון־הנפש: הרבה אפשרויות לא העניק לי אבי. יכול אני להיות רב גדול ונכבד בישראל, או — סנדלר־מטליא־אנפילאות. רב או סנדלר — מה עדיף? ברי הדבר וברור שרב עדיף מסנדלר! דוק: סתם סנדלר מצטייר בעיני תמיד, דוקא בדמותו ובצלנו של

יעקב־בער: צנום כגרוגרת־דרבי־צדוק; זקנו מדוב־לל כנפולת־של־קורי־עכביש, מפנת־מרתפו־המאובק של יושע, בעל־מסרקת־הצמר; מפיו נודף תמיד ריח־חריף־של־שום־עבש־ורקוב, שצבעו דומה לצבע־שיניו־הבודדות־שטרם־נשרו, מין צבע של טבק־לעוס; ונוסף לכל — חייבים **לאנפף**. ובכדי לאנפף כראוי צריך להיות חרום־אף, רחמנא־ליצלן. וכי כדאי כל זה? וכי אין כדאי יותר ללמוד בחשק ולהיות רב גדול ונכבד, עם זקן מסורק וכובע צילינדר על הראש? אך כמה קשה להגיע לכך? כמה מלקות וגערות אצ־טרך עוד לספוג עד שאזכה בצילינדר?...

הנה שני אחי הגדולים, **ברל ושמעון־לייב**. להם טוב! הם לומדים להם בישיבות; שולחים להם כסף וחבי־לות מלאות מעשי־מאפה מן המשובח; כשבאים לחגים הביתה — הרי הם אורחים חשובים; ועיקר העיקרים, הם פטורים ממלקות ומתפילות כפולות...

גם אחיותי, פרומע, חנה ואסתר, נהנות מן החיים: פרומע — היא סתם גאונית מלדה. היא קולטת את כל למודיה כלאחר־יד **וזוכרת** אותם! וחנה ואסתר — אף הן מצטיינות בלמודיהן ב"שקולה", והכל מהללים אותן. רק **אני** חייב לסבול. הגיע סבל עד נפש. אפילו לרועה החזירים טוב יותר מאשר לי...

נקח, לדוגמה, את רועה החזירים הקטן **קולקא**, "שקץ" בן־גילי, "ממזרם" של הערל **חבודיוך** שתום־העין, ואשתו **חבודיוכא** המרשעת; המרשעת — על שום מה? על שום שהיא מכבדת באלה כבדה כל ילד יהודי, המציץ בין חרכי הגדר, שמסביב לגן הדוב־דבנים שלה. מה היא מפסידה אם מציצים קצת? ואם

אפילו לפעמים מציצים ונפגעים? אם אפילו קורה, שמרימים איזה דובדבן שנשר ומוטל בגן כדי השג־יד, המשום כך מכים באלה כבדה? אך לך התוכח על צדק עם גויה מרשעת...

וקולקא, "ממזרם" הקטן, רואה חיים בעולמו. בר־צותו — הוא רובץ בין האשפותיים, שעה שחזיריו נוברים בהן; ברצותו — הוא מחזר אחרי חזיריו לצדי הגדרות, מקום בו העשב גבוה; לכאורה — כונתו טהורה: יאכלו חזירים עשבי־בר מן ההפקר וישבעו. אולם למעשה? למעשה הוא מתכון שיתחפרו מתחת לגדרות, יחדרו למיקשות היהודים, וימלאו כרסם בצ־נוניות וקשואים. רכוש יהודי הפקר הוא בעיניו! וח־זיריו של "הממזר" מבינים לכונתו הנסתרת, וכגנבים במחתרת חודרים הם לגינות־היהודים ועושים רצון רועם... ויותר משהם אוכלים — הם מקלקלים בנבירה וברמיסה! עד? עד שימצאו הגנבים והוכו! אוהו! אילו מכות יוכו! אף אני בעצמי התמחיתי בהטלת מקלות ברגליהם הקצרות, הטלה אופקית, מקפחת־שוקיים ומנפילה־ירכיים, למען ירגישו ויירא!...

ואם רצונו של קולקא "הממזר" לנוח — הריהו מתפלש בעפר להנאתו, פטור מתפילה ומלמודים... תענוג. ממש תענוג! אבל... הן לא יתכן שיהיה נער יהודי רועה־חזירים!!!

אם־כן, אולי כדאי לקבל את הצעת אבי בענין יעקב־בער הסנדלר?... קשה. קשה להיות יהודי! אך יהי עתידי אשר יהי. בינתים ברור לי שאני חייב למ־שוך בעול התורה... כן. אין כל ספק בכך. וכי יש לי ברירה?

בקיצור: ממני עצמי ומהשגי — לא הייתי מרוצה, אבל כשמדובר באחי ובאחיותי — הו הו! אז היתה דעתי נוחה לגמרי מהתאמצותו היתרה של אבי להק־נות לצאצאיו תורה ודרך־ארץ. סוף־סוף, לא א נ י טרחתי בטרחתם, ולא א נ י כאבתי במלקותיהם (ספ־רו לי שאף ה ם ספגו בשעתם...), רק כבוד ויקר נחלתי מהם! וכי מי, כסבורים אתם, ראה שכר בעמ־לם? מי רוה נחת מידענותם המופלגת? אבי? אמי? אחי ואחיותי בעצמם? — בודאי שהם נהנו מפרי עמלם, אולם את "השמנת" שבנחת גרפתי א נ י, בן הזקונים, אני ולא אחר!

ב. הפולנית והמגבעת

על ככר הדשא, שליד מדרגות בית חברי, ישראל שיפמן, לאחר שעיפנו מ"גלגולי־ראש" ומ"סוס ורוכ־בו" — השתפכתי בהתפארות, באזני חברי, ובקול רם — כדי שגם יתר הנערים השרועים בקרבתנו יש־מעו וידעו!

— "היודע אתה?" — כך הייתי פותח את פרשת גדולת שארי־בשרי — "אחיותי, חנה ואסתר, הנן המצטיינות ביותר ב"שקולה". כל הציונים שלהן הם "חמש פלוס" (מצוין)!

ואת אחי, שמעון־לייב, קבלו לישיבת מיר! ואל יהא דבר זה קל בעיניך. לישיבה זאת באים תלמידים לא רק מפולין, כמו לישיבות אחרות, אלא מכל קצוי תבל, ואפילו מאמריקה! והחושב אתה שמקבלים שם

את כל מאן דבעי? לא, חביבי. לא ולא. שם מקבלים רק מן העדית שבעדית. ובכלל — אין מקבלים שם נערים צעירים, אבל את אחי קבלו, למרות שטרם מלאו לו שבע־עשרה שנה! נו? המבין אתה? תאר לך, שכמעט ודחוהו בגלל... כובע! כן, כן. אל תצחק. בגלל כובע. כל הבחורים שם מבוגרים וחובשים מגבעות, ואחי התעקש ולא רצה לחבוש מגבעת, רק כובע רגיל רצה, וזה שוה לו מראה של נער, נער צעיר ופרחח... אבל כשבחנו אותו בתלמוד וראו את בקיאותו ואת חריפותו — שינו את דעתם וקבלוהו! המצחיק ביותר בכל הענין הוא, שאחרי שקבלוהו — שינה אף הוא את דעתו וחבש מגבעת..."

קלטתי בהנאה מרובה את מבטי ההערצה של חברי, ואלו עודדוני להמשיך להתקשט "בנוצות" אחי ואחיותי:

— "אחותי הגדולה, פרומע, גמרה את ה"שקולה" בארבע שנים! **שבע** כתות **בארבע** שנים בלבד! והיא יודעת לדבר, לקרוא ולכתוב **בשבע** שפות! אפילו **מדרש וגמרא** היא יודעת! מה אינכם מאמינים? הסבירו לי, אפוא, כיצד היא יודעת לעזור לי ולהסביר לי את הקטעים הקשים בגמרא, בעת הכנת שעורי? מה? הלא בשעה שאבי מלמדני היא איננה יושבת ומקשיבה, אלא מסתובבת בחדרים, נכנסת ויוצאת, ועוסקת בניקוי וטיאטוא !!!"

— "ועכשו, על אחי הגדול, ברל, יש לי משהו לספר, אבל זה רק לך, ישראל; בוא הצדה, שהם לא ישמעו. לעת עתה זה סוד. המבטיח אתה לי לשמור סוד?"

— "מבטיח" — ענה ישראל בקלילות.

— "לא. לא ככה" — מחיתי באי־הסתפקות — "אמור את "ההבטחה הגדולה".

— "טוב" — השיב ישראל, והתחיל לדקלם: —

מבטיח ומבטיח. מי סוד יגל — אפו יהא מסריח.

מבטיח ומבטיח. מי סוד יגל — אל יראה פני משיח!

הבטחה "מסורתית" זאת, שנאמרה על־ידי חברי בחגיגיות — הרגיעה אותי, ובקול מלחשים אמרתי:

— "טוב. רק לך אני מגלה את הסוד. אתה יודע שברל היה "עילוי" גדול. פתאום, ביום בהיר אחד, **עזב** את הישיבה, בא הביתה וישב ללמוד **פולנית**. אחרי שלושה חדשים בלבד עמד בבחינות בהצטיינות וקבל **מילגה**!"

— "לך לך" — הפסיקני ישראל באי אמון — "איך זה יתכן? איך אפשר ללמוד ולדעת כל כך טוב שפה שלמה בשלושה חדשים?"

— "אין זה פלא" — התלהבתי — "הוא למד **שמונה עשרה** שעות ביממה! פעם אפילו ספגתי ממנו מכות בגלל שקידתו היתרה. רצונך לשמוע? ובכן: פרומע היתה מלמדת אותו פרק בפולנית, במשך של חצי שעה עד שעה, אחר־כך היה יושב וחוזר על כל מלה ועל כל שורה פעמים אין ספור, וכל זה בקול חד־גוני ומשעמם, עד שהדבר התחיל לעצבן אותי. תאר לך. כל היום וכל יום לשמוע אותה "מנגינה": "מיוטלה מיוטלקה טאניו דאם. מיוטלה מיוטלקה טאניו דאם", וחוזר וחוזר חלילה. מה עשיתי? עמדתי קרוב לדלת חדרו וחקיתי את פסוקיו בלעג: "מיוטלה מיו־

טלקה טאניו דאם", וחזרתי על החקוי פעמים רבות. הדבר הפריע לו, כמובן, ולאחר כמה אזהרות — תפסני והלקני..."

— "הגיע לך" — פסק ישראל, וחזר להשתוממותו — "שמונה־עשרה שעות ביממה? הכיצד? מתי אכל? מתי ישן? ומתי התפלל?"

— "אל נא תדאג לאחי ברל" — צהלתי על הצל־חתי המלאה בהפלאת חברי — "הוא יודע לעשות הכל מהר. הוא זריז מאין כמוהו. אפילו להתפלל הוא יודע מהר, ואיש אינו יכול להשיגו! כן! אחר כך הוא אוכל במהירות ויושב לקרוא פולנית".

— "ולמה לו, בעצם, כל הפולנית הזאת?"

— "זהו זה. הוא רוצה ללמוד **בורשה**! הוא שואף להיות מדען גדול, כמו חיים וייצמן שלנו, ושם, בור־שה, אין מקבלים בלי ידיעת השפה הפולנית. הוא אמר לי פעם:

"בישיבת מיר מקבלים תלמיד רק עם מגבעת ואפילו **בלי פולנית**, ובורשה מקבלים רק עם פולנית ואפילו **בלי כובע** כלשהו..."

באותו רגע נוכחתי שיתר החברים התקרבו אלינו כמטחוי שמיעה, והטו אוזן קשבת. נאלצתי, לדאבוני, להפסיק את השיחה "הסודית", והצטרפתי להצעת אחד מהם — לשחק ב"מאטקעס".

פרק משניות

מהחלון הפתוח של בית הכנסת שברחוב ניישטאט, בקע קולו הקפדני של אבי ר' חיים:

— "שמואל־מאיר! שמואל־מאיר! הנה בוא. מהר!" נפרדתי בצער ממחבט ה"מטקות", שזה עתה זכיתי בו מחברי ישראל שיפמן, על רחבת בית הכנסת, ופניתי בריצה קלה לעבר החלון:

— "כן. אבא".

— "מה אתה מתרוצץ שם ב"מאטקאלאך" הטפשיות שלך יומם ולילה, בל יפקדו! הרי כבר מתפללים מנחה!"

נכנסתי לבית הכנסת, למקום שם ישב אבי, בכתל הדרומי, פתחתי את הסדור, והתחלתי "לטחון" במהירות "אשרי יושבי ביתך" ו"שמונה עשרה", כמצות אנשים מלומדה, וכאדם ששעתו דחוקה עליו.

בשעת מעשה, הקשבתי קשב רב לש"ץ, **שמעון בולנדיצקי**, מוכר הבשר, שהחליף תמיד "שין" ב־"טית", בפסוק האחרון של "קדיש": "עוטה שלום במרומיו הוא יעטה שלום עלינו" וכו'. שקעתי בהרהורים: האין שמעון זה קטוע־לשון? או שלא למד "עברי" (עברית) ב"חדר"? או ששכח תלמודו מרוב צער על מות אביו, שלזכרו הוא מתפלל יום יום כשליח־צבור לפני ה"עמוד"? יום יום הוא משמש כש"צ, חוץ מבשבתות וימים־טובים, שבהם אין הבלים רשאים לשמש כשליחי־צבור, כנראה בגלל המאמר "שבת היא מלזעוק", ותפילת האבל בראש הצבור הריהי כזעקה לרבונו־של־עולם על שנתן רשות למשחית להוציא את הנשמה...

— "נו. או. עלינו!" — הדף אותי אבי במרפקו, כדי להעירני מהזיותי להמשך התפילה.

בהתעוררות פתחתי: "עלינו לשבח לאדון הכל וכו' ...שלא שם חלקנו כהם וגורלנו ככל המונם" — טוף! ירקתי יריקה גדולה. יותר גדולה מזו של אבי, או של יהודים אחרים שירקו בקרבתי. רגש של בוז וצער עמוק אפפני כלפי "ההמונים" הגויים הללו, המשתחוים לפסל בצורת צלב; ואושר של שביעות־רצון כלפי עצמי, וכלפי כל שאר היהודים, ה"כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא!

כתום תפילת המנחה, עזבו אחדים מהמתפללים את בית הכנסת, והלכו איש לביתו עד "מעריב".

אחרים ישבו ליד העמדרים[1] לעיין בספר, או לגלגל בשיחה שקטה בעניני עסק ופוליטיקה, תוך כדי גלגול סיגריה:

— "שער זיפי החזיר שוב עלה בארבעים גרושינים לקילו, **וגרשון־חיים** מתעשר"...

— "**משה פינסקי** כבר פתח בשווק דגיו הגדולים לורשה מן הקרחיה שלו. עסקיו פורחים. שמעתי שהוא חושב לבנות קרחיה שניה, חדישה ביותר"...

— "כשלמישהו משחק המזל, הולך לו מכל צד"...

— "**רוזוולט**, נשיא ארצות הברית, הוא כנראה יהודי שהתחפש לגוי. שמו היה בודאי — רוזנבלט. יש לו מוח של יהודי!...

כשני מנינים יהודים התישבו לאורך שני ספסלים בקרן המזרחית־דרומית, ספסל כנגד ספסל, כשפניהם

---

1. עמדר — מין שלחנון ליחיד. גבוה מן הרגיל. רהיט אופייני ומיוחד לבתי־כנסת בלבד. "סטנדר" בלע"ז.

אלו מול אלו. כל אחד מהם פתח ספר משניות על עמדרו, והאיר לעצמו בנר חלב תקוע בפמוטון. הפמוטון היה עשוי קובית־עץ, שצנור פח בקוטר הנר מוצמד אליה במסמרונים. בימות החול לא הדליקו בבית הכנסת אלא עששית־בורקת אחת, במרכז הבימה, כנראה מטעמי חסכון, וזו ספקה מאור רק לשטח מצומצם.

אבי, ר׳ חיים יוזוק, יהודי בר אורין, באמצע גיל העמידה, שבזקנו השחור כבר בצבצו נצני שערות שיבה — היה מגיד השעור במשניות. הוא היה מורה מכובד, ובעל בית־מסחר כל־בו, שנוהל בהצלחה מרובה על ידי אמי. הצלחתו החמרית שימשה לא אחת נושא לקנאה כללית בפי תושבי העירה, וביחוד קנאו בו על אשתו — אשת־חיל ובעלת מרץ ורבת פעלים.

אף כי היה אבי טרוד ביותר בעסקי ההוראה והחנות, בכל זאת לקח על עצמו את תפקיד המגיד־שעור במשניות, והקדיש מאונו וזמנו כשעה ליום, בין מנחה למעריב, וכשעתיים בשבתות וחגים.

ישב לו אבי בתוך, לכתל המזרחי, כשתלמידיו — הקשישים ממנו ברובם — לצדיו ולמולו. רק ר׳ **יחיאל כגן הזקן** (כבן תשעים ושמונה), ישב בשעת השעור במקומו של אבי בכותל הדרומי.

בשעה זו הייתי מרוצה מאד אילו יכלתי להתחמק החוצה, אל רחבת בית הכנסת להמשיך במשחקים, אך חזקה עלי פקודת אבי, לשבת בין הלומדים פרק משניות ולהקשיב... למה אקשיב? כלום מבין אני בזה? — אין דבר. ״יתרגלו אזניו לקלוט דברי תורה״...

הייתי מצטנף לי בקרן המזרחית דרומית, במקומו

הקבוע של ר' יחיאל הזקן, שנתפנה, ומרכז מבטי והרהורי, בעיקר בר' יחיאל זה:

— — — כפוף גב. זקן לבן היורד על פי מדותיו. שפם עבות המכסה כמעט את כל שפתו העליונה עפעפיו כורעות תחת כובד משא שנותיו, ועוצמות לו עין אחת — סמוקה מדלקת נצחית — לחלוטין, (היא נפקחת קמעא רק בשעת הרחת־טבק מהנה), ועין שניה הן עוצמות לו לחצאין. כתוצאה מכך הוא נראה כישן גם בהיותו ער, ונוסף על כך, הוא באמת נוטה להרדם בכל הזדמנות... למעשה אין לו הזדמנות טובה יותר "לחטוף" תנומונת, מאשר בשעת בין־ערבים זו, באור נר קלוש, צהבהב־מהבהב; בשעת רפרוף על דפי המשניות הבלויים, המלאים כתמי חלב וטבק חום, ועל האותיות הזעירות, ולא־תמיד־מובנות ומענינות כל־כך ליהודי שכמוהו; יהודי שכל ימיו טרוד הוא עם גויים בבית הבד שלו. אותם גויים באים לבית הבד לסחוט שמן משומשמין — מאכל תאוה להם; ומפסולת הגרגרים הם מקרישים גושים שטוחים של "מאקור" — מין מאכל מעדנים לבהמות — — —

— "לא הרי השור כהרי המבעה!" — קולו של אבי בנגון הגמרא המקובל — הולך וחזק, הולך וחודר למוחות המשורעפים ומאובקים מרוב טרדות היום, ועינו העצומה למחצה של ר' יחיאל — נפקחת עד כדי שלשה־רבעים במין התפעלות עילאית:

— "**אילו** כתבה התורה רק "שור", ו"מבעה" לא, הייתי סובר שרק שור שנגח **בקרניו** חייב, מכיון שכו־נתו לה... להז...

...זיק" — נזדרזו כמה מהלומדים לסיים את המלה, בדי להוכיח את בקיאותם.

— "כן. **להזיק**" — המשיך ר' חיים בקפידה, ובקולו הורגשה תרעומת על שלא נזדרזו יותר — "אבל "מבעה" שהזיק **בשניו**, באכלו תבואה בשדה זר, אין כונתו להזיק, הייתי סובר שהוא פ...

..."טור" — ענו כל התלמידים במקהלה, בהוכיחם בזה לר' חיים שעדיין אינם ישנים, ושהם מתמצאים יפה בתוכן הדברים...

— — — **אלטר צ'מצ'ה** הנגר שולף מכיסו שקיק דהוי, מוציא מתוכו חפיסת ניר סיגריות דקיק, וקומץ טבק נודף ריח של נסורת עץ. הוא תולש דף אחד מהחפיסה, שוטח עליו את הטבק, בהקפידו על חלוקה שוה, מגולל את הניר מסביב לטבק, מושיט לעומת שפתו לשון רטובה, מדביקו היטב — והסיגריה מוכנה. הוא תוקע קצה אחד אל פיו, מקרב את קצה השני לנר הדולק בפמוטונו, ומתחיל להעלות עשן. — — —

אני מסיר את עיני מאלתר צ'מצ'ה המעשן, וחוזר לעיין בר' יחיאל. אני עוקב בענין רב אחר אצבעו "הנוסעת" על הספר, מתחילת השורה עד סופה, וחוזרת חלילה בחטיפה לתחילת השורה הבאה אחריה. מחצית העין הפקוחה נעצמת אף היא, וראש השיבה נרכן ויורד באטיות... באטיות... הפמוטון שבידו השמאלית נוטה על צדו, והחלב החם של הנר קולח על דפי המשניות. התנומה מתגברת, והופכת לשנה של ממש, אך האצבע עדיין נוסעת, ומצביעה אוטומטית — באורח פלא — **תמיד** על המלה הנכונה, בה דנים כרגע... ופתאום — הופ! הראש נופל במהירות ובבת

אחת, עד שזקנו הצחור מתפרש כפרוה על פני המש־ניות, קרוב מאד לשלהבת הנר, ואך נס הוא שאינו נחרך כמלוא הנימה... ר' יחיאל מקיץ מבוהל, פוקח מחצית עינו בערמומיות, מזדקף, קד קידה קלה ברא־שו, ומלחשש: "הן". כלומר, כל מה שאתה ר' חיים דורש שם, הוא אמת וצדק, ואני מסכים מראש לכל דבריך המחוכמים... מה נאמר עכשו? פטור? כמובן פטור!... והאצבע ממשיכה לנסוע, והעין נעצמת, והת־נומה תוקפת, ו...חוזר חלילה. — — —

— "מזל יש לו לר' יחיאל זה" — שוזר אני את חוט הרהורי — "שהוא יושב בריחוק מקום מאבי, המורה הקפדן, אחרת היה עולה בחלקו אותו גורל שעלה בחלקם של התלמידים, שישבו בסמוך לו: אוי לנרדם! אכן, הכונה איננה לשרגא־פייוול־מאיר־אייזלס וליושע הצמר, שישבו במקומות הכבוד, דהיינו, לשני צדיו של אבי ממש, והוא הטרידם בלי הרף בנענועיו החזקים ימינה ושמאלה, ובנגיחות מרפקיו בצלעותיהם — סגולה לערנות מתמדת... הכונה היא לכל שאר היושבים באותו ספסל, אחרי שני מקומות הכבוד; אף הללו נתקפחו מנסיונות נמנומיהם, הודות להש־גחתו המעולה של מורם ורבם. אדרבא. ינסו נא, למשל, יצחק ביגון הכובען, או וועלוול־פיניעס הקצב — היושבים במרחק חמשה מקומות מאבי — להראות נטיה כלשהי להרדם, ומיד יכובדו ב"הדיפת חד־גדיא" אדירה בצדם. כלומר: ר' חיים, המגלה בעיניו הבול־שות, איזה עצל־רדום, — מתרגז, מגביה קולו ביתר עוז ומדגיש את המלה הראשונה והאחרונה: "אילו כתבה התורה מבעה" !!! וכשזה אינו מועיל, הוא מג־

ביר את נענועיו לצד הנרדם, תוקע מרפק והדיפה בתלמיד הסמוך לו, דהיינו, בשרגא־פייוול בן מאיר־אייזל, או ביושה הצמר. הלה נוטה בזוית חדה לכוון הנרדם, והודף את שכנו הסמוך לו. שכנו הסמוך לו נופל כתוצאת ההדיפה שקבל, והודף את שכנו הסמוך לו... וכן הלאה. עד שפוגעים באותו יצחק הכובען, או בוולוול־פיניעס המסכן, שנסו להרדם קמעה בשעור למשניות, חד־גדיא, חד־גדיא...

ור' יחיאל הזקן פטור מעונשו שלזה... יושב הוא לו בודד בספסלו הדרומי, הרחק כמטחוי ספסל מר־חיים, וממשיך בנמנומו הקל, בהסעת אצבעו על המש־ניות, בהרכנת ראש אטית עד נפילתו המהירה, ואמירח "הן" בהקיצו... — — —

— "רע"ב" — מכריז ר' חיים, וכל הלומדים מפנים מבטיהם לשולי ספריהם, בו כתוב הפירוש על המש־ניות: רבי עובדיה ברטנורה.

סוף סוף נגמר גם הרע"ב. שמעון בולנדיצקי הא־בל — שאינו נמנה על לומדי המשניות הקבועים, ורק משום אבלו נשאר הוא בבית הכנסת בין מנחה למע־ריב, יושב כמהסס בקצהו של ספסל, ומשים עצמו כמעין אף הוא בספר המשניות — אומר "קדיש דרבנן" חטוף.

לאחר מכן הוא מזדרז לגשת אל ה"עמוד", ופותח בנגון עצוב של חול:

"והוא רחום יכפר עון ולא ישחית".

תוך רגעים ספורים, כאילו רדפה אחריו להקת זא־בים רעבים, הוא מסיים את תפילת הערבית.

אני עוד מספיק בקושי לקלוט את המלים:

— "עלינו לשבח — בול — בוליבול — בול — בול... ככל המונם — טפו! בול — בול — בול"... — ולבסוף — "עוטה שלום במרומיו, הוא יעטה שלום עלינו ועל כל יטראל ואמרו אמן".

ספור ד׳ — מועדים

זמירות ציוניות

א. לכבוד שבת

״מי שטרח בערב שבת — יאכל בשבת״. כלל עתיק זה של חז״ל היה מקובל ביותר על תושבי מוטלה היהודים. כל טרחתם ויגיעתם, משאם ומתנם, וכל מאבקם על הפרנסה — היה מכוון, בעיקר, לקראת השבת ובשבילו. כל מעדן, כל פרי משובח יותר, כל דג שמן, או עוף מפוטם שנזדמן להם — לא נרכש אלא ״לכבוד שבת״.

קשה היתה פרנסתם של המוטלאים כקריעת ים־סוף, ורובם חיו חיי צמצום. בכל ימות השבוע היו מסתפקים בארוחות דלות ובמאכלים פשוטים וזולים: בולבוסין, חלב־חמוץ, מליחים, חמיצות של סלק, של כרוב, או של עלי־חמציץ, וקצת ירקות ופירות. רק האמידים יותר הרשו לעצמם להוסיף אל תפריטם גם חמאה ושמנת, ומדי פעם בפעם — גם בשר ודגים.

כל זה אמור לסתם יום של חול, אבל לשבת — שאני. לשבת היה כל יהודי רואה כחובה נעימה לעצמו, להכין מטעמים ככל אשר תשיג ידו, אם לא למעלה מזה!

החל ביום ראשון בשבוע כבר מתחילים לחסוך

ולשמור כל נתח שמן, ולהכין דברים הטעונים הכנה, כגון פיטום פרגיות וכדומה. אך עיקר הטירחה מתחילה ביום הששי לפנות בוקר, ומסתיימת עם הדלקת הנרות.

הנשים משכימות קום בעוד לילה ונגשות להכין את הבצק הגדול ללחם, ואת הקטן — לחלות ועוגות.

— — — שלא כבערים הגדולות — ששם קונים את הלחם במאפיות, יום יום טרי — במוטלה אופים אותו בבית.

אמנם, קיימות גם אצלינו שתי מאפיות: האחת במארק — מאפית הכעכים של **שרשבסקי**, כעכים שהצטיינו בטעמם וברֵיחם המשובחים, והשניה ברחוב ניישטאט — מאפית **בנימין ביז'עס**, המפורסמת במעשי המאפה הטעימים שלה. אך עיקר תוצרתה נקנה על־ידי עוברי־אורח המזדמנים לעיירה. התושבים הקבועים לא הרשו לעצמם מיני מותרות כאלה, אלא לעתים רחוקות: כשנפשם כלתה ללחמניה טריה, או כשהיה חולה בבית. לחולה נהגו לקנות לחם לבן, הנחשב כקל לעיכול, ובכלל — את החולה צריכים לפנק במקצת... ברבות הימים הפך הלחם הלבן לאות למחלה! כי עברה אשה על־פני בית שכנתה וראתה בעד החלון ככר לחם לבן שוכן־כבוד על השלחן — הסיקה מיד שיש חולה בבית, ונכנסה לשאול מי הוא ומה שלומו, כדי לקיים מצות בקור־חולים... נקל לשער מה גדלה אכזבתה כאשר הוכיחו לה בעליל, שהכל בריאים, ברוך ה', והלחם הלבן נקנה כך... סתם... פשוט התחשק פעם, באמצע השבוע, לחם לבן דוקא...

הכלל: כל ימות השנה, אפו ואכלו פת קיבר, או

לחם מקמח שיפון, כהה, חמצמץ, מזין ומבריא. פעם בשבוע אפה אותו כל בית־אב, לפי מכסת נפשות ביתו, לכל ימי השבוע! בשל היותו נלוש במומחיות ונתפח בשיטת התפחה אופינית ללחם ביתי (עם ש־אור וכל השאר) — הריהו מחזיק טעמו ושומר על טריותו (הפוחתת בהדרגה) עד סוף השבוע. — — —

הנשים — במקרה דנן: אמי ואחותי פרומע — חופתות את שרווליהן עד לקיבורת, ונגשות במרץ למלאכה. הן ממלאות את המישארת בקמח שיפון כהה, שופכות עליו מים פושרים, מוסיפות שמרים ומלח, ולשות את הבצק בזריזות, כשזרועותיהן הח־שופות עולות ויורדות כמנופים, וידיהן הופכות ומ־ערבלות אותו. לאחר מכן הן מעבירות את המישארת עם הבצק לתוך מטתי, ומכסות אותה בשמיכות, כדי שהחום יתפיח את השאור שבעיסה, והלחם יהיה ספוגי ואורירי.

לכבוד גדול נחשבה בעיני הצבת המישארת דוקא במטתי. לתומי סברתי שהמטה שלי נחונה בסגולות מיוחדות להשבחת הלחם, ועליה גאותי...

עם פקחי את עיני בבוקרו של יום ששי, הייתי חש בכפות רגלי את הדופן הקשה והמחוספס של המיש־ארת, וגם הייתי נאלץ להתכוץ קצת, מאין מקום להתמתח, אולם, קבלתי יסורים קלים אלה באהבה, ומעולם לא התלוננתי עליהם. מכאן ניתן לשער מה גדלה אכזבתי בהודע לי פעם — מתוך קטעי שיחה בין אמי לבין אחותי — הסבה האמיתית: מטותיהן שלהן כבר מסודרות, ובכלל — נמצאות בחדר מרו־חק. ביתר המטות ישנים עדיין ואין בהן מקום. רק

במטתי יש מקום לשנינו — גם לי וגם למישארת...
פשוט בתכלית הפשטות.

פרומע מסיקה את התנור בגזירי עץ גדולים, ואמא מכינה בינתים את העיסה לחלה ועוגות. היא שופכת לתוך נפה — קמח לבן כשלג ומנפה אותו ישר לתוך העריבה. כמה יפה הקמח המנופה! עדין... רך... דומה להר נישא ותלול; אולי להר סיני? ...פתאום — אהה! יד נתקעת בלב פסגת "ההר" וגורפת את הקמח אחת הנה ואחת הנה, עד שמתהוה מין בריכה, אשר דפנותיה קמח לבן. לתוך הבריכה הזאת משקיעה אמא מכל טוב: מים, תמצית־תה, ביצים (הו! כמה ביצים!), שמן, סוכר, וכמובן — שמרים. מהבצק המוכן היא מפרישה כדורון, משליכה אותו לתוך האש שבתנור, ומברכת "להפריש חלה מן העיסה". כעת היא גוזרת נתח הגון ומטילה אותו על "לוח האטריות" הגדול המונח על השלחן. לוח־עץ זה (למעלה ממטר רבוע), משמש לשימושים רבים: לעירגול הבצק, לעיצוב דמויות החלות והעוגות, להכנת כיסונים, לחיתוך עלי־כרוב, וגם — לחיתוך עלי־בצק לאטריות; אך, משום מה, הוא נקרא על שם שימושו האחרון — "לוח אטריות" (לאקשן־ברעט). על לוח זה מעצבת פרומע את העוגות למיניהן:

חמיטות ("פלעצלאך") — דיסקיות שטוחות, אשר במרכזן כמה גומות לנוי. מסביב לגומות — רובדי בצל, ועל פניהן פרג אפור.

רקיקים קטנים, גזורים בכוס, מצופים באבקת־סוכר ושנף.

חלמוניות — לעוגיות הצהובות האלה מגיע

ציון לשבח על טעמן הנפלא. הן יצוקות מ־חלמונים מוקצפים ומומתקים, קלילות ופריכות, וחביבות ביותר על הילדים. ואחרון אחרון חביב — **ארנקיות** ("פירושקעס") — זוהי עוגה מוטלאית טפוסית, שאין כדוגמתה במקומות רבים אחרים. בתחילת ברייתה היא דיסקית בצק רגילה, כמו לחמיטות. אחר כך שוטחים על חציה אוכמניות מצומקות ועליהן זורים קמצוץ אבקת סוכר. מקפלים את מחציתה הפ־נויה ומכסים בה את המלית, ובצביטות סוג־רים את הבצק, עד שהוא מקבל צורת ארנק...

ביתר שעות היום עוסקות הנשים בהכנת מאכלי השבת:

דגים — דגים שלמים ודגים ממולאים, שרוסקו בקופיץ.

ביצלית — ביצים ובצלים, מתובלים בשומן־אוז ושויסקים.

מרק — בעל מאות "עיני" שומן־עוף, ו"שק־דים" ביתיים.

חמין — הרבה תפוחי־אדמה, מעט שעועית הרבה בשר שמן, או רגל של פרה, בתוספת מעיים וגרגרות ממולאים ונוטפים שומן מפע־פע.

פשטידה: מורכבת מרסק־תפוחי־אדמה, בצל ושומן־אוז; מטמינים אותה ברמץ חם (בשכ' נות עם החמין), בסיר דמוי עציץ, למען תגלוש אל המגש כשהיא שלמה וללא פגם...

גזרת: זוהי ה"צימעס" המפורסמת, העשויה מגזר מגורר וסוכר.

שזיפתן: "צימעס" מתפוחי־אדמה, שזיפים מ־צומקים, וסוכר.

ליפתן: מצמוקים, שזיפים ויתר פירות העונה.

ולבסוף — המאכלים המסורתיים לסעודה הש־לישית:

מליחים כבושים.

חמיצת־חמציץ מולבנת בשמנת...

ב. נשמה יתרה

לפנות ערב היתה אמא מסרקת את שערותיה הא־רוכות, והמבריקות עדיין מהחפיפה במים חמים, חופנת ומיצבת אותן על קדקדה במכבנות, בצורת "קוקה" — האופנה המקובלת על נשי מוטלה הנשואות.

ריח החלות והעוגות הטריות שהכינה — נישא בכל הבית, חודר אל הנחיריים ומחדיר בנפשות הא־נשים את הרגשת השבת המתקרבת.

היא מכסה את ראשה בצעיף צחור, מליטה את עיניה בכפות ידיה, ומברכת, בחרדת־קודש, על הנרות.

בשוב אבא והילדים מבית הכנסת, היא מקבלת את פניהם בברכת "שבת־טובה", ובחיוך שבספוק ומר־גוע. ניכר בה שהיא מרגישה אז שמילאה את חובותיה כעקרת־הבית וכיהודיה כשרה — בשלמות: השלחן ערוך כדת וכדין, הנרות דולקים, והבית מלא אורה.

בשעה שבעלה וילדיה מפזמים "שלום עליכם מל־אכי השלום" ו"אשת־חיל" — היא בטוחה, שהמלאך הטוב — המתלוה אל כל יהודי בדרכו מבית־הכנסת בלילי שבתות — מחייך בקורת־רוח ומברך: "כן לש־בת הבאה", והמלאך הרע — בעל־כורחו עונה "אמן"...

בעלה, ר' חיים, מיסב בראש השלחן; היא בעצמה יושבת לימינו, ואחריה — בנותיה: פרומע, חנה ואס־תר. ממולה, מעבר לשלחן, יושבים בניה: ברל, שמעון־לייב (כשהם בבית, בחופשה), ואני. הסדר לפי הגיל: הבכור — כבכורתו, והצעיר כצעירותו.

אבא מקדש על החלות, (מפאת יוקרו של היין אין מקדשים עליו אלא בחג הפסח בלבד!), והסעודה מתחילה.

רגע של מנוחה שלוה היה אופף אז את אמא, וב־מוחה היה צף ועולה הפסוק הידוע בספר תהלים: "אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך; בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך"... עיניה הזכות היו מתנוצצות באור "מעין עולם הבא", ופניה שפעו מין עליצות שובבה — תגובת "הנשמה היתרה", וכמאליה היתה בוקעת מפיה שירה ערבה, שירת הודיה לה', שירת השבת:

— — — "מעין עולם הבא, יום שבת מנוחה"...

— — — "רחם בחסדך על עמך, צורנו. על **ציון** משכן כבודך, זבול בית תפארתנו" — — —

— — — "יבנה המקדש, עיר **ציון** תמלא, ושם נשיר שיר חדש, וברננה **נעלה**" — — —

מתוך זמירות השבת בוקעת ועולה מין כמיהה לציון, כסופים נסתרים, ותקוה לתקומתה ולעלית היהודים אליה: "וברננה **נעלה**"...

בכל ימות השבוע — הכל עסוקים וטרודים בעניני פרנסה ובכל שאר עסקי חולין, אבל בשבת, שהכל פנויים והשכינה שורה בכל בית — מתפנה המוח לגעגועים הכמוסים אל ציון — "ארץ חמדה טובה".

חבת־ציון היתה טבועה בדמה של אמי, ועיקר שאיפתה בחיים היתה — עליה לארץ־ישראל!

כזאת היתה גם שאיפתם הגלויה או הנסתרת של רוב תושבי העירה. המפלגות הציוניות "בית"ר", "השומר הצעיר" ודומיהן — רכזו בתוכן את מיטב הבחורים ובני הנוער. הללו היו מתנצחים ומתוכחים ביניהם על **הקו**, בו יש לנקוט למימוש הרעיון הציוני, אבל הצד השוה שבהם — **שכלם** שאפו לציון, והתחנכו במפלגותיהם על תורת הציונות.

לא אחת היתה אמא חוזרת באזני הילדים על ספורה — כיצד הצטרפה בגיל שמונה־עשרה לקבוצה של "עולי־רגל" צעירים, שהחליטו "לגנוב את הגבולות" ולהגיע לארץ־ישראל דרך טורקיה! ימים רבים נדדו מארץ לארץ, ותלאות רבות סבלו עד שהגיעו סוף־סוף לטורקיה, אך שם איתרע מזלם ונתפשו! לאחר שריצו את "עוונם" בבית־כלא טורקי — הוחזרו לפולין...

הילדים שאפו אל קרבם מתוך ספוריה הנפלאים — את אוירה של ארץ־ישראל, והנטע הרך שנטעה — הכה שרשים בלבותיהם, ואף הם נשתלהבו מכמיהתה לארצנו. ספורי הציונות היו מסתיימים, על־פי־רוב, בשיר האגדי על ארץ־ישראל, שהיה חביב עליה במיוחד, ובלילי שבתות היה מושר בבתים רבים במוטלה:

צו ווייסט איר דאס לאנד ווו אתרוגים בליען

וו ציגן עסן באקסער אנשטאט גראז, אנשטאט גראז.
גיבראטענע געגזאלאך. קאטשקאלאך פליען,
צמוקים־ויין טוט פליסן אן א מאס, אן א מאס.
און מיט הושענות, און מיט לולבים,
טוט מען דעכער דעקן!
און מאנדלען, און מאנדלען,
וואקסט אויף יעדער שטעקן!
אוי, אוי, אוי, אהין...
צו ווייסט איר דאס לאנד וו משיח צדקנו,
וועט קומען אויף א ווייסן וויסן פערד?
און ער וועט בלאזן תקיעה גדולה!
וועט אוף וועקן די מתים פון דער ערד!
און וועט פירן, און וועט פירן,
אונזער פאלק ישראל
אין אונזער לאנד, אין אונזער לאנד,
אין אונזער ארץ ישראל!
אוי, אוי, אוי, אהין...
אוי, אוי, אוי, אהין, אהין, אהין,
אוי רעבעניו, גיוואלד, זשע, גיוואלד!
וואלט איך מיר אוועק אהין, אהין,
אוי טאקע באלד! אוי טאקע באלד!!!

התדעו ארץ, בה — אתרוגים יצמחו?
עזים יאכלו — כדשא — רק חרוב, רק חרוב.
אוזים צלויים, יונים — בה יפרחו,
חלב ודבש ויין־צמוק — ארצנו זו תזוב.
ואת הערבות, ואת הלולבים —

צפוי לגג יקחו!
וכל מיני פירות ושקדים טובים —
על כל מקל יצמחו!

אוי, אוי, אוי...

התדעו ארץ, בה — משיח צדקנו
רכוב על סוס לבן, יופיע לנו חיש מהר?
בתקיעה גדולה יקיץ מתינו,
ארצנו מכל צר ומכל פגע יטהר, יטהר.
ויקבצנו, ויקבצנו —
מכל ארצות ישמעאל!
ויוליכנו לארצנו —
ארץ עם ישראל!

אוי, אוי, אוי...

אוי, אוי, אוי, לשם, אוי שמה, שמה,
הוי, רבי הטוב, עזור נא לי, עזור!
לו יכולתי לכת, רוח בי לו קמה —
מיד — לבלי חזור! מיד — לבלי חזור!!!

גוי של שבת

בשחרית יום השבת. "גוי השבת" מקיש על דלת ביתנו. לא מתוך נימוס, חלילה, הוא מקיש, אלא פשוט מתוך שהדלת נעולה עדיין מהלילה, שאלמלא כן — היה נכנס בלי כל גינונים.

בעירה קטנה כעירתנו טרם חדר מינהג־נימוסים זה — פרי הקידמה, המקדמת והמרחקת כאחת. כאן שו־

ררים עדיין האחוה והקירבה הפשוטים. כל איש מכיר את רעהו בשמו, בכינויו, בתולדותיו, ויודע, אפילו, מה מתבשל בקדרותיו... אם כך — להקשה מה זו עושה?

עומד הגוי בסבלנות וממתין רגעים ספורים. יודע ומכיר הוא היטב את ארחם וריבעם של היהודים "שלו", שמהם הוא מושך את פרנסתו, בעיקר, בשבתות וחגים.

— — — ר' חיים יושב עכשו, בודאי, בחדר השנה, וקורא באזני אשתו, ובאזני אלה מהילדים, שכבר נעורו ועברו להצטופף קצת במטת אמם — מתוך השבועון היידי **"דאס וואַרט"**, (כן. אפילו את שם העתון כבר למד לדעת!). מחזיק הוא, ר' חיים, את העתון בסמוך לעיניו, מפאת האפלולית השוררת עדיין בחדר, וקורא בעירנות את חדשות השבוע, ועוד כל מיני ספורים שהיהודי אוהב לדעת. היהודי בלבד! לגוי לא איכפת כל אלה, והוא גם אינו יודע לקרוא ולהבין מה שכתוב שם, בנירות הללו. די לו, לאיוואן, בעבודתו הקשה שהוא עובד בכל ימות השבוע — בכריית בורות, בחטיבת עצים ובכל עבודה קשה — ובשכר שהוא מקבל תמורתה. רק בשבתות — עבודתו קלה יותר ושכרו מרובה יותר. שנים רבות הוא כבר משרת בבתי היהודים כ"גוי־של־שבת", ומתוך הנסיון רכש לו ידיעות מרובות בהלכות שבת, והריהו עושה את מלאכתו "בזקן ורגיל". אף־על־פי־כן אינו יכול עדיין להתאפק מלצחוק בקירבו על המלאכות הקלות שעליו לעשות בשביל היהודים בימי שבתותיהם וחגיהם, ושבעבורן הם משלמים לו בעין יפה,

ובתוספת פרוסת חלה, ולפעמים — גם כוסית יי"ש!...

— — — הנה, לדוגמה, אמש הזעיקוהו בבהילות, (משל היה רופא ונזקקים לעזרה ראשונה שלו...), ואמור אמרו לו שהוא מוזמן ל...אכול פרוסת חלה. ידוע ידע היטב שלא זאת כוונתם האמתית ולא על־מנת להלעיטו ממעדניהם הבהילוהו... אלא שאסור להם לבטא את רצונם במפורש. חזקה עליו שיגלנו בעצמו: שלהבת של עששית שעלתה למעלה מן ה־מידה, והריחי עומדת בסכנת התפוצצות ושרפה! נר דולק שהתהפך ונפל על מפת השלחן! עשן בוקע מלוחות הבטחון של הארובה, המעיד על התלקחות פנימית וכדומה...

ואכן. ברגע שהגיע לבית היהודי וזרק מבט חטוף על פמוטי הכסף היפים, המשוקדים כפ־תור ופרח, הבחין מיד שאחד מן הנרות הדול־קים הנתונים בהם — נכפף מהחום, וחלבו נוטף על המפה הצחורה המכסה את השלחן, ועלול לגרום לשרפה! והמצחיק בדבר: כל בני משפחת היהודי, אנשים נשים וטף — בוהים בנר הקטן חסרי־ישע... אסור לגעת בו... ועוד הוא רואה, שבנם הקטן עומד מול הנרות ומכון אליהם **סדור** פתוח בקטע המפורסם "במה מדליקין ובמה אין מדליקין" — סגולה לעצירת הנטיפה... כן. אפילו הוא, הגוי, יודע שלפעמים זה מש־פיע... אלא שהפעם הנר כל כך כפוף ששום "ב־מ־מ־לי־קי", או כל שד אחר בעולם — לא יועילו, רק הוא עצמו יהיה מסוגל לישרו... נו... ובעד "מלאכות" כגון אלה מעניקים לו כסף ופרפראות!...

אכן, תורה משונה להם, וקשה. קשה מאד! והם

עוד שמחים בה ואומרים: "ברוך שלא עשני גוי"... והרי לא הייתי מסכים להיות יהודי אפילו תמורת מאה חביות יי"ש!

— — — הנה: שבת אחת היה עד ראיה ושמיעה להתקלסות ילדים יהודים בילדו של חיים, בגלל הרימו מטבע של אגורה, שמצא בחולות... הוא זוכר, אפילו, את החרוזים שחרזו עליו, כי חזרו עליהם פעמים רבות. הוא לא הבין בדיוק מה כונתם, אך שתי מלים היו מוכרות לו: "גוי" ו"שבת": —

גוי, גוי, לאדינוי!
קישקעס קאכן
אין דער וואכן.
אלטע זשאבעס
קאכן שאבעס...
גוי, גוי, לאדינוי!
אח און וויי,
און אח און אוי!

הוי גוי חוטא, הוי!
מעיים וטחול
בשל בחול.
קרפדה — לה לא איכפת,
מבשלת בשבת...
הוי גוי חוטא, הוי!
וי לגוי,
ואוי ואבוי!

הם מתכונים, כנראה, שהילד של חיים הפך ל"גוי־

של־שבת" כמוהו, כאיוואן; איוואן יהודי... מצחיק... בחיי, מצחיק... — — —

— "קטו טאם " (מי שם?) — שומע הגוי פתאום את קולו של ר' חיים בוקע מעבר לדלת, בשפת ה־גויים; מתוך כך הוא מבין, שברור לו, לר' חיים, מי הוא המקיש על דלתו בשחריתו של שבת, אלא שכך הוא מנהגו של עולם.

— "יא!" (אני!) — עונה הגוי סתמית, אף הוא כנהוג. הלא הוא עצמו יודע מי הוא, וחזקה על ר' חיים שיכיר את קולו; לשם מה, אפוא, לטרוח ולהכ־ריז את שמו?

הדלת נפתחת והוא נכנס פנימה ומברך את בני הבית ביידיש: "גוט־שאבעס!", ובלי שהיות יתרות הוא פונה למלאכתו: מוריד את שמונת הפמוטים מן השלחן ומעמידם על הארון. הולך לרפת, חולב את הפרה, לאחר שהעמיד לפניה בליל מזון. בחורף — הוא מסיק את התנור ומרתיח בתוכו קלחת מלאה מים, שמא יצטרכו ל"פקוח־נפש".

לאחר שהוא מסיים את כל המלאכות הוא ניגש להכשירן לשימוש בני הבית, דהינו — שיהא מותר ליהודים ליהנות מהן.

מהמים ומהחלב הוא מוזג לעצמו כוס ציקוריה ושותה להנאתו, ותוך־כדי־כך הוא נשען על דופן התנור ומחמם את גבו ואת ידיו... יודע הוא את הדין: מותר ליהודי ליהנות ממלאכתו של הגוי בשבת, בת־נאי שהמלאכה נעשתה לצרכיו של הגוי; ואם הוא שותה מבשולו, ומתחמם מהסקתו — הרי שלצרכיו עשה מה שעשה, ומותר, אפוא, ליהודי ליהנות מן

הנותר... אך אנו מחמירים, ובעזוב "גוי השבת" המלומד את ביתנו — הננו לוגמים ציקוריה בחלב, מתוך סיר שהוטמן בתנור הגדול, ביום ששי, ביחד עם החמין. (הילדים הקטנים גם לועסים חלמונית או ארנקיית־אוכמניות), והולכים לבית הכנסת, לתפילת שחרית של שבת.

עשה לך רב

לבית הכנסת היינו מגיעים כחצי שעה לפני מועד התפילה. אבי נהג תמיד להקדים, כדי להספיק לעיין בספרים שונים, שאין לנו בבית.

מרבית מקומות הישיבה עודם פנויים בשעה זאת, רק אי־פה ואי־שם יושב מאן־דהוא ומזמזם, מתוך הסדור, את ההקדמות לתפילה.

בשעה כזו אהבתי לטייל לאורך הספסלים, בעלי המשענות הגבוהות, ולקרוא את שמותיהם של בעלי המקומות, שהיו מצויירים עליהם באותיות דפוס שחורות וגדולות:

יחיאל קאגאן;
יצחק פינסקי;
זאב פומיראניעץ;
יאשע קוזניעץ;
פייוול גלייבערזאן;
מרדכי גוטענסקי;
שמריה גוטענסקי — — —

שונים הם השמות הרשומים כאן משמותיהם המקובלים בעירה:

— יחיאל קאגאן, למשל, ידוע יותר בשם — יחיאל התנר;

— זאב פומיראניעץ, ידוע כ־וועלוול פיניעס;

— יאשע קוזניץ, כ־יושע הצמר; וכן —

— פייוול מאיר־אייזלס, (או — מלכה־שרה'ס);

— מרדכי ליזערס;

— שמערל הקצב;

וכן כלם. איש על עיסוקהו ואיש על שם אביו, אמו, או אשתו...

עד כה ועד כה — ושעת התפילה מגיעה. תפילת השחרית נפתחת בשעה שמונה. באותה שעה כבר תפושים רוב מקומות הישיבה על־ידי בעליהם, ורב העיר כבר יושב במקום כבודו, בכותל המזרח, משמאל לארון הקודש. פני הרב קורנות הדר ומפיקות סמכות, ונסוך בהן משהו מסתורי, מהפנט, משהו המושכני תמיד לשוב ולהציץ בהן — בסתר, כמובן — ואני שוכח את תפילתי ונופל להזיות... כל אימת שהייתי מסתכל ברבנו — היו שרעפי מחזירים אותי אחורנית, לתקופת בחירתו — — —

— — — קשה היה להגיע לכהונת רב במוטלה. הנבחר חב להיות בעל־סגולות תרומיות, וכישורים רבים ומגוונים; אף־על־פי־כן היו הרבה מתחרים על המישרה, וטובי העילויים ראו זאת לברכה לכהן כרב בעירנו, על כי יצא שימעה בכל הארץ כעיר המכבדת את רבה, ומיחלת למוצא פיו.

"ועד־בוחר" מיוחד לבחירת הרב — היה נבחר על־ידי כל המתפללים בשני בתי הכנסת הגדולים, במארק ובניישטאט, ונלוים עליהם גם המיעוטים מן המתפללים ב"מנינים" הקטנים.

בראש הועד ישב אבי, ר' חיים. הוא נבחר לתפקיד זה — פה אחד, על שום בקיאותו המופלגת הן בלמודי הקודש הדרושים — תנ"ך, תלמוד, מדרשים, והן בל־מודי החול, כגון — עברית, רוסית, מתימטיקה; ועיקר העיקרים — הוא היה המומחה הראשי בכתיבת המכ־תבים אל המועמדים בעברית נמלצת, וכן — המבין בהערכת המכתבים הרבים שנתקבלו מהם, ועל פיו ישק כל דבר, ועל פי המלצתו הוזמן כל מועמד לר־איון. אמנם, בשפה הפולנית — שבאותה תקופה שימשה כשפת המדינה — לא שלט כראוי, אך בענין זה סמכו הכל על אחותי, פרומע, שהיתה בעלת שליטה פנומנלית בשפות רבות!

הועד הבוחר היה קפדן, ואמות־המידה, שקבע לב־חירת רב העיר, כללו: יראת־שמים, אומץ־לב, בקי־אות בכל ענפי התורה, שליטה בלשון־הקודש ובדק־דוקיה, ידיעה מספקת בשפת המדינה, היות אדם ש־פרקו וכתב־ידו נאים, וזקנו מטופח ועשוי כראוי, יודע לנאום ושובה לב מאזיניו, ואם גם קולו ערב ותואר והדר לו — הרי הוא משובח, וסיכוייו גדלים...

ענין בחירת הרב, שנמשך משלושה חדשים עד מח־צית השנה, השפיע עלי שפע רב של קורת־רוח, והע־סיקני שעות ארוכות. כל התיכתובת עברה, כמובן, דרך ה"יושב־ראש", הלא הוא אבי, והוא מינני ל־"שליח־מצוה" — להריץ את מכתביו לבית־הדואר,

לקנות בולים, להגיש לו עט וקסת, להדביק את המעטפות והבולים, וכדומה ממיני השליחויות.

וראיתי שכר בעמלי — כאן, בעולם הזה, כאשר קבלתי בתמורה את כל המעטפות של מכתבי המועמדים, (ואלה הגיעו לעשרות רבות), והן מעוטרות בבולי־דואר יפים ומגוונים, והיו לי הבולים...

ובהגיע אחד הרבנים־המועמדים לעירנו לראיון — היתה ראשית דרכו אל ביתנו, וכאן שוחחו אתו חברי הועד. תוכן השיחות לא נודע לי לעולם, כי לא הורשיתי לבוא אל החדר פנימה בעת הראיון.

כל רב־מועמד היה דורש שתי דרשות: דרשה אחת ביום השבת, בבית־כנסת אחד, ודרשה שניה — ביום חול — בבית־הכנסת השני; והיה עושה ככל יכלתו להוכיח — למבינים — את בקיאותו בים התלמוד וההלכה, מגבב קושיות ומתרצן כלאחר־פה, עורם ערימות של "רמב"מים", "רא"שים", "תוספותים", "מהרש"אים" ו"מהר"מים", ובונה מהם סוללה גבוהה, בלתי נכבשת לכאורה, אך מיד היה שב וסותרה וטוחנה לעפר דק, כבמטה קסמים ביד האשף... מאידך — התאמץ, כיד כשרונו, לשבות את לב שומעיו מפשוטי העם — בלשון עממית ובמשלים ערבים...

בדרשת החול, היו חברי הועד מציינים בפנקסיהם ציונים מהתרשמותם, לשמש להם כבסיס לדיוניהם על המועמד. לאחר עמל רב בדיונים אין־קץ — נבחר, פה אחד, הרב הצעיר והמוכשר ביותר, **הרב פרלמן**, והוזמן לבוא אחר־כבוד, לכהן כרב העיר!

קבלת־פניו נחוגה ברוב פאר והדר, בהשתתפות כל בני העיר היהודים, ובנגינות "כלי־זמר", וגם גויים

רבים נאספו, מתוך סקרנות, להציץ ב"ראבין" היהודי...

הרב לא היה מקבל משכורת מן הקהילה. לפרנסת ביתו דאגה אשתו הרבנית — אשה נאה וחסודה, דגולה וטובת־לב. מימים־ימימה היה המנהג בעירנו, שיש לרב העיר זכות, כמעט בלעדית, למכירת ארבעה מצרכים: **נפט, סבון, נרות ושמרים.**

עם הזמן צומצמה הרשימה והועמדה על **שני** מצרכים בלבד: נרות ושמרים; הנפט והסבון חזרו לחנויות המכולת, והרבנית עסקה, בביתה, במכירת שני המצרכים "הנקיים".

בקשר לכך שמעתי פעם מפי אבי, ספק ברצינות ספק בהלצה, את ההסבר דלקמן: "שמע הרב את אנשי העיר מרננים אחריו שהוא מתפרנס **מגזלה**, כלומר, מראשי־התבות המתקבלות מן המלה "גזלה" ביידיש:

גאזע (נפט),
זייף (סבון),
ליכט (נרות),
הייוון (שמרים);

הלך וותר על מחצית ה"גזלה", כלומר — על הג' והז', והתפרנס רק מן הל"ה בלבד...

בשבת הייתי סוקר, מרחוק ובצינעה, את פני רבנו הקורנים חכמה ואדנות, ומהלל, בלבי, את טעמו הטוב של הועד הבוחר...

בכניסתו לבית הכנסת היו הכל קמים לכבודו ועומדים על רגליהם, עד גשתו אל מקומו. מלבושו השחור וצווארונו הלבן בהקו מנוקי, ולא נמצא בהם רבב. זקנו היה מטופח להפליא, ובכובע הצילינדר השחור לראשו

— נראה גבוה משכמו ומעלה מכל העם, ותואר והדר לו, וכולו אומר כבוד!

דרך בשר בחמין

את החמין לשבת היו טומנין בתנור בתוך הרמץ, ונותנים על פי התנור מכסה־עץ עבה, וטחים בטיט, למען לא ימלט החום.

בימים ההם עברה השמועה, שמתנורה של **רייחל יוסל'ס** יוצאים החמין טעימים פי כמה וכמה מאשר מכל תנור אחר... הלכו כמה שכנים לרייחל ובקשוה רשות להטמין את חמינם בתנורה; הדבר הזה נחשב לרייחל לכבוד גדול, והיא נעתרה להם ברצון.

לשבת אחת הצטרפנו גם אנו למטמיני החמין אצל רייחל; בשובנו מבית־הכנסת נשלחתי להביא את קדרת החמין הביתה. מפאת היות הקדרות דומות מאד זו לזו, ואני לא הכרתי את קדרתנו — משכה רייחל קדרה אחת מן התנור לפי קביעתה, ומסרתה לידי.

אמא חלקה את החמין בצלחות לכל בני המשפחה וכולנו נהנינו מאד מטעמו המשובח, והללנו את תנורה של רייחל יוסל'ס.

תוך כדי אכילה פשפשתי בצלחתי אחר נתחי הבשר, שעד היום לא נעדרו מעולם מהחמין, וכשלא הצלחתי לגלותם — פניתי לאמי; מתוך כך התברר ונתגלה שאין לאיש ממשפחתנו בשר, אפילו כזית!...

לאחר חקירה קצרה נדהמנו לשמוע שרייחל טעתה בקדרות, ובמקום למסור לי את קדרתנו המלאה בחמין ובשר — נתנה בידי את קדרת אחד השכנים, אשר חמינם הוכן על טהרת החמאה!...

ישבנו הלומים! אכלנו **חמאה בכלים של בשר!** והשכנים שקבלו את קדרתנו? ההספיקו לאכול בשר בכלים של חלב? לא. הם נצלו. הרגל היה לו, לשכן זה: להריח את החמין לפני הוצאתו מהקדרה, ולהתבשם מריח ניחוחו... הרגל זה הציל אותם מלאכול מאכל בלתי כשר; כשהריח בקדרתנו הכה בנחיריו ריח הבשר, ויזעק זעקה גדולה ומרה, שנשמעה והתפשטה בכל השכונה!

— "הכיצד?" — טען — "הפך החמאה שלנו ותהי לבשר בקר?"...

בקיצור. לא עליכם ולא על ידידיכם. בחילה תקפה אותנו... פיגול... כשרץ מפוגר... החמין שאכלנו ו"התקלקנו" — כאילו נתקע ונעצר בגרוננו, לא לבלוע ולא להקיא... טעמו המשובח שכה הללנו — הפך בפינו מר כלענה...

בו במקום הוחלט לשלוח אותי לרב ולשאול אותו כדת מה לעשות? הרב קבל אותי בסבר פנים יפות, כדרכו, ובחיוכו האצילי גאלנו מיד מן המצוקה:

— "מה שאכלתם — הלא בשגגה ומבלי־דעת אכלתם, ולכן — יהי לכם לבריאות... אלא מאי? הכלים? כן. ובכן — את הכפות ואת המזלגות — תגעילו ברותחין, כמו לפסח; ואת הצלחות, לצערי, אין להן תקנה אלא **שבירה!**"

הורי היו מרוצים מאד מפסק דינו, ובעיקר מסעיף

שבירת הצלחות: הם ראו בהפסד זה מעין **כפרה** על אכילת חמין חלביים בצלחות בשריות... ולא הסתפקו בזה בלבד; בשבוע שלפני ראש־השנה הלכו ותרמו לצ־דקה סכום כפול מערך הצלחות... ועדיין לא נחה דעתם!

למחרת יום־הכפורים מסרו לקופת "הכנסת־כלה" סכום כסף למערכת מלאה של כלי מטבח... ורק אז נחה דעתם ויכלו לקבל את חג הסכות בשמחה שלמה...

משיב הרוח ומוריד הגשם

נעים היה לשמוע בחג העצרת את החזן, מסלסל בקולו הערב, מהפך בחרוזים נשגבים משירת ימי־הבינים, מתחנן על הגשם, מכריז ומצהיר בקול חזק והחלטי:

— "שאתה הוא ה' אלקינו משיב הרוח ומוריד הג־שם!" וכל הקהל, מבלי משים, אף הוא נסחף, נהנה לתמוך בו בפיזום, בטון ממושך וחרישי, בקול שני ושלישי, מקהלה אחת גדולה:

— "מו־ריד ה־ג־שם"...

מענין. איש אינו מעלה על הדעת באותו מעמד, שנוסח זה כלל אינו מתאים לארץ זו — בה יורד הגשם דוקא בקיץ! לי, למשל, נראה שכאן הצטרכו לומר "משיב הרוח ומוריד **השלג**"... שאלתי והוסבר לי: היהודים, בתפילתם זו, מתכוונים **לארץ־ישראל** הבלתי נשכחת לעולם, ולשם — מתאימה התפילה...

אם כך ואם כך, תפילת הגשם היתה משדרת מעין תזכורת על החורף המתקרב, ותחושת הקור המאיים לבוא — היתה מצמררת את הלבבות ופוגמת קמעה בשמחת החג! — — —

— — — ממחרת החג היתה מתחילה בעירה התכונה לקראת החורף. הכל עסקו בקנית כמויות גדולות של עצי־הסקה מידי הגויים; את גזירי־העצים אסמו ברפתות, או ערכו בחצרות, בצורת משולש או מרובע, מערכה על גבי מערכה, ורוחים גדולים השאירו בין גזיר לגזיר, למען ישלוט בהם האויר ולא יחזיקו את הרטיבות.

ובתוך הבית פנימה, על אדני החלונות — פרסו לכל אורכם גיזת־צמר, או פשתן, או אזוב, שהם חמרים הסופגים ומעכבים בעד הכפור. על הגיזה נהגו לפזר "אטריות"־ניר צבעוני — לנוי ולתפארת...

והורידו מעלית־הגג חלונות־מישנה, וקבעו אותם במסגרות החלונות מבפנים, והיו עכשו לכל בית חלונות כפולים — והגיזה ביניהם. ועוד טרחו והדביקו פסי־ניר על החרכים שבין חלונות המישנה לבין המשקופים, כדי לאטמם כליל, כי הכפור בחורף — קשה ונורא הוא, והקור עלול לרדת אפילו כדי **שלושים** מעלות מתחת לאפס! — — —

— — — השלג הראשון, בתחילת חודש מרחשון, היה יורד ללא כל אזהרה מוקדמת, פורש סדין צחור על פני העירה ומשנה את צורת העולם. גושישים זעירים היו נופלים ישר ואלכסון, חלק ימינה וחלק

שמאלה, ויוצרים קוים רצופים כמעשה מקלעת ענ־
קית — לשמחת־לב הילדים על מראהו המרהיב, ולמ־
גינת לב המבוגרים על הסבל הרב שהוא נושא בפתיתיו
הזערורים.

לאחר כחודש היו נערמות ערמות עצומות של שלג
ומכסות, לפעמים, בתים נמוכים עד ארובותיהם!
בהתגבר הקור מאד הייתי שומע את ההצהרות החוז־
רות וניצהרות מדי חורף בחורפו, כמעט באותן המלים:

— "חורף כזה לא זכור לי זה שנים רבות!" —

כך היו הורי קובעים בפסקנות, וכך אחרים. גם בבית
הכנסת קלטתי את הפסיקה הזאת מפי אנשים שונים.
לי נשמע הדבר כפזמון שנתי החוזר תמיד על עצמו,
והשנה לא יצאה מן הכלל. אני, כמובן אינני יכול
לאשר או להכחיש את פסיקתם, אבל אין ספק כי
החורף הזה קשה מאד!

החלונות החיצוניים של ביתנו כוסו מבפנים בציורי
כפור יפים ועבים, ושקיפות השמשות נאטמה לחלו־
טין; סופות שלג עזות השתוללו יומם ולילה בזעם
ובגעש, וערמות השלג הלכו הלוך וגבוה.

באחד הימים נפוצה השמועה, שאחד הבתים הקי־
צוניים שברחובנו — בית נמוך מן המקובל — כוסה
במשך הלילה עד לגגו בשלג, ודייריו כלואים בתוכו
כבתוך "איגלו" של אסקימואים, אך ללא פתח יציאה...

מיד התנדבו כמה גברים וחבורת ילדים (ואני
בתוכם) למשלחת הצלה. כנגד הקור החותך היינו
מוגנים באדרות מפרוות־כבשים, בכובעים בעלי אז־
ניות פרוה, ובמגפי־לבד נתונות בערדלי־גומי; ולע־

בודות ההצלה הצטיידנו באתים ובמרדות־עץ ארוכים, המשמשים להכנסה ולהוצאה של ככרות הלחם בתנור.

הגענו למקום והתחלנו לגרוף את השלג מחזית הבית. לא עברה שעה ארוכה והצלחנו לחשוף את חלונות הבית ואת דלתו, ופלסנו נתיב מכוון הרחוב לפתח הבית, וכן — לרפת ולבית השימוש שבחצר; השלג שגרפנו והשלכנו לצדדים הלך והתגבהה והיה לנו חומה מימיננו ומשמאלנו.

דיירי הבית פתחו את דלתם לרווחה והזמינונו פנימה, ליד התנור החם, וכבדונו בתה מהביל ובממתקים.

— — — ועוד מעוללות החורף: קפיאת באר!

כל תצרוכת המים הביתית במוטלה — לשתיה, לרחצה, לכביסה ולשטיפה — היתה נשאבת בדליים מבארות, ונישאת הביתה בידים! לא ליד כל בית היתה באר והמרחק בין באר לבאר לא היה שוה. נתמזל מזלנו, שהבאר ממנה שאבנו, נחפרה במרחק של שלשה בתים בלבד מביתנו, ליד ביתו של סוחר הדגים **שלמה וולינסקי**, המכונה "בולאן".

בקיץ היתה זאת רק טרחה יומית רגילה: ללכת, לשאוב, לשאת, וחוזר־חלילה, חמש־שש פעמים ביום... אולם בחורף, בקור — עינוי ממש! אצבעות הידים היו קופאות תחת מעטה הכפפות, וכל פעם שבאו במגע עם מוט השאיבה הארוך — חלפה בהן מערכת דקירות נוראות, או שמרוב קפיאה איבדו בכלל את כושר תיפקודן והיו כאצבעות מתות!

ברם, לא אחת קרה, שאבי או אחת מאחיותי,

שהלכו לשאוב את המים — מצאו את פני המים בבאר קפואות בגוש קרח עבה! לא היתה ברירה אלא לשוב הביתה, להצטייד בדקר ברזל, בעלת ידית ארוכה כשלושה מטרים, ולדקור בקרח בהלמויות קצובות — עד השברו! גם כשהיו הידים נתונות בכפפות פרוה עבות — לא היה המיבצע עובר בלי יסורים! — — —

— — — והיו גם דברים טובים בחורף, ואפילו תענוגות.

ראשית: השלגלה — עגלת החורף המפורסמת. עגלה ללא גלגלים. בנויה על שני אדני־עץ ארוכים, מצופים בפסי־ברזל — לחליקות, והיא חרישית עד כדי סכנה. בהתקרבותה אפשר לחוש רק על פי הלמות עקבי הסוס וצלצוליו של ענק הפעמונים העונד לצוארו. מהירותה עולה בהרבה על מהירות עגלה, משום שהסוס המושך אותה אינו חש כמעט שום התנגדות של חכוך, והוא שש לרוץ אורח. לילדים קל היה לתפוש "טרמפ" על שלגלה בשל נומך אדניה. די היה לילד לדרוך על אחד האדנים ולהאחז בדופן השלגלה והריהו נוסע לאשר ימשכנו לבו ו...שלגלתו.

ובלילות ירח — כשמרבד השלג האין־סופי מחזיר את קרני האור ומתיז ניצוצות זוהרים — היו זוגות צעירים שוכרים מיגררה (שלגלת־טיול), ושלושה סוסים אבירים, עונדים ענקי פעמונים — רתומים אליה, ומסיעים אותם בדהרה חגיגית ברחובות העיר. מפיות הנוסעים והסוסים נפלטים אדים חמים, ופניהם כלהבים מן הכפור הצובט, אך — הנעים. — — —

— — — כל נער וילד היה בונה לעצמו שלגלה קטנה, והיה מחליק עליה במורד הרחוב, או נגרר או נדחף במישור על ידי חברו.

ועוד היה מתקין לו במו ידיו מחליקה ("קונקה") אחת מעץ, בצורת משולש, ולכל אורכה החד היה מדביק חוט ברזל, קושרה לרגלו בחבל או ברצועת עור, וכך היה "נוסע" ל"חדר", וכך היה מתחרה עם חבריו בהחלקה על גבי הנהר הקפוא. — — —

— — — עונת השלג (חמשה עד ששה חדשים) שימשה גם לשעשועי שלג ממש, כמו זריקת כדורי שלג איש על רעהו בצהלה ילדותית, ובנית "אנשי־שלג".

השלג שימש גם לצחצוח בגדים! היו שוטחים זוג מכנסים על גבי ספסל, בוזרים עליהם פתיתי שלג, מבריזים במברשת, והמכנסים נראים כחדשים...

משמע: מעז יצא מתוק.

חג הבולבוסים

ביום ראשון — בולבוסים,

ביום שני — בולבוסים, וכו' וכו'...

במוטלה לא היה זה רק שיר עממי ידוע, אלא מציאות: לארוחת הבוקר הגישו תפוחי־אדמה מבושלים בקליפותיהם, וקערית עם שמן — לתבולם. כמאכלי־לואי לבולבוסים הגישו מלפפונים וכרוב

כבושים. תוצרת בית, וכן — נתחי מליח, שמנת וחלב חמוץ.

המנה העיקרית בארוחת הצהרים ("וארמעס" בלשון התושבים) היתה — צלי בשר ו...תפוחי אדמה. ולארוחת הערב? כן. ניחשתם: תפוחי אדמה מטוגנים...

ואם בכל ימות השנה כך, בחג החנכה על אחת כמה וכמה, עד שהיה מן הראוי לכנותו "חג הבולבוסים"!

ראשית: מי שלא אכל לביבות מתפוחי־אדמה בחנכה — לא יצא ידי חובת החג! ושנית: החנכיה בכבודה ובעצמה היתה עשויה מתפוחי־אדמה... בורחים בולבוס גדול, גוזרים נתח דק לכל אורכו, למען יעמוד איתן על מישטחו, חוזרים וגוזרים כנ"ל גם בחלקו העליון וחופרים ומוציאים חלק ניכר מ"בשרו", עד שהוא הופך לבזיך, המזכיר צורת סירה. בכל יום מימי החג מוסיפים בזיך אחד. שוזרים פתילות מצמרגפן ונותנים אותן על קרקעית הבזיכים, כשראשיהן מתנשאים מעל ירכתיהם. כעת ממלאים אותם בשמן ו...החנכיה מוכנה להדלקה.

כשאוזל השמן, והפתילה נאבקת על נשימתה האחרונה — מתפשט בחלל הבית ריח־לא־ניחוח של בולבוסים חרוכים בשמן ישן שרוף... אך אדם שנולד וחי במסורת הזאת אינו חש בפגמיה. אדרבה! טול ממנו בזיכים חרוכים אלה — ונטלת ממנו את תחושת החג ואת טעמו, גם אם תתן במקומם כלי כסף!

לאחר הדלקת הנרות ושירת "מעוז צור ישועתי" מפי כל בני המשפחה — הייתי מצפה במתח רב

לחלוקת "דמי החנכה", אף־על־פי שידעתי שגם בענין זה פועלת המסורת בביתנו. מדי שנה בשנה היה אבי מונה לתוך ידי גרושינים בודדים, בארשת נדיבות וחשיבות, כאילו היה מונה שקלי־זהב, עד הגיעו ל־מספר 17, ומפטיר בחיוך:

— "שבע עשרה — בגימטריה ט"ו, ודמי־חנכה נותנים לזכר המטבעות שטבעו החשמונאים" — וכטוב לבו עליו בלביבות היה מוסיף לי עוד גרושין אחד ומברכני: "לחיים! קבלת כבר 18 גרושינים, ושמונה־עשרה הם בגימטריה ח"י"...

בדרך זו חינכו את הילד לאהבת המסורת היהודית ולהבנת ערכי החג, העלו בעיניו את חשיבותן של "פרוטות", והוא למד להסתפק במועט ולשמוח ב־חלקו!

בכל יום מימי החג הייתי סופר ומונה ומחשב, שבע פעמים, כמה "טוב"ים" וכמה "ח"יים" יתוספו לקופתי עד תום שמונת ימי החנכה, ומה יהיה גדלו של הסכום הכללי?...

אביב הגיע

קרוב לחג הפסח היתה האדמה מקיצה משנת החו־רף הארוכה שלה, ולאט לאט מתעוררת לחיים חדשים. אני הייתי מדמה אותה בלבי לגברת מפונקת המרימה בעצלתיים את שמיכת הצמר־שלג שלה, לא בבת־אחת, אלא למקוטעין, מגלה טפח ומכסה טפחים:

בתחילה היא תוקעת החוצה את "אפה", אלו הגגות המשופעים, ששלגם מפשיר ראשונה, וב"נחירי" ארובותיה היא מריחה ובודקת אם כבר ירד הכפור. "עיניה", כביכול, טרם התרגלו לאור השמש האביבית, ומתוך כך היא ממצמצת ומשתפכת בדמעות קרירות, כמצרה על החורף שהלך לעולמו... "דמעותיה" מטפטפות מסביב לבתים בקוים ישרים, נתקעות בשלג שלמטה, השלג הרכרוכי של שלהי החורף, ומזהמות את לבנוניתו במין צבע צהוב־דהה, כביחו של תקוף־נזלת... קמעה קמעה היא מגלה גם את יתר חלקי גופה, והיא מופיעה ערום ועריה לעיני כל: קמוטת־פנים, ללא דשא וירק, וכולה מלוכלכת בבוץ. בושה. מרוב בושה היא מתפלשת בשלוליות גדולות של בוץ סמיך ודביק...

ממצב רוחה הקודר היא משרה גם על הבריות. הללו הולכים עכשו לא כבני־אדם מן הישוב, אלא מדדים־מדדים, קופצים כלולינים, תוך השתדלם לעקוף את הבצות. אך לשוא! הם נתקעים מן השלולית אל הבוץ, ומן הבוץ הסמיך אל הבוץ הסמיך עוד יותר. אין מנוס מן הבוץ!!!

תוך ימים ספורים, כשחום השמש גובר, מעלה הבוץ הבל בלתי נעים, אך מועיל: התאידות המים מן הבוץ מחישה את יבושו, מכשירה את הקרקע לגידולי הדשאים, האחו מתכסה בירק עשב, ומבשר לעולם את בשורת האביב.

— — — עוד מעט וגם הפרות תשוחררנה מכלאן. פרתנו כבר מרגישה בכך, והיא בוטשת ברגליה בחוסר

סבלנות. בכל ימות החורף כלואה המיסכנה ברפת, בה היא אוכלת ושותה, וגם את יתר צרכיה היא עושה בו במקום. כדי שלא תרבץ ברטיבות היו שוטחים תחתיה קש מיובש. גם חלק מהשחת, שהיא אוכלת, מתפזר במקום רבצה. במשך החורף הולכת "רצפתה" ומתגבהת משכבות הקש, השחת, והפרש שהיא מפ־רישה, עד שקרניה נוגעות בתקרת הרפת. כל החמרים הללו מתלכדים ביחד, נרקבים ומחמיצים, והופכים לזבל משובח.

— — — הרבה קופצים היו לזבל זה מבין הגויים האכרים. אלה — משום שאין להם פרה, ואלה — משום שזבלם אינו מספיק להם די צרכם.

מדי שנה בשנה בא הגוי אל היהודי, לנהל משא־ומתן בענין הזבל. משא־ומתן כזה היה מלווה, בדרך־כלל, בכוסית יי"ש ובפרוסת חלה או מצה.

מרוכך ממעדני־מותרות טעימים אלה, מתרצה הגוי במהרה ובא לעמק השוה: הוא ובניו (או חתניו), יבואו בעגלותיהם וקלשוניהם ויוציאו את כל הזבל הכבוש, וינקו את הרפת, (כמות הזבל מפרה אחת הגיעה לכדי עשרים עגלות מלאות!). בתמורה יקבל היהודי, בהגיע הזמן — כרבע, כשליש, או כמחצית מיבול הבולבוסים שיעלו בשדה האכר. הכל לפי ה־הסכם ולפי גודל השדה. כל העבודות הכרוכות בגידול תפוחי־האדמה, כגון: חרישה, זיבול, זרעים, זריעה והשקאה — מוטלות על הגוי, זולת איסוף הפרי הבשל והובלתו לבית היהודי. עבודת האיסוף נעשתה, לפ־עמים, על ידי משפחת היהודי, ולפעמים — בצותא

עם האכר, תמורת תשלום מיוחד. גם תמורת ההובלה משלם היהודי תשלום מיוחד.

בשעת הוצאת הזבל "הטרי" מן הרפתות היה מת־פשט בכל העירה ריחו האופיני החמצמץ; ריח טוב היה זה. הוא היה נוסך בנו מין שכרות אביבית. הוא הביא אתו את בשורת השמש, האביב, השדה... "כריח השדה אשר ברכו ה' "...

אם המשא־ומתן היה מיגע, היה היהודי מציע לגוי, נוסף על הזבל — זלוטי אחד, או שנים, ובכדי לזרזו — היה תוקע לו את הזלוטים סמוך לעיניו ואומר:

— "נו. דאוואי פיאט' " (תן חמש (אצבעות)) — כלומר: "הבה נתקע כף ונסיים את העסק".

כנגד ברק הכסף כבר לא יכל הגוי לעמוד ואף הוא היה משיב "פיאט' ", והעסק נחתם בשעה טובה ומוצ־לחת...

— — — את כל יבול תפוחי האדמה היו מאחסנים בכור גדול ועמוק, מתחת לתנור הגדול במטבח ("קוצ'קע" בלע"ז). בכור שרר אקלים ממוזג, ותפוחי האדמה השתמרו בו יפה ברוב ימות השנה.

הכור שלנו תפש מקום לא מבוטל בהוי החיים שלי. כמעט בכל יום נתבקשתי על־ידי אמי או אחותי, להעלות מלוא הטנא בולבוסים; גדולים שבהם — הלכו לצליה. גדולים שבגדולים — ללביבות. הבינו־נים — לבשול בקליפותיהם, ואילו הקטנים והמקול־קלים — למאכל הפרה.

נוסף על הזמן שביליתי בכור בדליית תפוחי־אדמה — הייתי נס שמה כל אימת שסרחתי, וספגתי מלוא

העכוז מלקות מאבי. בוכה בדמעות שליש הייתי נושא את חרפתי לכור — מקום שם לא תשזפני עין אדם, ויושב בו עד שוך בכיי...

וכשהיתה נושרת שן אחת משיני, והייתי נתקף בפחד ובבכיה — היתה אחותי, אסתר, מוליכתני עד פתח הכור ומלמדת אותי ללחוש ג' פעמים:

עכבר, עכברון, שורה אלי, שור!

הא לך שן עצם, הב לי שן צור!

לאחר הלחש הייתי משליך את שני לעמקי הכור, והולך משם שמח וטוב־לב, ובתקוה שבמהרה תנשור־נה לי עוד שיניים ואוכל לחזור על הטקס המרתק...

— — — בהתקרב החורף היו כורים בור בחצר, מרפדים אותו בשכבות קש עבות, וממלאים אותו בתפוחי־אדמה קנויים מן הגויים. את הבור המלא היו מכסים בקש, ומערימים על גבו ערמת חול גבוהה כחצי מטר. בארבע פנות התלולית היו תוקעים כלונ־סאות לציון המקום.

הבולבוסים היו נחים להם במשך החורף, מתחת למעטה השלג, ששימש להם כשמיכה חמה, מוגנים מהקור ומכל שאר מרעין בישין. בולבוסים אלה היו משמשים למאכל בין חג הפסח לבין עונת האסיף החדש! — — —

שאלו אנשי מוטלה: "מה השם היאות לחג הפסח?"

— "חג הנקיון" — היתה תשובת שלמה נייריץ, הכובען, אוהב הסדר והנקיון.

— "חג הסיד" — דברי **אנאסטאסיה** הסיידת, הגויה דוברת היידיש הרהוטה, כשידיה מלאות עבודה בבתי היהודים לקראת החג.

— "חג הבלבוליה" — סוברים אני וחברי ישראל שיפמן, בראותנו שהכל הפוך ומבולבל, והורינו טורדים אותנו ממקום למקום; כאן — "אל תגע", שם — "אל תשב", פה — "אל תשחק!"...

— "חג האגוזים" — מכריזים ילדי העירה, ואני מצטרף להכרזתם.

— "חג עבודת הפרך" — טוענות נשי מוטלה, (בצדק!).

— "חג השויון" — מתבדחים לצני העירה — "כמו שנאמר: "ויעבידו מצרים את **בני** ישראל בפרך", ולזכר הדבר עובדות כעת **בנות** ישראל בפרך!"...

ולא פליגי. למעשה — הכל צודקים.

חג הפסח היה מתחיל במוטלה עוד בשלהי הקיץ! אמנם החג עצמו עודנו רחוק מאד; חגים רבים ונכבדים וחורף קל על כל מוראותיו ומאורעותיו חוצצים בין סוף הקיץ לבינו, אבל את היין לפסח יש להכין מבעוד מועד.

יין, כידוע, מכינים מתפוחים, (וחולמים לשתות יין ענבים בארץ־ישראל...), ותפוחים — גדלים בקיץ, ורק אז הם מצויים בשפע ובזול, והיין זקוק לזמן כדי לת־

סוס. מזדרזים, אפוא, ורוכשים שק תפוחים גדולים, רכים וייניים, מכניסים אותם לחדר שהוכשר והוקצה במיוחד לצורך זה, ופותחים במלאכה.

בפקוחה של אמנו מרסקת אחותי הגדולה, פרומע, את התפוחים במגררת, בעוד אנו הקטנים — אחותי אסתר ואני — עוזרים על ידה בסלוק השיירים שלא הצליחה לרסק. עזרתנו מתבטאת בזה שהיינו עומדים שם בפיות פעורים, כמין בית־קיבול, והיא היתה מטילה אל תוכם כל פרור תפוח שנותר על קצות אצבעותיה... לאחר סינון הרסק דרך בד לבן, (שכובס בסבון כשר לפסח והורתח בכלי מיוחד), היתה יוצקת אותו לתוך סלבוקי ענק, מוסיפה כמות גדולה של סוכר כתוש, ומעמידה אותו בפנה אפלה למשך כמה חדשים — עד שיתסוס. בתום תקופת התסיסה ושקיעת השמרים — חזרה וסננה את הנוזלים סינון עדין, הוסיפה סוכר לפי הצורך, יצקה לבקבוקי יין גדולים, והללו עמדו למשמרת עד חג הפסח!

ירק לשבועות

עם התקרב חג השבועות משתחררים מן המועקה החורפית שבנפש, ומן הבגדים הכבדים שעל הגוף.

החסידות חוזרות מארצות החום, ומופיעות שוב על גגותיהן. זוג זוג והגג שלו. מכירים הם בחוש נפלא את מעונותיהם הישנים. הילדים אף ערכו נסוי כדי לודא את הספורים על חוש ההתמצאות הנפלא של החסידות. בשנה הקודמת טפס אחד מחברי הב־

כירים, לייבל צ׳מרינסקי, (הידוע בכנויו ״צועני״, על שום צבע עורו השחום), ועלה על גג ביתו של יושה הצמר, הגיע עד קן החסידות, והתיז על הדוגרת צבע אדום. השנה נראה זוג חסידות עוסק בבדק הקן שנהרס בחורף על אותו גג, ואכן — הנקבה נשאה עליה את שרידי הצבע האדום...

אותו לייבל היה גם המומחה ברכיבה על החזירים המשוטטים ברחובות, בתורם אחר מזון, בגנים או בבצות ובמחראות.

מתוך שלא היו במוטלה מים זורמים בצנורות — היו בונים את המחראות בחצרות, הרחק ככל האפשר מן הבתים.

תא קטן עשוי קרשי עץ; ספסל עץ בעל חור עגול באמצעו, ומתחתיו — בור עמוק. משנתמלא הבור, היו מזמינים את הגוי מנקה־המחראות. הלה היה חופר ומעלה את כל ״הכבודה״ לתוך חביות, ומוביל אותה בעגלה אל מחוץ לעיר, תמורת תשלום פעוט.

על פי רוב עסקו במלאכה בזויה זו, אכרים עניים ביותר, והם גם לא נמנעו מלזבל בסרחון זה את שדות הזבורית העלובים שלהם.

היחידים שהיו מתחרים במנקי המחראות ומקפחים את פרנסתם — היו החזירים.

לא לחנם מאוס החזיר כל כך על היהודים. פעמים רבות ראיתי כיצד חודרים חזירים לביב המחראה, וזוללים בתאבון רב מן הצואה...

בכל זאת התקנאתי לא פעם בלייבל ובילדים אחרים שרכבו על גבי חזירים, ואף אני נסיתי את כחי ברי־

כיבה. בעד נסיון זה נענשתי בעונש כפול, הן מצד החזיר, והן (להבדיל) מצד אבי.

אמנם הצלחתי להתישב על גב החזיר, אך בתפשי ביד אחת באזנו, לעשותה כעין רתמה מכונת, ובשניה סובבתי את זנב החזיר להריצו — כמראה אשר הרי־איתי על ידי לייבל — השתולל החזיר, פרץ בדהרה מטורפת, ותוך כדי ריצה השפיל את ראשו. אני הח־לקתי קדימה בפישוט ידים ורגלים, בעוד החזיר רומס־חולף בטַלפיו המזוהמים לאורך כל גופי.

מושפל ומדוכא רצתי הביתה מתמוגג בדמעות, כש־אני מלווה בקול צחוקם של הילדים, שראוני בחרפתי.

כששמע אבי את סבת בכיי — סטר לי שתי סטירות על עכוזי, והסביר:

— "הרי לך בעד התחברות עם חזירים"... — — —

— — — בערבי חג השבועות היינו הולכים בחבורה לשפת הנהר, לקצור קני סוף ("פליסנאק"), לכבוד החג.

רק לפני שבועות מעטים היתה כל השפה מוצפת מים, מחמת השתפכות הנהר על גדותיו, עם הפשרת השלגים. לפעמים הגיעו המים הגואים עד בתי הגויים שעמדו לא רחוק משפת הנהר, ולפעמים אפילו הצי־פום.

כעת, בערב החג, כבר חזרו המים וירדו לגבולותיהם הקיציים, והשאירו בקרקע הבוצי — שטיח עצום של סוף ירוק.

זהירות משנה דרושה בדרך לנהר, מרחוב ניישטאט היהודי, בואכה דרך רחוב **קורוזובקה** הגויי. הדרך

כולה רצופה בבתי גויים בלבד, והואיל ועונת הרחצה והכיבוס טרם החלה — אין יהודים נראים ברחובות אלה, ולפיכך מתחצפים ילדי הגויים כלפינו ילדי ישראל, ומתגרים בנו בכל מיני אופנים: ביידוי אבנים, ביריקות, בקללות, בחרפות וגדופים, וכדומה. לפעמים לא הסתפקו בחרפות רגילות, אלא היו ממציאים — ממקורות בלתי ידועים — חרפות מחורזות!

היום בלכתנו לנהר, נדבקה אלינו להקת "שקוצים" קטנים — כיתושים הללו, המתלוים לפרות בשובן מן המרעה — וזמזמה באזנינו בלי הרף, שיר גדופים חדש, בחרוזים:

ז'ידי, ז'ידי, צ'ערטי
דע וואשי שמערטי?
דע סובאקי סראלי
טאם וואס פוכוואלי!

(יהודונים, יהודונים — שדים / היכן מתיכם? זדים.
באשר הכלבים החריאו / שם מתיכם החביאו!).

גם אנחנו לא טמנו את פינו בצלחת, והשבנו מלחמה שערה. החזרנו להם מיד את שיר הגדופים במלואו, ככתבו וכלשונו, רק בשנוי קל בלבד: תחת המלה "ז'ידי" אנו אומרים "מוז'יקי", ובקול רם יותר...

לאחר שעות ספורות היינו חוזרים הביתה מן הנהר, כגבורים מנצחים, עמוסים שללנו על כתפינו: אלומה גדולה של קני סוף ריחני.

באותו זמן הספיקה אחותי לסיים את שטיפת הרצ־פות, ואני הייתי נהנה הנאה יתרה, לפזר עליהן את קני הסוף — פרי עמלי...

בכל הבית נודפים ריחות מאכלי החג המתבשלים, ומתערבים בריחות הירק הרענן, ואנו חשים אז משהו שבמשהו מטעמו וריחו של חג הבכורים בארץ ישראל, בזמן שבית המקדש היה קיים.

הכובסות בנהר

הנהר **"יסולדה"**, שלאורך שפתו השתרעה עירתי מוטלה — איננו נחשב אמנם בין גדולי נהרות פולין, אך משמש כעורק תחבורה חשוב למדי בין מוטלה לפינסק, באמצעות אסדות עץ קשה, הנקראות "דוב" או "דומב".

שבועות מספר אחרי חג השבועות, מגיע הקיץ לעי־צומו, והנהר משמש אז כמקור לא אכזב לבלויים ושעשועים לתושבי העירה: רחיצה, שחיה, שיט בסי־רנות ארוכות־צרות, ציד דגים בחכות, כשהתולעים המשמשות כפתיונים הנן בהישג יד אפילו לילדים. די לכם לחפור מעט בין קני הסוף, להפוך איזה רגב אדמה שחורה — והרי לכם תולעים לעשרות! ואחרון אחרון — הנסיעה במעבורת.

גשר של ממש אין לנו על פני היסולדה, אך יש עליו גשר שט, (פארום). גשר זה היה מורכב בצורה פרימיטיבית ביותר: קרשי־עץ מצומדים במסמרים, סדורים בזה אחר זה, על גבי שלשה אדני קורות;

ושתי מעקות רעועות לשני צדיו — משלימים את כל מבנהו. כל כולו מונח־מחובר על שתי סירות גדו־לות, המשמשות להסעתו מחוף אל חוף.

המעבורן — גוי צלוק־פנים — מתגורר בסירות הללו במשך כל העונה, דהינו, מהפשרת הַקרח על פני הנהר, עד קפיאתו מחדש בחורף הבא.

כשמגיעה איזו עגלה הנצרכת לחצות את הנהר, היא עולה עם הסוס על המעבורת, ואחרי שהעגלון משלשל לידי המעבורן את טכסת המעבר — הריהו מושך בחבל המתוח על פני הנהר מחוף למשנהו, קשור הדק היטב לכלונסאות חזקים, ו"הגשר" — על כל כבודתו — מפליג.

אנו הילדים מנצלים את ההזדמנות ומפליגים עליו חנם אין כסף... לפעמים אנחנו מצטרפים לקבוצת מתרחצים מבוגרים, הנאלצים אף הם לחצות את הנ־הר במעבורת על מנת להתרחץ הרחק כמטחוי־עין, מן המקום בו מתרחצות הנשים. הגברים היו מתרחצים ערומים ללא כל בגד רחצה, והנשים — חלקן בבגדי רחצה, וחלקן בכותנות ארוכות.

לפי הסכם בלתי כתוב, השתייך קטע מסוים של הנהר לנשים בלבד. וקטע אחר, רחוק, מעברו השני של הנהר — לגברים; ואין מלכות אחת נוגעת בחב־רתה כמלוא הנימה...

הנהר שלנו גם סיפק את כל תצרוכת הדגים של תושבי העירה וכפרי הסביבה, ועוד הותיר כמויות גדולות "ליצוא" לערים הגדולות, ועד ורשה עיר הבי־רה הרחוקה (כשבע שעות נסיעה ברכבת מהירה!), הגיעו דגיו המצוינים!

גם את הקרח לכל צרכי הקירור סיפק הנהר, לכל ימות השנה. לשימור הקרח דאג משה פינסקי משווק הדגים: בחורף, בקפוא הנהר, היה שוכר פועלים, והללו היו חוצבים בצפוי הקרח גושים גדולים, והיו מסיעים אותם בעגלות ומורידים אותם לקרחיה שלו. הקרחיה היתה בנויה באדמה כמרתף עמוק; הקירות היו מבודדים בקירות עבים מלוחות עץ קשה, וממולאים באלומות קש. גם הגג — שהיה נמוך מאד, והגיע כמעט עד הקרקע — היה עשוי משכבה עבה מאד של קש. ב"בית קרור" פשוט זה, נשמר הקרח גם בימות החמה הלוהטים ביותר.

אכן, צרכי הקרור של מוטלה לא היו מרובים. פרט לקרור הדגים המשווקים, או למלוי בקבוק גומי בפרורי קרח לעצירת שטף דם — לא נזקקו כמעט לקרח. בדרך כלל אכלו מזונות טריים: מן הפרה ומן הגן — אל שלחן הצרכן...

את המאכלים שהיו טעונים שימור, היו מולחים במלח, או מסכרים בסוכר, ומאחסנים במרתפים הקרירים שמתחת לכל בית.

את המלפפונים היו כובשים בחביות־עץ, שתים־שלש חביות למשפחה. מוסיפים עליהם מלח, שום, צמח השמיר הריחני, פלפלים תורכיים חריפים ומים. מכסים במכסה עץ — קטן במקצת מקוטר החבית — ומניחים עליו מספר אבנים כבדות, למען ישקע וילחץ על המלפפונים. את החביות מורידים למרתף; שם מחמיצים המלפפונים, ועל ידי הלחץ הגדול הם נכבשים, ומקבלים את טעמם המשובח. מי שלא טעם מלפפון

כבוש תוצרת מוטלה — לא טעם טעם כבושים מימיו... והוא הדין בכרוב כבוש.

גם את יין התפוחים והצמוקים שהכינה כל משפחה, תוצרת בית, לחג הפסח — אחסנו במרתפים.

כללו של דבר: המרתפים שמשו את תושבי מוטלה כמקררים ענקיים, בלי הוצאות על קרח.

אכן, האקלים הקיצי היה נוח למדי. מדות החום בחוץ לא היו גבוהות ביותר, ורק לעתים נדירות מאד, הגיעו עד כדי שלשים מעלות.

בימים חמים כאלה, היו תולים על הפתחים והחלונות, סדינים רוויי מים. אלה ספגו היטב את חום הבית וויסתו את הלחות ביעילות, ובבית הורגשה קרירות נעימה... — — —

— — — ביום כביסה היתה העירה עומדת בסימן נהירה המונית לנהר, ממש כמו ל"תשליך"; אלא שבמקום כיסים מלאים עברות — נשאו נשי מוטלה צרורות מלאים לבנים מזוהמים, דודים, חצובות, סבון מנוקד כחול-לבן, גפרורים **וטפחנים** (פראטש").

ארוכה הדרך לנהר, אך כדאית היא. יותר קל לשאת את כל הכבודה לנהר, מאשר לשאוב עשרות דליי מים מן הבאר ולשאת אותם הביתה. גם יותר קל להרתיח את הכבסים על שפת הנהר, באמצעות מדורה מקיסמים המצויים שם לרוב, מאשר להרתיחה בבית. בחורף — שאני. בחורף אין ברירה. הקור איום. הנהר קפוא. ואם אין לבני הבית כח לבצע את המשימה בעצמם — שוכרים איזו "שיקצה", ויחד עמה מכבסים את הכביסה.

אנו נהגנו לשכור את שתי ה"שיקצות", האחיות **זושא וטאטיאנה**, בריאות־הבשר וחזקות־השרירים. הן היו משפשפות את הלבנים בכל כוחן, אנו היינו מסיקים את התנור הגדול, מרתיחים עשרות קדרות מים, ושופכים אותם על הכבסים לתוך התלדוד. בעוד זושא עוסקת בגיגית, מכסה טאטיאנה, הדק היטב, את התלדוד, עד שהאדים שבתוכו יעשו את מלאכתם, (והם עשו אותה כהלכה!).

כל אלה בחורף. אבל בקיץ — כשאפשר לחסוך קצת כסף על ידי כביסה בנהר, בלי עזרת ה"שיקצות" — מי פתי ולא יעשה זאת?

אנו עוברים בדרך קורוז'ובקה הגויית, אך כעת אין מורא ה"שקוצים" עלי, באשר כל הדרך מלאה יהודים, או ליתר דיוק — יהודיות, שנוכחותן והמולת שיחותיהן ממלאה את הלב בבטחון...

— "אמרי נא לי, פרומע" — פונה שכנתנו־קרובתנו **אלטע גלייברזון**, המכונה "גדליכה", (על שם בעלה — **גדליה**[1], אל אחותי — "התוכלי להשאיל לי את הטפחן שלך? את שלי שכחתי בבית".

— "ברצון רב" — משיבה פרומה — "ברגע שרק יתפנה לי".

— "ראו נא, ראו, כמה נשים באו היום לנהר, בלי "עין־הרעה". וזאת שם, האין היא **"אברם־ינקליכה"**[2]

---

1. במוטלה היו רגילים לכנות את הבעלים על שם נשותיהם, ולהיפך. מכאן יצא שאת גדליה הנ"ל כנו, לפעמים, "גדליה גדליכעס", כלומר: גדליה של אשתו גדליכה, המכונה כך על שם בעלה גדליה...
2. הכנוי הזה הוא על שם בעלה — אברהם־יענקל...

כמעט ולא הכרתי אותה, בגלל השביס שקשרה לראשה בצורה כה משונה!"

— "העיקר שלא ירד גשם היום" — מביעה את תקותה **מלכה־שרה**, אשת **פיבל בן מאיר־אייזל**, ותולה מבט מלא חששות השמימה.

— "גשם? ביום בהיר שכזה? לא בא בחשבון!" — פוסקת **אסתר־ריבה** בעלת המכולת בתקיפות, ובכל זאת היא מוסיפה מיד — "נקוה, נקוה שלא ירד גשם היום. וכי בכל יום מוכרח לרדת גשם?"

שאלתה נשארה ללא מענה, ורק בדלית־ברירה מסכימות כל הנשים לדעתה. נכון. צודקת אסתר־ריבה. לא בכל יום מימי הקיץ יורד גשם. ישנם ימים רבים יפים ובהירים כמו היום, למשל. הנשים מגיעות אל הנהר, משרות את הלבנים במימיו, מסבנות אותם בעריבה או בגיגית. אחר־כך הן שוטחות אותם על החוף וטופחות עליהם בטפחני העץ, ותוך־כדי טפיחה הן הופכות אותם מצד אל צד, הופכות וטופחות, הופכות וטופחות. טפיחות אלה משמיטות את הזוהמה מן הלבנים. לכל אורך הנהר והרחק ממנו בכל הסביבה נשמעת מקהלת חבטות וטפיחות: חבט־חבט! חבט־חבט! לאחר מכן הן שוטפות את הכבסים במי הנהר, ומכניסות אותם לדודים להרתחה. לבסוף — שטיפה אחרונה, סחיטת המים, ופריסת הלבנים הנקיים על קני הסוף לעיני השמש הלוהטת, ועד עשותן כה וכה — והנה יבשו כליל, או, לפחות, למחצה!

ברם, לפעמים משתבש מזלן של הכובסות ותקוותיהן מתבדות. פתאום באה רוח גדולה, מקבצת עבים מאי־שם. השמים מתקדרים, וכן גם עיני הכובסות.

שביסיהן ושערות ראשיהן מתבדרים, והן רצות אנה ואנה להציל את הניתן להצלה. הן סוחטות את המים מהכבסים הרטובים וצוררות בצרור אחד, או שמות בדוד שרוקן מתוכנו. את הלבנים, שהספיקו להתיבש, הן אורזות בצרור מיוחד, מכתיפות הכל על שכמיהן, וכגדוד חיילים ניגף — הן אצות־רצות הביתה. על החוף השומם נשארו רק המדורות ההולכות ודועכות, וקצף סבון שישטף ויעלם עוד מעט, גם הוא... כל עוד נפשן בן הן מגיעות הביתה, ובדיוק אז בורק ברק, ורעם כבד מתגלגל ומתנפץ על פני הגגות, וגשם שוטף ניתך ארצה.

— "ברוך... עושה מעשה בראשית" — מברכות הנשים, עייפות מהריצה המרתונית — "ברוך השם, שהגענו הביתה בעוד מועד!"...

משמחת־תורה — לגרוד נורא

ליל שמחת־תורה. הנני עומד על הספסל שבבית הכנסת כשבידי דגל נאה, ונר דולק תקוע על פסגתו.

החום — איום. האולם מלא וגדוש יותר מבכל יום אחר בשנה. הכל נדחקים. כל יהודי במוטלה, משתוקק להמצא בקרבת ספרי התורה, לזכותם בלטופיו ובנשיקות פיהו; וגם הנשים בכלל.

בכל ימות השנה אין הן מעיזות לחרוג מתחומן, שתחמו להן ב"עזרת הנשים", ולהתערב בין הגברים. יש מחיצה בין שני המינים. ועשויה היא מחיצה

זו — עמודוני־עץ תכולים, חרוטים, גולות עילית וגולות תחתית, ודסקיות דסקיות ביניהן לנוי ולתפ־ארת, מיקשה אחת, מעשה חורט וחושב; ורוחים שמו בין עמודון לבין עמודון, כרוחב כף היד.

יודעות יהודיות מוטלה את מקומן, והריהן מסתפ־קות בהאזנה לתפילות החזן, ובהצצה צנועה דרך ה־רוחים שבמחיצה. אולם בליל שמחת־תורה, אינן מס־כימות לאפליה הזאת. — וכי אין התורה נחלת עם ישראל כלו? וכי אין הנשים משתתפות בקיום מצוו־תיה, מתענות בצומותיה וסובלות בסבלה? מדוע, א־פוא, תקופחנה משמחתה?!

נכון. תמיד צץ — בשעת ההקפות — איזה גבר נדיב־לב, מין "ג'נטלמן", החורג ממעגל הרוקדים, מגביה את התורה עד "עזרת הנשים", ובכעין חיוך סלחני, הוא מאפשר ליושבות ראשונה בעזרה — לש־לוח את ראשי אצבעותיהן, עד כדי נגיעה בשלמת התורה.

אך איזה מין נשיקה עלובה היא זו: נשיקת קצות האצבעות... וכי אפשר להסתפק בנשיקות־יד בודדות אלה, הבאות כנדבה מטוב לבו של איזה גבר בודד? ולא כל הנשים יושבות בשורה הראשונה!

לא יפלא, אפוא, שכאשר הגברים חובקים ונושקים את התורה כאות נפשם, ועיני הנשים רואות וכלות, ונפשן יוצאת אליה — הריהן מתפרצות ל"עזרת הגב־רים" ומשתפות את עצמן במלוא פיותיהן השוקקות ובעיניהן הבורקות, בשמחתה של התורה.

הצפיפות והחום בבית הכנסת מגיעים אז לשיאם. הנרות הרבים הדולקים בראשי דגלי הילדים — מג־

בירים את החום עוד יותר. גם **המנורשות**[1] המזמזמות, תורמות את חלקן בהגברת החום.

האנשים, הנשים והטף — דוחקים ונדחקים, נסחפים במערבולת השמחה והרקודים, ומזיעים בכמויות מדאיגות.

וביותר מזיעים הילדים: מכיון שהותרה רצועת הרציונות והלמודים, והשמחה היא מצוה — הריהם מקיימים אותה בחריצות יתרה. הם מפזזים ומכרכרים בכל עוז, ויוצאים מכליהם מרוב עליצות!

— "עוזר דלים, הושיעא נא!" — צורח הכרוז, הצרוד כבר מרוב הכרזות. ההקפות מתקרבות לסיומן.

הראשונות המתפכחות משכרון השמחה, הן האמהות. נזכרות הן בפעוטיהן המיוזעים וחוששות לבריאותם, וברצותן להקדים רפואה למכה, הריהן משגרות את בנותיהן הבוגרות, עם חבילות בגדים מכל הבא ביד.

הנה באות האחיות ועוטפות את אחיהן הקטנים, במעילים ובפרוות, ברדידים ובצעיפים, בסודרי־ראש של אמא, ואפילו בשמיכות צמר; בגד על בגד ועטיפה על גבי עטיפה, עד שהם נראים כאותו בצל רב הקליפות; וכל אלה — כדי לשמר את הקטנים לבל יתקפם הצינה, לאחר הזעתם הרבה בבית הכנסת.

גם גורלי לא שפר מגורל כל הילדים; גם עלי — "בגדים בגדו, ובגד בגדים בגדו"... מלבד רדיד לצואריומעיל החורף שלי על שני סודרים של צמר — כרבלוני עוד בפרותו היקרה של אבי, שהוצאה זה עתה

---

1. מנורשת: מנורת־רשת (לוקס). הלוקסים הוכנסו לאחרונה לשמוש בבתי הכנסת במוטלה לשבתות וחגים בלבד.

ממכמני הנפטלין. הפרוה הגדולה והכבדה הסתירה אותי כליל, סתמה את נשימתי, וכמעט נחנקתי מריחו החריף של הנפטלין!

עקב השריון הכבד שהעיק עלי כהר, לא יכלתי לזוז אף צעד אחד, ואחותי הבכירה פרומע, נאלצה לשאתני הביתה על כפיה.

כשהגענו לחצר ביתנו, השמעתי ברמה את המלה "א־ח־ד". סימן מוסכם היה זה בעירנו: כשנזקק ילד לצרכים קטנים ורוצה לנקוט בלשון נקיה, הריהו מכריז את מלת הקסם "אחד", ומיד מתפתחות סביבו תכונה גדולה והתרוצצות: האחד אץ להביא את הסיר, האחר ממהר לקלפו מבגדיו התחתונים, והשלישי — אם מזדמן לשם — מנסה להרגיע את הפעוט, לבל יקדים מדי את כל הענין, והוא שר לו (בנגון של "הנה צפור, מחמדי", ששרים בשעת האבסת תינוק), "הנה סיר, מחמדי... אוט, אוט, אוט... עוד רגע קט... הנה מביאים לך סירון נחמדון"...

פרומע הגלישתני ארצה ועזרה לי להחלץ מרוב מלבושי. רוח קרירה ונעימה לטפה את כל גופי המיוזע, וכנמלט ממרחץ־זעה איום — נהניתי הנאה מרובה מקרירותה של הרוח. למרות זרוזיה של אחותי, השתהיתי ליד הגדר יתר על הזמן הדרוש, כדי לקלוט עוד ועוד מהלטופים המדגדגים, והמעבירים בגוף מין צמרמורת מהנה.

מסתבר שהצלחתי בקליטת הרוח למעלה מן המשוער: כשהתעוררתי למחרת בבוקר, הייתי קודח מחום גבוה, וכל גופי היה זרוע נקודות אדמדמות־חורות, מלוות בהרגשת גרוד איום ונורא!

ספור ה' — מדיצינה

לחש-נחש

שני רופאים היו בעירה: ד"ר **גורודישץ'** וד"ר **פלדמן**, אך פלא הוא, כיצד הצליחו לקיים רמת-חיים נאותה, באשר התושבים לא הרבו להזדקק להם.

תחת לדרוש ברופאים — דרשו תושבי מוטלה אל ה"סבתות" ואל ה"ידעניות". אל ה"סבתות" — משום שהן מלאות חכמת-חיים, מרוב נסיונות שנתנסו בחייהן הארוכים. ואל ה"ידעניות" — על שום שהן יודעות להעלות ארוכה ומרפא לכל מיני פגעים ותחלואים. הן היו מילדות את היולדות, מחזירות עצם נקועה — על מכונה, והיו מחלקות תרופות "סבתיות" נגד כל פגע ומחלה, ולחשים נגד "עין רעה"; וכל אלה — שלא על מנת לקבל פרס!

— יש לך גרדת — מרח עליה רוק!

— נפצעת במחט או במסמר, וקיים חשש לחלודה — צק נפט על הפצע!

— כי יתקפוך כאבי-בטן (לא עלינו) — שתה מרקחת אוכמניות!

— החש בראשו — יחוש הקלה אם יושטחו על מצחו פרוסות בולבוסים חיים!

— החש בשיניו — ישטוף פיו במי-מלח, או ילעס שום!

— הראש כי יחבל, וחבורה עולה עליו כפורחת —
ימהרו להדקה הדק היטב, במשטחו של סכין!

— ואצבע כי תצבה מחדירת גוף זר, כגון קוצו של עץ — יחבשו את האבעבוע בצואה טריה של פרה! תרופה זו הוכיחה את יעילותה לא פחות ממש־חת איכטיול...

בית־ילידה מיוחד אין אצלנו. כל ולד רואה לראשונה את אור העולם — בביתו שלו. בשעת הלידה נוכחת מילדת המכונה "סבתא", על שום שהיא סבתא, כפ־שוטה... כל בר־דעת מבין, שסבתא היא בעלת נסיון רב בלידות, הן משלה, והן משל בנותיה וכלותיה הרבות, בלי "עין־הרעה", וממילא איננה זקוקה לקורס של מילדות...

אם תקרה איזו תקלה, חלילה, והיולדת מתקשה לילד — מפעילה הסבתא את התרופה הבדוקה והמ־נוסה: היא מבהילה את כל בני המשפחה לבית הכ־נסת, "קוראת את ארון הקודש", כלומר, מפשילה את הפרוכת בתנועה של קריעה ופרימה, פותחת את דל־תותיו, ובקול קורע שחקים היא שופכת את לבה, לעומת ספרי התורה הממלאים את הארון.

היא מתנה את צדקותיה ומעשיה הטובים של היו־לדת, מזכירה את אבותיה הצדיקים שהלכו לעולמם, ותובעת — בזכות כל אלה — לידה מהירה ומוצלחת. בלידה הראשונה היא טוענת אליו, כי לא יתכן שעוד בטרם זכתה היולדת לטעום טעם פרי־בטן, ולו פעם אחת, וכבר יתאנה לה מלאך המות!

בלידה השניה היא מנסה לעורר רחמי שמים, בכ־נותה את היולדת — "יתומה עלובה": "רבונו של

עולם!" — כך היא טוענת — "מה לך כי נטפלת אל היתומה העלובה והמסכנה? וכי כל כך הרבה נהנתה מהחיים? והלא רק ילד אחד בלבד נתת לה, שיחיה ויאריך ימים, וכבר צרה עינך בה? אנא, הרף ממנה, והנח לה ללדת בשלום!"

ואם מרובת ילדים היא זו המקשה לילד, והתקלה קרתה, למשל, בלידה העשירית, באה הסבתא ביתר תקיפות, וקוראת חמס לעבר ארון הקודש:

— "הלשם כך, אלי החביב, הרבית את פרי בטנה עד הלום, כדי לאמלל אותה כעת, בל אחטא בשפתי?! הכיצד, אבי הרחמן, תגזול את האם מגוזליה הרכים? על מי רוצה אתה להטילם, העל עצמותי היבשות מזקן???"

אם לא די בכל אלה, והיולדת עודנה מתקשה לילד, ועודנה נאבקת עם צירי הלידה, נוקטת הסבתא באמצעי חמור וחזק: היא "מוסרת" את חייה, או חלק ממנו, בשביל האם הצעירה! וככה טוענת היא ומתיפחת לחללו של ארון־הקודש:

— "אם, חלילה וחס, נגזרה על היולדת גזרה רעה, חס וחלילה, מוטב, אב רחמן, שתעבירנה **עלי**! עלי ולא עליה!

אנא, נכה נא, עשרים שנה משנותי העלובות, ותן אותן **לה**, כי בלעדיה — למה **לי** חיים?!

קח, רבונו־של־עולם, קח אפילו את **כל** חיי בשבילה, ובלבד שהיא לא תלך מעמנו בדמי ימיה, ותניח **יתומים** קטנים (אל אפתח פה לשטן)!"

כל הנכדים ובני המשפחה המתגודדים מסביב לסבתא, משתפים עצמם אף הם בתפילה חרישית; בשמ־

עם את המלים האיומות "יתומים קטנים" יוצאות מפורשות מפיה — אופף אותם מיד רגש של יתמות, לבם מתחמץ בקרבם, והם פורצים בבכי מר ובילולות מרטיטות, ועיניהם נישאות אל ארון הקודש בתפילה חמה ובתחנונים שוברי־לב.

באותו רגע אוזרת הסבתא עוז ושולפת את נשקה האחרון, החזק מכל: **תוספת שם!**

היא מכריזה קבל עם ועדה, שמהיום והלאה, לא יהי עוד שם היולדת שיינע־חנה בלבד, אלא **אלטע־שיינע־חיה**, לאמור: שיינע־חיה **הזקנה** — רמז וסגולה לאריכות ימים עד זיקנה ושיבה...

לאחר התפילות ותוספת השם, מתפשטת בכלם מין הרגשת בטחון ותקוה בלתי מעורערים ובלב קל הולכים הביתה.

וראה זה פלא: עוד בטרם מגיעים הביתה, וכבר מתבשרים בבשורה המיוחלת:

אלטע־שנה־חיה חובקת בן, למזל־טוב!

כעת, אדרבא, הגידו אתם: לשם מה להזעיק רופאים, ומה הם מסוגלים עוד לעזור?...

כל ספור "תורת הרפואה", לא בא אלא ללמדכם שני דברים: ראשית, שאין רופאינו מובהלים אלא לאחר שכל התרופות הביתיות כבר נוסו, והחולה הוא עקשן עומד במריו ונשאר בחליו; ולא עוד אלא שמצבו הולך הלוך ורע! ושנית: כמה מסכן אהיה **אנכי**, לאחר אותה הלולא בליל שמחת תורה, שאהיה נאלץ להתנסות, כאותו שפן, בכל מיני הרוק, המלח או הנפט...

רק יומים חלפו מאז תחילת הלמודים, ואני לא

הופעתי ל"חדר"[1], אך זמן קצר זה כבר הספיק כדי לעורר את התענינותו של מורי בגורלי, והוא הזדרז לבוא לבקרני.

מורי ורבי ר' **יעקב פרוז'נסקי**, היה קצר־קומה, אך גבוה משכמו ומעלה ברוב ידיעותיו בתורה ובלמודים אחרים. (לא בכדי בחר בו אבי, המומחה להוראה, לשמש כמורי, בזמן שהוא עצמו היה טרוד בעסקי החנות), זקנו הצהוב היה דהוי בחלקו, ונטה לגון לבן־כהה. צעדיו אטיים ומדודים כצעדי תרנגול קטן, ועקב זה היינו רגילים לכנותו "הענדעלע", וכך היה שמו בפי התושבים: יענקלה הנדלה, כלומר — יעקו־בון תרנגולון.

בבית הכנסת חקר את אבי לסבת העדרי. כששמע את הסבה — סר מיד לביתנו, דדה אל מטתי ברגליו הקצרות, ושאל לשלומי.

הייתי כולי נרעש ונרגש מן הכבוד שחלק לי הרבי בבקור־חולים זה, ומיראת הכבוד שאני רוחש לו. יחד עם זה התבישתי מפניו, שהוא רואני בקלוני, והתכר־בלתי ראשי ורובי בשמיכה, ברם את פני הן לא יכלתי לכסות! (פנים יפות היו לי באותו מעמד. ממש כפני מרים הנביאה בצרעתה. ההבדל היחידי בינינו, שלה היתה צרעת לבנה, ואני הייתי מצופה כולי, בבהרות מכוערות חומות!).

רבי לא התפעל, כנראה, במיוחד מפרצופי ה"מקו־

---

1. בית־ספר פרטי קטן. תפס, על פי רוב, רק חדר אחד בביתו של "הרבי" או "המלמד". שיטת ה"חדר" היתה נפוצה מאד בימים ההם.

שט", רק חיוכו הפך זועף, שעה שאמר לי כמה מלות עדוד, ואחל לי הבראה מהירה: "כי חבל על הזמן, וכבר התקדמנו עוד חצי סדרה בחומש בראשית!"

ועדיין לא נחה דעתו. הוא רכן מעל פני, החדיר מבט עיניו — מבט חריף מאד — בעיני, ולחש איזה לחש, נגד "עין־הרעה", מן הסתם.

אני לא חשדתי במאומה, ולמען האמת, התחלתי להרגיש מעין הקלה ממכאובי, כאילו פרץ מהלחש איזה כח טמיר... מהפנט... מרגיע...

פתאום: שומו שמים! מה זה?! ארובות השמים נפתחו! מבול של **רוק** מפיו הקדוש של מורי ורבי ר' יעקלה הענדעלע נתך בעוז וכסה את פני — לסיום ולחזוק הלחש!

הייתי נדהם מהפתאומיות, ונאלצתי להרגיש בת־עוב, כיצד מתפשטת והולכת הרטיבות המגעילה על פני, וסותמת את עיני!

ור' הענדעלע? הוא דוקא היה שבע־רצון ממבצעו. בתמימות מרובה עמד והסביר לאבי, מדוע יהיו תוצאות היריקה חיוביות:

— "לאחר שיורקים בפני אדם — כמובן, תלוי **מי** יורק, **וכיצד** הוא יורק — ובכן, לאחר שיורקים בפניו, לא תשלוט בו עוד "עין־הרעה"; כי מה תועלת תצמח למלאך הרע להטפל לאדם רקוק ומבויש?!"

סהדי במרומים, שלא היה לו למלאך הרע להתקנא בי ולהטפל אלי, גם בטרם קבלתי מקלחת זו של רוק: שגבור אינני, וגבוה אינני, ויפה־תואר אינני, ופני מלאים נמשים; אם כן — מה ראה על ככה?

מאידך — מה יכלתי לעשות? אלמלא היה היורק

עלי מורי ורבי, אלא סתם איזה חבר, הייתי יכול (לכל היותר) להחזיר לו יריקה אחת אפים, ואז היינו **שנינו ירוקים... מעתה, שהיה זה רבי, לא נותרה לי** ברירה, אלא לתחוב את עצמי — רקוק ומבויש — עמוק עמוק אל מתחת לשמיכה, ולנגב בה את "תרו־פת הפלאים"...

משחה צהובה

מנהג נפוץ היה זה בעירנו, להועץ תחילה ב"כעין־רופא" **כוויצ'ון**, ורק לאחר מכן לפנות לרופא של ממש. גם הורי נהגו לפי ה"מסורת".

מסתבר שהם לא סמכו ביותר על טוב־פיו של ר' יענקלה הנדלה, אלא הלכו והבהילו אלי את כוויצ'יון.

מי היה כוויצ'ון זה ולמה הזמינוהו? — בחיצוניותו לא נבדל במאומה מיתר אחיו הגויים האכרים, והו־פעתו היתה גסה ופשוטה כאחד מהם. למעשה לא היה אלא אכר החי על גנו הגדול, אך היודע מעט גם בעסקי רפואה. את ידיעותיו הדלות רכש בשרתו בצ־בא הצאר[1], כמשרתו האישי של קצין־רופא.

בתחילה עסק רק בשרותים אישיים, כמו צחצוח מגפיו ונקוי בגדיו וכלי מלאכתו של הרופא. בהמשך המלחמה נהרג סגן הרופא, ועד שהגיע סגן חדש חלפו כשלושה חדשים. בפרק זמן זה שמש כוויצ'ין — בדלית ברירה — כתחליף לסגן המנוח.

בתום המלחמה חזר למוטלה והתפאר באזני התו־

---

1. עד מלחמת העולם הראשונה השתייכה מוטלה לרוסיה.

שבים, ברוב מעלליו הרפואיים. הוא ספר, ששמש כרופא צבאי גדודי, ולראיה — הציג בפניהם את "כלי עבודתו": סטטוסקופ פרימיטיבי; מדחום קצוץ־ראש, מתוקן בניר־דבק; "מכשיר היגיני" לבדיקת גרון (כף־מרק פשוטה, חלודה במקצת...); כוסות־רוח, ומערכת כלי חוקן.

מתוך שהותו הממושכת במחיצת רופאים, הצליח לסגל לעצמו שמץ מגנוניהם ומתנועותיהם, והתושבים נפתו להאמין בכחו הרפואי. לאט לאט רכש לו מעט נסיון על גופיהם וצרותיהם של אותם מתושבי העירה העניים המרודים, שהסכימו להסתכן תחת ידיו, בעיקר, בגלל שכר־טרחתו המועט; וכך נהיה... כן. מה נהיה?

מקצועו של כוויצ'ון היה מאד בלתי ניתן להגדרה! אפשר אולי לומר, שמגדר רופא־אליל כבר יצא, אך בסוד רופא ממש טרם נכנס. אכן, כנוין לא היה "דוקטור", אלא **"פלדשר"**, שפירושו: סגן־רופא־שדה, אך רוב התושבים לא ידעו, או העמידו פנים כלא יודעים, את הבטוי הנכון של תאורו, ובטאוהו בטעות **"פלשר"**, שפירושו — זיפן. מין רופא מזויף!...

אם נדון לפי תרופותיו, נגיע למסקנה לא רחוקה מכך; אף הן עמדו על הגבול, שבין תרופות־קסמים לבין תרופות מדיציניות. פרט ליוד, יוד־גליצרין ושתי משחות, ("שחורה" ו"צהובה"), הרבה להשתמש ב־כוסות־רוח או בחוקן, או בשניהם יחד:

לכאב גרון — כוסות־רוח;

להצטננות — לא כל שכן!

לכאב ראש — חוקן;

לכאב בטן — חוקן שבחוקן!

הסיסמא: "אם לא יועילו, לא יזיקו"...

בתקופה שעליה מוסב ספורנו, כבר הגיע כוויצ'ון לשיא פרסומו. כמעט לא היה אדם במוטלה, שטרם עמד על טיבו של "רופא" זה. אף-על-פי-כן, היו רוב התושבים מבכרים להזמינו, כדי לשמש להם כ"מודד", שעל פיו ידעו את חומרת המחלה!

וככה היו משתמשים בו:

אם הצליח לקבוע את הדיאגנוזה (דבר שעשתה כבר הסבתא הידענית בטרם בואו...), והוא התחיל לטפל בחולה בסממניו המקובלים (חוקן וכו') — אות הוא שהמחלה קלה היא, ותחלוף **מאליה** במהרה, חבל, אפוא, לקרוא לרופא. אולם אם התעגלו עיניו בסימן-שאלה גדול, ופרצופו קבל הבעה של טומטום גמור — אות הוא כי המחלה חמורה ונשגבה מבינתו, ויש להזמין רופא...

כנראה, שמחלתי שלי היתה מן הסוג הראשון. כל שכנותינו הידעניות שבדקוני, כבר נמנו וגמרו פה אחד, שצרתי נקראת "לשייעס", שהיא מין פריחה ידועה בעור, ותקנתה — משחה צהובה, ואל לאכול מליחים! "ומי שעוד לא שכח, זוכר עדיין את הלש-ייעס שהיו לבנה של **פעדעלע**, ממש בצלמם ובדמותם של הלשייעס דנן, וגם עליו אסרו את המליחים, ומשחו משחה צהובה"...

נקל להבין שלאחר קביעת האבחנה הברורה הזאת על ידי הידעניות, והאסמכתא מבנה של פעדעלע — לא נותר לכוויצ'ון אלא לאשר את הדבר. ואמנם כך

היה: כוויצ'ון — בתספורת קפוד, ובהבעת הכרה בח־שיבותו — בא, ראה, וקבע: "ל ש י י ע ס"!

הוא שלף מאחד מכיסיו העמוקים את שפופרת ההאזנה הסדוקה שלו, ובארשת של פרופיסור גחן אלי, והאזין לפעימות לבי. אחר־כך טפח על גבי באצבעותיו המיובלות, צמצם את גביניו באמוץ המח־שבות, ושנה את אבחנתו: "לשייעס!". הוא דמם לרגע, התבונן בפני הסובבים אותו וקלט בהנאה את מבטי הצפיה המתוחה שנשקפה מעיניהם — לגזר דינו, ובקור־רוח היאות לרופא גדודי, גזר: "משחה צ ה ו ב ה!"

נשמתי לרווחה. עקב לקוי בזכרונו נצלתי מחוקן בטוח...

וכוויצ'ון אומר ועושה. הוא לא נהג לשאת עמו מזודה, כדרך הרופאים, ("לאיזה שד נחוץ לי המשא המיותר הלזה?"), אך תמורתה שמשו **כיסיו** כל־בו רפואי, אוצר בלום של כלי בדיקה ובית־מרחקת. הוא שלה ממצולות כיסו, קופסת־פח מלאה במין חומר צהוב־חום, שהזן בצבעו והזן בריחו הזכיר לי חיתולי־תינוק לאחר־מעשה, ומרח אותו על כל גופי.

למרות הסרחון הרגשתי ברגע הראשון הקלה מרובה ממכאובי, אם בגלל קרירות המשחה, ואם בגלל הגרוד שגרדני כוויצ'ון באצבעותיו המחוספסות; אולם לאחר מכן תקפתני תבערה, אש אוכלה בעורי, כאילו שפכו עלי דלק והציתוני! **הצילו!**

מי יודע, איזה מנה גדושה של עטרן או חומר־גיהינום אחר, השקיע "הזיפן" הארור הזה בבליל־השטנים שלו, המכונה בפיו "משחה צהובה"?

"הזיפן" הרגיע את הורי באמרו, שהוא **שמח** שבוער לי העור... כי בזה עיקר כוחה של תרופתו: לבעור ו ל ש ר ו ף את הלשייעס, עד השמדם כליל!...

כל היום התפתלתי ביסורי שאול. לעת ערב, כשנו־כחו שהפריחה בעור פשתה והעמיקה — הבהילו אלי רופא. — — —

— — — הרופא הגיע בכַרכרה רתומה לשני סוסים. לבוש הדר, בצעדי חן, נכנס הביתה, הניח על השלחן את תיק־הרופאים היפה, פשט את כפפות העור שלו ונגש לבדקני. הוא רחץ את פצעי בבנזין, (הצילו!), וסתר את דברי קודמו על "לשייעס":

— "זאת **אקזמה**!" — קבע הוא, ורשם רצפט למש־חת **סולפורין** ואמבטיות מלח. (השמעתם? שוב גפ־רית ומלח! הצילו!).

הוא רחץ את ידיו במים וסבון, קבל שכר־טרחה כיד הרופאים, ועזב את הבית.

לא ארכה השעה, ומבית המרקחת הובאה המשחה, בצנצנת יפה ומבריקה. משנפתחה — נוכחנו לדעת, שאף היא טעונה במשחה צ ה ו ב ה! משחה זו היתה נקיה יותר, יפה יותר, ריחה נעים יותר, ברם, השפעתה היתה כהשפעת דיסתו של כוויצ'ון: הפצעים הלכו וגדלו, העמיקו, וחפרו גומות גומות בבשרי השרוף!

— "כנראה שלא יהיה מנוס מלקחתו לורשה" — סברה אמא — אביאנו לגדולי הפרופיסורים, ונקוה לה' שהם יעלו לו ארוכה". — — —

— — — במשך כל החורף התרוצצנו בעגלות, רכ־בות ואוטובוסים בין מוטלה לורשה. בקרנו אצל חמשה

מגדולי המומחים למחלות עור. סכומי כסף נכבדים התגלגלו מידי אמא לידיהם הרכות והמטופחות — ומרפא למחלתי לא מצאו!

לשבח המוטלאים אציין: כל הרופאים המפורסמים חזרו ואשרו את אבחנתם הראשונית של "מומחי" מוטלה: מהסבתות ועד כוויצ'ון, ולהבדיל — הרופא שהוזמן אלי. הם גם נתנו אותן התרופות עצמן, רק באריזות שונות ויקרות יותר.

— "טאק, טאק, (כן כן), זוהי אקזמה" — קבע **בחשיבות פרופיסור אלפין, ורשם סולפורולין,** (משחה צהובה!).

— "כן... ברור..." — נהם כלעצמו פרופיסור זלינסקי — "מין של אקזמה... לשייעס — בלשון העם. התרופה — **דרמסולפורול",** (צהובה, כמובן...). החידוש היחידי בדברי זלינסקי היה, שאקזמה ולשייעס — חד' הם...

במשך הזמן חלו מעט שפורים במצב המחלה, וכבר יכלתי לבקר ב"חדר", אך לא לזמן רב. המחלה היתה חוזרת מפעם לפעם ותוקפת ביתר שאת. מחד — היו האבעבועות מתרבות ומתפשטות במהירות, מעלות מוגלה ומגלידות, זו ליד זו, וזו על גבי זו, שכבות שכבות; ומאידך — העמיקו גומות והתחפרו בבשרי יותר ויותר, עד שנראיתי כעוטה שריון נקוב־כדורים.

גם המשחות שנתמרחו על גופי בשפע, הוסיפו נדבך לשריוני, והעמיקו את הנקבים.

מי יודע מה היה בסופי, אלמלא שמענו מפי קרובינו בפינסק, משפחת **אוקסמן** על קיומו של אותו רופא עור נפלא — ד"ר גרינברג.

אמא החליטה מיד "לנסות" גם אותו.
למזלנו, היה זה בתקופת האוטומובילים, שירדו על מוטלה כגשם נדבות, ובנקל הגענו לפינסק.

ד"ר "שרלוק" גרינברג

בפנת משרדו של ד"ר גרינברג, המואר והמאוורר להפליא, במרחק של חמשה מטרים ממכתבתו — עמדה ספת שעוונית, עליה צוויתי להתפשט.
אמי לקחתני על כפיה בכדי לקרבני אל הרופא לבדיקה. באותו רגע קרה דבר מוזר ומביך. הרופא החוה כלפי בידו מין תנועת־דחיה, כאילו הייתי בעיניו "מוקצה מחמת מיאוס", וברטינת נזיפה צוה על אמי להשאירני בודד על הספה הרחוקה, ואותה הזמין לש־בת על יד שלחנו. הייתי בטוח שכעת יתקרב הוא לספה, ימושני ויבדקני כדרך הרופאים האחרים, אך לתמיהתנו המרובה, נשאר יושב על כורסתו בניחותא.
הוא שלף ממגרת מכתבתו זכוכית־מגדלת, והשקיף עלי בעדה, כשהוא מסיע אותה ימינה ושמאלה, מעלה ומטה, ובודק את גופי בקפדנות, זרת אחר זרת, כאותו שרלוק הולמס מספורי קונן דויל. בגמר החקירה־בדיקה פקד עלי להתלבש, ופנה אל אמי בהרצאה ארוכה:
— "חבל. חבל מאד, שלא הבאתם אותו אלי בת־חילה... הייתי מונע ממנו הרבה יסורים... כעת, יהי זה טפול ממושך. ממושך מאד. אולי חצי שנה ואולי יותר... תצטרכו לבקר אצלי פעמים רבות, אבל —

יהי כדאי. זה בן הזקונים שלך, הלא? אל דאגה. אני א נ ק ה אותו, עד לבלי הכר!"

אמי שאבה עדוד מהבטחותיו ומסגנון דבורו הא־נושי, ושאלה:

— "סלח לי, דוקטור נכבד, על שאני מפסיקה אותך, אולם הייתי מעונינת לדעת מ ה י מחלתו?"

חיוך רפה הסתמן על פניו של ד"ר גרינברג, כחיוכו של אדם היודע נסתרות ועומד להפתיע בגלוין:

— "מה יתן לכם ומה יוסיף לכם ש ם המחלה? שם המורכב מארבע מלים לטיניות ארוכות, המסתיימות ב"איטיס" וב"רוזיס", ואינן אומרות מאומה להדיוט! לכם נאמר בודאי בכל מקום, שזוהי "אקזמה" או "לשייעס". נכון. זוהי משפחה גדולה אחת. ברם ההבדל בין אקזמה לחברתה, רב, לפחות, כהבדל בין האחים התאומים יעקב ועשו!... בקשה אחת לי אליכם: הניחו את הלטינית לי, ואתם — התרכזו בבצוע הוראות הרפוי, שאתן לכם!".

הוא פרט בפני אמי את השמוש בתרופות שרשם: חבישות של נוזל חום, לרבוך וקלוף "השריון" שצמח עלי. אמבטיות עם קמח־תפודים ועם קפסולות דמויות ביצונים תפוזות — לסירוגין, משחה לבנה־שקופה לקרור התבערה, ו...לחזור אליו כעבור חודש!

דבריו והתנהגותו המוזרה ו"המסתורית", נסכו בנו תקוה ובטחון, ובלב יותר קל שבנו הביתה.

לא עברו ימים מרובים וטפולו של רופא הפלאים, נתן בי את אותותיו: לאחר ארבעה חדשים נרפאתי כליל.

ספור ו׳ — השרפה הגדולה

תקופת העץ

״פוז׳אר! פו־ז׳א־אר!!!״ (דלקה!).

זעקות מחרידות אלו, בקעו ועלו מתוך לועו המזדקן של ר׳ **יצחק פינסקי**, בחצות ליל תמוז חם ומחניק. הזעקות הדהדו ונשברו לעשרות רסיסים צורמניים, ונפלו על אזנים אטומות, של תושבים שוכני־מטות, ישנים לעיפה!

קול חזק היה לו לר׳ יצחק פינסקי, ולא בכדי שמש כ״בעל־קריאה״ בבית הכנסת שב״ניישטאט״.

לאחרונה, לעת זקנה, נחלש קולו במקצת; גם שינים רבות חסרו לו, והמלים שהיה משמיע בעת קריאתו, יצאו רצוצות מעט. בפרט הורגש הדבר, בשבתו יחידי בבית הכנסת ללמוד דף גמרא, שאז הקפיד פחות על הבטוי.

משאת חייו של ר׳ יצחק היתה ללמוד את כל הש״ס, פעמים רבות ככל האפשר. מתוך כך נחפז לקרוא את הגמרא במהירות, והמלים היו נפלטות מפיו חסר השינים — מעוכות ורצוצות כחצץ ממגרסה. המאזין ללמודו ממרחק לא גדול, היה יכול לדמות בנפשו, שהוא שומע רק בליל של הברות קטועות וחסרות משמעות, מנוגנות בנגון המסורתי של לומדי הגמרא:

— "אבל־באבל־באבל, בָאבלה־או־אה, אבל באבל ביבל". וכדומה.

לעתים היה ר' יצחק מאחר שבת בלילות בביתו, לאורה הקלוש של עששית־נפט, ובולע דפי גמרא בלהיטות, משל היה מתחרה בריצה נגד הזמן... וככה עשה גם הלילה. שעון המטוטלת העתיק על קיר חדרו, גנח והשמיע צלצול אחד, ונתק לרגע את שרשרת למודו:

"משמע שהשעה רק שתים־עשרה וחצי" — הרהר בקורת־רוח — "אפשר להמשיך עוד חצי שעה, ואולי עוד שעה ולהספיק הרבה, הרבה! בעוד כחודש, אם־ירצה־השם, אוכל כבר לחוג את סיום הש"ס כולו, בפעם העשירית! אי אי!" — חיוך של אושר התפשט על שפתיו, וזקנו השב רטט מרוב תענוג. הוא חזר ושקע ביתר שאת בדפי הגמרא הבלויים מרוב שמוש, והמשיך "לגרוס" את המלים במרץ:

— "וההבער — כי תצא אש, ו...אבל־ביבל־או־אה!"

ברגע הראשון לא הבחין, שהאור בחדרו גדל שב־עתים מאורה הרגיל של העששית. אולי משום שהד־ברים שהוא קורא, נהירים לו כל־כך, עד שהם נראים בעיניו כמוארים באור גדול; אור הבא מנפשו, מפ־נימיותו; אורה של התורה! אולם כשהאור גדל ביותר והתחיל להבהב בעליות וירידות, נחרד ר' יצחק, פסק מתלמודו, והציץ החוצה.

המחזה שנתגלה לעיניו היה מבהיל ומחריד: מעברו השני של רחוב, במרחק של כחמישה בתים, עמד ביתה של אסתר־ריבה בעלת המכולת — אפוף להבות אש! הוא תקע את מבטו לכוון הדלקה, אך כל כמה שאמץ

את עיניו הישישות, לא הצליח לגלות בקרבת הבית הבוער — שום נפש חיה!

מחשבות־זועה חלפו במחו. הוא חשש שמא חס וחלילה לא נעורו דרי אותו בית משנתם, ונלכדו בלהבות?!

מרוב בהלה שכח להעיר אפילו את בני משפחתו הוא: את בנו, משה פינסקי, בעל הקרחיה ומשוק הדגים, את כלתו ואת נכדיו.

הוא רץ החוצה בזריזות בלתי הולמת את גילו, התיצב על רציף מדרגות ביתו, וזעק במלוא גרונו, והפעם — בחתוך דבור נאה וברור, את קריאת האזעקה: "פו־ז'א־אר!!!". — — —

— — — ר' יצחק פינסקי חי בתקופה שאפשר לכנותה בשם "תקופת העץ". במוטלה — כמו בכל הערות שהקידמה טרם הגיעה אליהן — שימש העץ כחומר היסודי והעיקרי לכל מיני צרכים. הבתים, הרפתות, הגדרות, הבארות, ואפילו מרבית הכלים — היו עשויים מעץ, ולא־כל־שכן שהעץ שימש כחומר דלק לבשול ולחימום.

קשה היתה בנית בית מעץ, ועמל רב היה מושקע בה. את הקורות לבניה — כמו לכל הצרכים האחרים — היו כורתים מעצי היערות העצומים, שבקרבת העיר. מלאכה קשה ומסוכנת.

במקצוע הכשרת הקורות לבניה, התמחו דוקא הגויים. זו היתה מלאכה קשה ומפרכת, ודרשה סבלנות ודיקנות מרובים. את ענפי העצים היו קוצצים במקום כריתתם ביער. את הקורות הארוכות (ארבעה עד

שמונה מטרים), היו מעמיסים על עגלה מפורקת לשני חלקים: קצה אחד על שני האופנים הקדמיים, ומשנהו — על האחוריים.

והיו מעבירים חוט ארוך וחזק בתוך סיד יבש, נתון בסמרטוט. שני אנשים מותחים את החוט לאורך הקורה, ומחזיקים בכח במקום המיועד לסימון. השלישי מושך את מרכז החוט מן הקורה ומעלה, ומרפה ממנו בבת אחת. החוט הגמיש חוזר בחבטה אל הקורה, ומטביע בה את רישומו — קו לבן ישר. פעולה זו חוזרת ונישנית על כל קורה משני צדיה.

והיו מניפים את הקורות בעזרת מנוף־עץ פשוט, ומניחים אותן על שני "חמורי"־עץ, שגבהם כקומת אדם וחצי. לאחר מכן היה אחד הגויים מטפס ועולה על הקורה, ועומד עליה ברגלים יחפות למען לא יזח ממנה. חברו היה עומד מתחתיה ושניהם היו מפעילים את המשור הארוך, מעלה־מטה, לאורך הקו הלבן. משקבלו הקורות פנים ישרים משני עבריהם, היו מורידים אותן ארצה ומקציעים את שני הצדדים הנותרים — בגרזן חד מאד, וזאת — ללא סימון, רק לפי טביעת העין בלבד.

גם יסודות הבית היו נעשים מעץ. בולים כבדים של עץ קשה, נמרחו בזפת ונטמנו באדמה. על היסודות היו מניחים את הקורות המהוקצעות, ומחברים אותן בקרנותיהן, על־ידי סין ושגם, ואשה לרעותה — ביתדות עץ מעוגלים, כעין מסמרים ענקיים. במקדח ארוך היו קודחים חורים דרך כל שתי קורות, ובהלמן ענק וכבד תקעו את היתדות לנקבים, עד שכל הקורות התחברו ונהיו נד אחד. והיו מרפדים את מקומות

החבור שביניהן בשכבת פשתן דקה, למנוע סדק כלשהו.

גם התקרות והרצפות נעשו מלוחות עץ ארוכים, מהוקצעים למשעי, וחוברו במסמרים לקרשים עבים.

הגגות כבר היו מגוונים יותר. רוב גגות היהודים צופו בשחיפי־עץ, שהוא חומר יפה ולא יקר. אחרים השתמשו ברעפי־מלט, או בלוחות־פח מגולון. הגויים צפו את גגותיהם בשכבות עבות וצפופות מאד, של אלומות קש, שמחירם מיצער, ולאכרים — אינו עולה מאומה.

בכל בית היו מתקינים שני תנורים מלבנים שרופות. האחד — לבשול ולאפיה, והאחד — לחמום הבית בחורף. זה האחרון היה מצופה בשכבת טיח חלקה מאד, ובבתי האמידים — באריחי חרסינה.

מן התנורים נמשכו אל על — שתי ארובות להולכת העשן החוצה, אף הן מלבנים שרופות. בתוך עלית הגג התחברו ונהיו לאחת, שראשה בלט כחצי מטר מעל לגג.

במשך הזמן היתה מצטברת על דפנות הארובה מבפנים — שכבה ניכרת של פיח טהור. פיח זה הוא דליק מאד. די לו בגץ פעיל אחד שיגיע אליו מן התנור, כדי שיתלהב ויגרום לשרפה.

למניעת שרפות מסוג זה היו שוכרים לעתים מזו־מנות את מנקה הארובות. הוא היה מטפס על הגג, ובאמצעות מטאטאים, חבלים, ומשקולת כבדה — היה מסיר את כל הפיח מן הדפנות.

אם אחרו להזמינו ופרצה דלקה, היו אוטמים את הארובה בלוח־בטחון מתכתי, שהיה עשוי לכך במיוחד סמוך לתקרה; או מטפסים על הגג ומכסים את פי

הארובה בלוח־עץ רחב. אטימה כזאת מנעה את זרימת האויר לארובה, והאש היתה נחנקת...

גם הקש תפש מקום נכבד בין חמרי הבניה במו־טלה, אך תפקידיו היו מצומצמים יותר: הגויים השתמשו בו לצפוי גגות כל מבניהם, והיהודים — לגגות רפתותיהם בלבד.

תושבי מוטלה עבדו בעץ ובקש, לא מתוך חבתם היתרה לחמרים הללו דוקא, אלא מפני שאלה היו מצויים להם בשפע ובמחירים זולים, שיכלו לעמוד בהם.

אולם חמרים אלה הוו גם את נקודת התורפה של העירה, מעין "אליה וקוץ בה", ולא פעם יצא שכרם של התושבים בהפסדם. החמרים האלה הנם דליקים מאד ולפיכך פקדו את העיר שרפות מרובות ביותר, (מחשבי חשבונות חישבו ומצאו ממוצע של חמישים שרפות בשנה!), שהשמידו מיבנים רבים במהירות גדולה, השאירו רבים ללא קורת גג לראשם, וסיכנו את הנפש!

גורמים שונים היו לשרפות התכופות. מהם בידי אדם, ומהם בידי שמים:

— התלקחות הפיח המצטבר בארובות.

— עששיות הנפט, או נרות השבת. לפעמים, מתוך חוסר זהירות, או בגלל רוח שאינה מצויה — התהפכו.

— הברקים החזקים שפגעו בגגות הקש — הצליחו לעתים להציתם, למרות הגשמים שלוום כמעט תמיד!

— הגורם האחרון הבלתי חביב, היה בידי האדם ממש. ליתר דיוק: בידי הגויים בלבד, כי רק הם גרמו לו.

כי ינצו שני גויים ואחד הנצים רצה להתנקם ברעהו בסתר — היה מבעיר לו את ביתו. (כמובן. בתנאי שהמבעיר התגורר במרחק בטוח ממקום המוקד...). בחסות האפלה היה מתקרב אל בית שנוא־נפשו, משׂליך או תוקע סיגריה דולקת לגג הקש המיובש, ומסתלק לו כלעומת שבא. האש כבר תעשה את שלה. ואכן עשתה האש את שלה בנאמנות... בגלל צפיפות המבנים ברובעי הגויים, ובעיקר — בעטים של גגות הקש, היתה האש מתפשטת במהירות איומה. הגיצים הפורחים עזרו אף הם להעברת הדלקה למבנים הסמוכים, ועד שהיו מגיעים מכבי־האש עם כלי הכבוי הפרימיטיביים שלהם ומאתרים את הדלקה — היו נספים כעשרים־שלושים מיבנים, והופכים לאפר!

— — — ר׳ יצחק פינסקי, מתושביה הותיקים של מוטלה, הכיר יפה את כל הגורמים לשרפות ואת הסכנות הנובעות מהן. הוא צפה בחרדה גוברת והולכת, כיצד האש מתפשטת מבית אסתר־ריבה ואוחזת בבית השכן, בית פיסצקי, ומאימת על הבתים של־אחריהם!

אם כי ביתו עומד מעברו השני של הרחוב, ולכאורה אינו נמצא בטוח הסכנה, בכל זאת... לעולם אין לדעת בשרפה, אם לא יפרח לו איזה גץ שובב־תועה, ויצית את גגו...

זעקות ר׳ יצחק הלכו הלוך וגבור:

הצילו! דלקה! פוז׳אר!

ר' חיים יוז'וק הגביה את עיניו מן הגמרא והציץ על שעון המטוטלת הגדול, הצמוד לקיר:

— "רק רבע לשתים־עשרה, והעינים כבר עיפות" — נאנח לעצמו ללא קול, והגדיל את הלהבה בעששית הנפט שלידו.

מהחדרים הסמוכים עלו קולות נשימתם של בני הבית הישנים שנה עמוקה, והתערבו בצרצורי הצרצרים, ובקרקורי הצפרדעים, ששרצו באלפיהם בסביבות הבוציות של הנהר. בדממת הליל נשמעה מקהלת הצפרדעים ממרחקים. מקהלה לוחשת בלי הרף: קוה־קוה.

מבעד האשנב הפתוח מאחוריו חדרה רוח קלילה, שצננה מעט את להט ליל התמוז.

— "לילה לוהט כזה, מועד לשרפות" — חלף בו הרהור בלתי נעים.

מבטו נתקל בקירות החדר, ופליאה השתקפה מעיניו, משל היה יושב בחדר זר. קשה לאדם בגילו להתרגל לשנויים. לחידושי הזמן.

זמן רב מאד היה רגיל לראות את ביתו, בן חמשת החדרים — באותה צורה קבועה, בה ראהו לראשונה ביום רכשו אותו. שום שנויים לא חלו בו במשך שנים רבות, פרט לצבע הסיד, שהיה חוזר ומשתנה מדי שנה בשנה, בפרוס חג הפסח: פעם הוא כחלחל־בהיר עד־כדי לובן בוהק, ופעם הוא כחול, הנוטה לירוק־בהיר.

ועתה? עתה נשתנה הבית עד לבלי הכירו!

מלבר הוא נראה כמימים ימימה: עומד הוא כעשרים אמות **לפנים** משורת הבתים, כמסתתר ונסוג אחור בעניוות. וממילא הוא "שובר" את הקו הישר של הרחוב. בגלל מומו זה, סרבה חברת הבטוח המונופוליסטית של ממשלת פולין, לבטחו נגד האש.

אולם אין פירושו של דבר, שהבנין עצמו איננו יפה. אדרבא. נאה הוא והדור. גגו מצופה בשחיפי־עץ ממורטים. במרכז הגג מזדקרת בגאוה ארובת העשן מלבנים אדומות מכובשנות. כרכובי חלונותיו חרוטים הם, ומקושטים בפתוחים סגלגלים מעשי ידי אמן; וכל כלו מתהדר בצבע ארגמני מרהיב עין. כך הוא מלבר, וכך היה כל השנים. ברם, עיקר שנויו חל מלגו:

ראו ההורים שהבנות מגיעות לפרקן וצריך לחשוב על עתידן, נמנו וגמרו, שיהיה מן הראוי לשפר את מראה הבית פנימה, "כדי שנוכל לקבל את פני האנשים שיבואו". "האנשים" במקרה דנן פירושו — החתנים והמחותנים...

וממחשבה — למעשה. הלכו והזמינו את שני האומנים אלטר: אלטר צ'מצ'ה הנגר, **ואלטר דניאל'ס** הקשט. כך שכרו גם את הגוי **אנדריי**, המומחה לתנוריט.

שלשה אלה עשו במלאכה כתשעה שבועות, ברוב כשרון ובטוב טעם.

את התקרות העשויות קרשים שוקעים ובולטים — שהסיד, הנפרד מהם בקלות היה מצטרף לא אחת למזון שבצלחות — כסו ברקועי לבידים גדולים, והן נהיו חלקות והפכו לחטיבה אחת.

את הקירות תקנו בכל מקום הטעון תקון וטייחו

מחדש. לקשוט הקירות והתקרות השתמשו בגלילי ניר צפוי: ניר מיוחד, רב־גוני ורב צורות (אבויעס; טפיטים). לתקרות בחרו בניר שצורתו צורת "גלי ים", וצבעו בהיר, למען יחזיר היטב את קרני האור. את הקירות צפו בגונים שונים, ובהתחשב עם תפקידי החדרים ושמושיהם: באולם נתנו ציורי פמוטים, אשישות ושושנים בגונים עליזים, כמו כתום, ירוק וזהוב. ובחדרי השנה — פרחי שדה ושבלים על רקע כהה מאד, כדי שתשרור בהם אפלוליה נעימה לשנה ערבה.

גולת הכותרת שבכל השפוץ, היתה ללא ספק הריסת התנור הישן ובניתו מחדש, והעיקר — צפויו באריחי חרסינה!

את כל כשרונו וכח אמצאתו השקיע אנדריי בבנית התנור שלנו, כי לא זו בלבד שלא בכל יום מזדמנת לו עבודה במקצועו, והוא נאלץ להתפרנס מחטיבת עצים, או מכרית בורות, או מכל הבא ביד, אלא שמחיר כזה טרם קבל מעודו. נוסף על חמשים זהובים כשכר עבודה, הובטחה לו תוספת של עשרה זהובים אם ישביע את רצוננו.

לעתים נדמה לר' חיים שאנדריי לא התמסר לעבודת התנור תמורת הכסף, אלא רק תמורת התה! התה אצל הגויים היה בבחינת מותרות שבמותרות. ולא רק משום שמחיר התה היה גבוה יחסית, אלא גם הסוכר, שהיה זול — רחוק היה עדיין מהישג ידם של הגויים, והם היו מקבלים אותו ברצון מידי היהודים, תמורת שרותים שונים. ובביתנו נפתחו לפני אנדריי מעינות התה והררי הסוכר! בכל יום ויום

בשעת הארוחות, היינו מזמינים אותו לסעוד עמנו, מושיבים אותו במקום כבוד, כאחד מבני הבית, ומל־עיטים אותו מכל טוב מאכלי היהודים.

עדין־נפש היה אנדריי. הואיל ובהסכם העבודה לא היה כלול סעיף על מזונות — היה מתבייש ומסמיק, כבתולה שהוצגה לפני חתנה, משפיל עיניו ומסרב, מגמגם ומתחמק, אך נעתר לבסוף לרוב הפצרותינו.

בתום הארוחות היינו מגישים לו תה חריף ורותח, ישר מן המחם, ומעמידים על ידו מיסכרת מלאה מלבני סוכר. דבר זה היה בשבילו שיא הכבוד! וכי קלה היא בעיניכם? אוצר גדול כזה מפקידים ברשותו במ־לוא האמון?! באותו רגע היו עיניו נפקחות בהתפעלות, ושפתיו היו נפשקות בחמדה עצומה. על פניו נכרו אותות של מלחמה פנימית קשה, משל היה רוצה לבלוע את המסכרת ואת כל אשר בה! אך ברוב עדינותו היה כובש את יצרו, מושיט את ידו הרוטטת בהתרגשות ונוטל בקצה אצבעותיו מלבן סוכר אחד. גם מלבן בודד זה היה חושש לשים כולו בפיו, שמא יחשדוהו לזולל ולבלתי ראוי לאמון שנתנו בו... והיה שוברו לשברים קטנים, ומשתדל לא לצרוך הרבה לכל כוס תה.

וכך היה שותה: נותן אל פיו כשמינית המלבן סוכר ולוגם במהירות רבה, לגימות גדולות, מן התה הלו־הט, כל לגימה — כחמישית הכוס, כאילו חשש שיש־ללוהו ממנו. מרוב הלהט היה בית בליעתו משתנק ועיניו מזילות דמעות, אך ממנהגו זה לא חדל גם כשנוכח לדעת, שאין חסים לו על מצרך זה, ומגישים לו כוס שני ושלישי... לבסוף היה מתכסה בזעה יותר

מאשר בעבודתו הקשה. ופניו היו מפיקות הכרת תודה לאין קץ...

על שפתי ר' חיים חלף מעין חיוך לרעיון שובב זה, שנצב לפניו בסימן שאלה: "נו? האם לא יתכן כי אנדריי עבד במסירות רק בזכות התה?" — ושוב סבו מבטיו לעבר קירות האולם, ולמראה "הצעצועים" על הקירות ו"צלחות החרסינה" על התנור, מלמל בינו לבינו: "משונה. משונה מאד. קשה להתרגל לכל אלה".

באותו רגע נזכר בקורת־רוח ב"קידוש" שנערך ב־ביתו בשבת האחרונה, לתלמידיו הקשישים השומעים לקחו במשניות ולקרואים נוספים.

קדמו לאותו "קידוש" הכנות מרובות, הן בקשוט הבית והן באפית המעדנים. בן זקוניו היה נתון באותה תקופה לטפולו המצוין של ד"ר גרינברג, ונוסע לשם כך לעתים קרובות לפינסק, ביחד עם רעיתו **לאה**.

"כמה פקחית היא אשה זו; מבינה היא פרק בהל־כות חנוך כגדולי הפדגוגים". הוא שמע במו אזניו כיצד נצלה את ההזדמנות להוכיח לילד, שוב כדרכה, שאם כי הקדוש־ברוך־הוא מעניש לפעמים את בני האדם על חטאיהם, (ואין איש אשר לא יחטא), בכל זאת, במקרים רבים, הוא מקדים רפואה למכה. צא וראה: מעולם לא היו במוטלה אוטומובילים, וכעת, כשאנו זקוקים להם, שלח לנו ה' חמשה מהם, למען הקל מעלינו את מכתו...

בשבוע שלפני ה"קידוש", הצטרפה לנסיעה לפינסק גם אסתר, בכדי לעזור בנשיאת חלקי הנברשת הג־דולה שהזמינו. איזו נברשת כלילת יופי! היא מזכירה

במדת מה את מנורת המשכן! שבעה קנים יוצאים מצדיה ומקיפים את מכל הנפט שלה, המזין את העששית הבורקת; ושבעה גביעים משוקדים לשבעת קניה, לשום בהם נרות; וכפתורים ופרחים עוטרים אותה; ומשקולת כבדה בצורת אתרוג, צמודה לשרשרות גבלות, מסובבות על גלגיליות — להגבהת המנורה והנמכתה. חבל שלא יכלו "לחנכה" לשבת הקידוש", למען תהיה השמחה שלמה. והכל בגלל קרס קטן. אפילו בחנותו של ר' מרדכי גוטנסקי, הגדולה מסוגה במוטלה, מחסן שהכל בו — לא נמצא באותה שעה קרס תליה מעוגל וחזק, די החזקת הנברשת הענקית. והנפחים? אף הם סרבו להתקין את הקרס מיניה וביה. כיון שמגיע צהרי ערב שבת, הריהם פוסקים ממלאכתם ונפנים להכנותיהם לכבוד שבת: מגרפים ומטאטאים את חזית הבית; מאריכים ברחיצה בבית־המרחץ ובאולם ההזעה, ומקדימים לבוא לבית הכנסת לקרוא ב"שיר השירים". כל ההפצרות לא הועילו:

— "וכי מה בוער לכם? עשרים שנה יכולתם להתקיים בלי מנורת שרשרות — תוכלו להתקיים בלעדיה עוד יומיים"...

בעצם, צודקים הם... וכי מה הם אשמים שאנחנו הבאנו את המנורה ביום ששי, ושגם בחנותו של ר' מרדכי לייזער'ס אין להשיג קרס?

נו, והספה? גם ספה יקרת־ערך הוזמנה בפינסק, וגם היא לא תשתתף בשמחה. הנגרים טענו שלבנית ספה כזאת דרוש להם חודש ימים! ועוד אמרו, שבכדי שלא תשרט, חלילה, מטלטולי העגלה, ישלחוה אלינו

בדרך הנהר, באסדה! נו, נו; זמנים מודרניים...

החום, העיפות ותקתוקו החדגוני של שעון הקיר, הפילו תרדמה על ר' חיים. הרהוריו על הזמנים המודרניים התערפלו, ראשו נרכן על הגמרא, וכך נמנם רגעים ספורים.

בשעה שתים עשרה התעורר לקול צלצולי השעון. בעינים עצומות כמעט, נסתחב עד מטתו, פשט בקושי את בגדיו, ואך שכב — נפלה עליו תרדמת אלהים.

ה' נתן וה' לקח

בלילה ההוא נדדה שנת **לייבל פומרנץ** הקצב, בנו של ר' וועלוול־פיניעס הקצב. מפעם לפעם היה מת־עורר מקול געית השורים המיועדים לשחיטה, שמלאו את רפתו. הוא היה רגיל לגעיות כאלה ולא היה נטרד משנתו בגינם; אולם הלילה עלו שועותיהם יותר מתמיד, משל היו מרגישים שהגיע לילם האחרון, ומחר יובלו כצאן לטבח. גם אפשר שהיו צמאים מאד, לאחר שכתתו את רגליהם בהליכה מיגעת מכפר מולדתם הרחוק, עד בית השחיטה שבמוטלה.

מטבע הדברים הוא, שהעוסק בעסקי שחיטה נעשה לבו קשוח; ואם כי היה לייבל בעל נפש עדינה ורגישה — היה יכול לראות בשויון נפש, את שוריו נשחטים, ומבותרים לנתחי בשר, בעוד דמם ניגר וצואריהם משמיעים חרחורים שורקניים. אך כל עוד בהמותיו בחיים היה מרחם עליהן ומצר בצערן — צער־בעלי־חיים. יש לדאוג להן, להאכילן ולהשקותן.

לייבל קם ממטתו, התלבש ויצא החוצה. בו ברגע הבחין באש הגדולה המשתוללת במרחק של כחמשה־עשר בתים. מראה האש השכיח מלבו את מטרת קומו מהמטה, ומבלי להתמהמה פתח בפעולות הצלה. הוא העיר את בני משפחתו, ובעוד הללו מתלבשים — רץ לכוון השרפה, כשפיו אינו פוסק מלהזעיק את תושבי העיר בזעקת "פוז'אר"!

כשהגיע למקום נוכח שהאש כבר תפשה בשלושה בתים והתפשטה בצורה שלא השאירה פתח להצלה: בית אסתר־ריבה המכולתאית, בית פיסצקי ובית שקולניק. דרי אותם הבתים התרוצצו מבולבלים פני־מה והחוצה, בנסיון נואש להציל את מעט המטלטלים. באמצע הרחוב נערמו כל מיני רהיטים, בגדים וכלי מטבח, חלקם שבורים מחמת הבהילות, וחלקם חרו־כים במקומות שונים.

בית משפחת יוז'וק עמד בתוך, בין הלהבות ששפעו מבית הפיסצקים — מזה, לבין הלהבות שלחכו את בית השקולניקים — מאידך. בבית עצמו טרם אחזה הדלקה, הואיל והוא לא עמד במישרין בקו האש, אלא מאחוריו.

לייבל גלה זה עתה — לחרדתו המרובה — שלא פגש באיש מבני משפחת יוז'וק בחוץ. "משמע שהם ישנים ואינם יודעים מאומה על הסכנה האורבת לחייהם".

הוא לא הסס אף לרגע. הוא רץ בין הלהבות, שאיימו עליו בלשונותיהן החמות, קרב אל אחד הח־לונות והקיש על השמשה בכל כחו. ידו נפצעה, אך

הוא לא שם לב לכך. מעצמת הנקישה התנפצה השמ־
שה, ורסיסיה נפלו לרצפה והדהדו בקול מאוים!
בפעולתו זאת הציל לייבל פומרנץ את כל בני הבית ממות אכזרי, כי כעבור חמש דקות בלבד היה הבית כלו אפוף להבות סביב סביב! — — —

— — — ראשונה הקיצה אמא. תוך שניות ספורות התאוששה מההלם שתקף אותה והעירה את כל יתר בני הבית. אני ישנתי שנה ערבה וחזקה ואמא חששה שתתקפני חלחולת אם תעירני בכח. היא עטפה אותי בשמיכה קלה, הטילתני על זרועותיה ונשאה אותי החוצה, עד לרציף ביתו של ר׳ יצחק פינסקי.

מתוך טלטול הדרך התעוררתי, ובעיני המצועפות בחבלי שנה הספקתי לקלוט את מחזה האימים של השלהבות שרצדו בקרבתנו, וקטעים ממעשי כל בני משפחתי:

אבא חפן את בגדיו בזריזות מפליאה, רץ החוצה, חצה את הרחוב, נשען על גדר בית שיפמן והתלבש. כשסיים, חזר אל הבית הבוער והשליך החוצה מכל הבא ביד.

פרומע פתחה את ארון הבגדים, העמיסה על עצמה ערמת מעילים, מכנסים וחלקי לבוש אחר — ורצה החוצה. גצים התעופפו מעליה, ואחדים מהם נפלו על המלבושים ועל שערותיה וחרכו בהם חורים. כש־
נסתה לשוב על עקביה נוכחה, לחרדתה, שגג הבית התלקח, והאש מתפשטת עליו במהירות איומה. אך היא הגבירה את מהירותה ונסתה להציל הפעם את הבגדים יקרי הערך; ביניהם — את אדרת החג היקרה

של אבא. האדרת היתה מאריג משובח ביותר, רפודה כלה מבפנים בפרות־שועל, ומחירה הגיע למאתים זהובים. המשא הרב העיק עליה בכל כובדו, וחרף כל מאמציה לא יכלה לזוז ממקומה. החום והעשן כבר מלאו את הבית, השמשות התפוצצו מהלהט בזו אחר זו, פרומע עדיין מתאמצת לגרור את הערמה החוצה. כשהבחינה אמא במאמציה המסוכנים, קרבה אליה בהחלטיות נוקשה, פרקה מעליה את האדרת היקרה ועוד מעילים כבדים, וצעקה:

— "הצילי את נפשך! החוצה!"

חנה נתקפה אימה למראה האש הגדולה ואבדה את עשתונותיה. היא עלתה על ספסל שבסמוך לחלון, הסתכלה בלהבות וצרחה בקולי קולות. אמא תפשה מזודה קלה שעמדה בקרבת מקום ושהכילה מעט בגדי נשים וערדלי חורף, תחבה אותה לידי בתה המבוהלת, ודחפה אף אותה החוצה. בהיותה בחוץ התאוששה חנה קמעה מהפחד, אך המשיכה לרוץ, כשהמזודה אחוזה בידה בכח, ולא עצרה אלא כשהגיעה למרחק בטוח מן הדלקה.

אסתר נסתה אף היא לבער חפצים מן הבית אך אמא, שחששה לחייה, גערה בה והניסה אף אותה לרחוב.

בשעה שאמא נשאה אותי על כפיה, הייתי מיבב ומתיפח מפחד; אמא השתדלה להרגיעני בדברי נחומין ושננה באוזני, חזור ושנן, את הפסוק המרגיע:

" ה' נתן וה' לקח. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם".

פסוק זה שחזרה עליו פעמים רבות, נקלט במוחי

בבהירות יתרה, מתוך שיצא מפיה בקול מלא אמונה והתלהבות. האמונה הכבירה ששפעה מקולה, היתה כנה ומשכנעת, ולכן נדבקתי גם אני ממנה ומלמלתי אחריה: "ה' נתן וה' לקח... ה' נתן וה' לקח..." נרגעתי.

לפתע פתאום, בתוך כל התהפוכה הזאת, הופיע הגוי אנדריי. הוא אנדריי אשר סיים לפני כשבועיים את בנית תנורינו. הוא אנדריי אשר נראה בישן ורפה־אונים למול המסכרת המלאה והתה, שנתכבד בהם בביתנו. כעת, למול השרפה הגדולה, התגלה דוקא כרב־תושיה. קומתו הגבוהה כאילו גדלה והזדקפה בעמדו בין הלהבות המאיימות עליו מכל עבר, ובנסותו לפרוץ בחבטות גבו את דלתות החנות. גם לייבל פומרנץ הטה שכם, אך כל מאמציהם שבו ריקם לעו־מת הדלתות החזקות.

בעבדו בביתנו הכיר אנדריי את כל מוצאיו ומבואיו, וכשנכשלו כל נסיונותיהם לפרוץ את הדלתות — שם נפשו בכפו וחדר הביתה דרך הדלת האחורית, שכבר היתה למאכולת אש. בצעדים בטוחים עבר מן האולם לחנות, שחרר את הבריחים ופתח לרווחה את דלתות החנות.

ראשית מעשהו היה — הצלת הקופה; לייבל ומספר בחורים שהגיעו בינתים למקום, פתחו בהצלת הסחו־רה, בהשליכם אותה החוצה.

באותו זמן כבר התאספו ברחוב אנשים רבים, יהו־דים וגויים. אלה האחרונים מצאו להם הזדמנות נוחה להנות מן השלל... כל סחורה שהושלכה החוצה נס־חבה על ידיהם, כביכול לשם הצלה, אך למעשה — לשם שוד. עובדה היא שחלק מגלילי האריג שנפלו

על החול — נעלם כבמטה קסמים. אבא צעק חמס על מעשה הגזל, אך קולו אבד ברעש הגדול והנורא, הרעש שנגרם על ידי פצפוץ האש, התמוטטות הקירות וזעקות ההמון.

פתאום התגלה אנדריי מבין הלהבות, כגבור אגדתי קדמון, והושיט להורי את מגרת הקופה ואת כל תכולתה: מעט מעות קטנות, שהיינו משאירים בה לעודף, וספר החובות הכרסתן, אשר בלעדיו היה חלק מבעלי החוב מצליח לשמט את חובותיו.

אנדריי ברוב אצילותו, לא הסתפק באלה. הוא חזר ונבלע שנית בפתחה של החנות הבוערת, והתחיל להשליך החוצה גלילי אריגים וקופסאות מלאות סחורה. ברגע נפלן החוצה היו גצים רבים נאחזים בהם ומעלים אותם באש. הורי ויתר הנאספים שפכו עליהם חול, ובדרך זו הצליחו להציל חלק מזער מהסחורות.

בראות אמי שהאש הקיפה את החנות ואנדריי עודנו מתמהמה בתוכה, רצה אל הפתח וצעקה לתוכה:

— "אנדריי יקר. החוצה. מהר החוצה, פן תספה, חלילה, ביחד עם החנות".

אנדריי הרגיע אותה והבטיח שבעוד דקות אחדות הוא יצא; אך אמי לא הרפתה ממנו, וכשנוכחה שהוא עודנו מתעקש, חדרה אף היא פנימה, לתוך החנות הבוערת ואיימה להשאר בה עד אשר יצא הוא. אנדריי נכנע ושניהם יצאו בריצה החוצה.

בו ברגע נשמעו קולות שבר אדירים: הגג התמוטט על התקרה, וזו נפלה כחטיבה אחת (בזכות הלבידים שהצמידו את קרשיה), וברעש מחריש אזנים כסתה על הבית ועל כל אשר בו, ושיקעה את האש!

רק עכשו נשמעו קולות צפירות חזקות, שעטות פרסות סוסים, חריקת גלגלים, ונביחת פקודות בפולנית וביידיש.

מכבי האש הגיעו!

אגדת מזודת הזהב

הם הגיעו. תמיד הם מגיעים. לסוף. מאוחר מדי! הם מגיעים בסדר ובמשטר, כחיילים בגדוד. ומחלקות וכתות להם. ומפקדים בראשם.

אל ביתנו — האודים העשנים של ביתנו — התקרבה כתתו של **שלום-לייזער גלייברזון**, המכונה לשם ההבהרה: "שלום-לייזער-מלכה-שרה-פייוול-מאיר-אייזל'ס" (בנשימה אחת!). והוא גבוה משכמו ומעלה מכל אנשי כתתו. "פול-טארא צ'ולוביק" — כנו אותו הגויים בלשונם, כלומר: איש וחצי...

ובחוריו אף הם כארזים. מלאים מרץ ורצון טוב. מדים כחולים-כהים עוטרים את גופם. מדים יפים. הולמים אותם, כיצוקים עליהם. סרט שני לאורך מכנסיהם. קסדות נחושת לראשיהם, נוסח רומי. מברקות כפמוטים בליל הסדר. מבזיקות שביבי-אור עם כל ניד ראש מול השמש, או מול השרפה, וצבען כצבע הלהבות עצמן. כן גם החצוצרות שבידיהם. טונים עצובים הפיקו חצוצרות אלה. טונים מפחידים, מאיימים ו...מזעיקים.

הכל היה להם למכבי האש שלנו. אפילו משרוקיות.

אבל העיקר חסר להם: מערכת אזעקה ותצפית חש־מליות, ומכונות כבוי משוכללות — כבערים הגדולות. מה כבר יכלו לעשות הבחורים הטובים האלה, שעה שכל מערכת הכבוי העירונית היתה מורכבת ממכ־שירים פרימיטיביים? עשר חביות־עץ, יושבות על אופני עגלה. כמספר הזה — סוסים, ושלש משאבות־יד ישנות. העיריה גם חייבה את התושבים להעמיד במסדרונו של כל בית שביעי — שבעה דליים ריקים ושבעה אתים. כן חוייב כל בעל־בית להצמיד לביתו מטאטא־זרדים ו"בוהור" (מכשיר בעל שני חודים. האחד זקוף ומשנהו כפוף), שניהם נתונים על מוטות ארוכים. הראשון — לפזור הרמץ והאודים העשנים, והשני — לקירקור קירות הבית הבוער. מים לא חסרו במוטלה. עשרות בארות היו פזורות על פני העירה, אך קצב השאיבה לא יכל להשיג את קצב הבערה...

כשהגיעו מכבי האש מצאו חמשה בתים חרבים (כולל בית שמעון בולנדיצקי), מעלים אש דעוכה, עשן מחניק ורבבות גצים מעופפים. למכבי האש לא נותר אלא לשקע את האש הגוססת לבל תתפשט הלאה, והם עסקו במלאכה זו עד אור הבוקר.

השחר של יום המחרת היה קודר ועגום. האויר היה ספוג בריח חריף של עשן מחניק. הקדח הוסיף על מועקת הלב.

שכנים רחמנים הלבישוני בבלואי־בגדים. איש איש כאשר ידבנו לבו: כובע יורד על פי מדותיו, נופל ומסתיר את עיני ונעצר בנס על אפי. מעיל ומכנסים לגדילה עד גיל עשרים. מעידים על רוחב לב תורמיהם ועל ראייתם את הנולד. גם הנעלים הנדובות היו

מרווחות ביותר, ולעולם לא אוכל לטעון כי צר היה לרגלי בתוכן...

בשמץ דמיון ובלי רצון להתרברב יכלתי להשוות את חזותי החיצונית לאותו דחליל שעמד בגננו, ונשאר לפליטה מן השרפה. אך לבי לא היה נתון אז להשואות, אלא לצער ולרחמים:

רחמתי על עצמי, שבין לילה הפכתי מבן עשירים מטופח לבן־בלי־בית, הנזקק לחסדי הבריות.

רחמתי על הורי שהתרוצצו עגומים וחסרי אונים להציל מתחת לתלי האפר חלקי סחורה חרוכה, כפתורים או כל חלק אחר שלא נמס מן החום העצום — ובלבד לא להזקק למתנת בשר ודם.

רחמתי — להבדיל — על חתולנו האפורה־שחורה, שבנסיונותיה הנואשים להמלט מן האש — תקעה את עצמה לתוך שק מלא נוצות, ובזאת קפחה את חייה. היא יצאה משם חרוכה כפליים, לבנת־שערות, מפרכסת בעויתות, ומרוב יסורים לא הוציאה את יומה.

לבי גם נמלא צער ורחמים למראה פרתנו המסכנה. מן האש הציל אותה אחי ברל. בליל השרפה ישן בבית סבתנו **גיטל**. הבית עמד בסמטה שמאחורי הרפת, וגדר של עץ הפרידה ביניהם. ברל טפס ועבר את הגדר הגבוהה ובפלסו דרך בחום הלהבות — שחרר את הפרה מהרפת. כעת נשארו שניהם כלואים בחצר, כשמלפניהם הלהבות ומאחוריהם הגדר. ברל אמץ את כל כחותיו והצליח לעקור שני לוחות מן הגדר, והבריח דרכה את הפרה. היא נצלה, אך נפצעה בבטנה ממסמר שבלט מן הגדר. כעת עמדה לה עלובת־נפש

זו ליד הרפת; מוזנחת, מיותמת, שותתת מוגלה, וגועה מתוך רעב וחוסר יד מטפלת.

הכל הוזנח. הכל נראה עלוב וקודר. ידעתי והרגשתי בודאות נוקבת: יצאנו נקיים מנכסינו והפכנו בין לילה לעניים!

לא זכינו אפילו לראות את הנברשת החדשה בהפיצה את אורה, ולו פעם אחת! הכל שרוף, חרוך ומותך! הכל, פרט לספה. אותה ספה יקרה שהזמנו בפינסק, ושכה הצטערנו על שלא תהא מוכנה לשבת ה"קידוש", השבת האחרונה לפני השרפה...

— "גם זו לטובה" — אמרה אמי בשעה ששמעה שהספה לא תושלם לאותה שבת.

ולפנות ערב קוראני אבא לבית הכנסת לתפילות מנחה ומעריב — כרגיל. משמע — העולם לא נסתיים עם חורבן ביתנו. "ה' נתן ולקח, וחייבים לברכו, ולקוות שיתן שוב"...

אבל היום אינני מתחרה בחצר בית הכנסת במשחקי המטקות. לבי כבד עלי ואינו נתון למשחקים. אני חומק לבית הכנסת בלבוש הדחליל שלי, כגנב במחתרת. משתדל שלא יתקעו בי עינים. והריני מצטנף לי בפנתי במקומו של ר' יחיאל הזקן, ומצפה לסיום מהיר של התפילה, כיון שלא תהיה היום הפסקה ללמוד המשניות. הן לא יתכן שביום כזה יוכל אבא להורות! אך ראה זה פלא! אבי סובר, כנראה, אחרת. הוא איננו רואה באסוננו עילה לבטול תורה. "האדם הוא ברחלוף. רכושו — לא-כל-שכן. אבל התורה היא נצחית!" והריהו פותח, כרגיל, בלימוד פרק המשניות! באותו רגע עלה כבודו של אבי בעיני מעלה מעלה.

ראיתי בו אחד מענקי הרוח. דמיתיו באותו מעמד לגדולי התנאים: הלל, רבי אליעזר בן הורקנוס. רבי שמעון בר יוחאי. לכל אלה שהרביצו תורה ברבים גם בהיותם עניים מרודים, או בעת סכנה, גזרות רומי. חיים במערה...

בראותי את אבי משתדל להבליג על יגונו ולהרביץ תורה ביום אשר כזה — התגאיתי בו והונח לי.

— "גם זו לטובה" — חזרתי על דברי הנחמה של אמי. קומתי הזדקפה. מוחי נתבהר ועיני התחילו תרות, כדרכן תמיד, אחר פני הלומדים ותנועותיהם:

אלתר צ'מצ'ה הנגר שולף מכיסו את תרמיל הטבק שלו ומגלגל סיגריה, כרגיל. אצבעו של ר' יחיאל הזקן "נוסעת" על פני השורות ומצביעה בדיוק על המלה הנדונה. הוא עצמו כבר נרדם מזמן — כרגיל. אבי מעיר בהדיפת "חד־גדיא" את הנרדמים — כרגיל, אך קולו היה בלתי רגיל. מקולו העולה וגובר נשמע הפעם מעין חרון, משל היה משקיע בלמוד את כל מרירותו, את כל רגשי דלותו:

— "ולא זה וזה **שיש** בהם רוח חיים, כהרי האש **שאין** בו רוח חיים. כלומר: אילו כתבה התורה שור ומבעה בלבד, הייתי סובר שדוקא **הם** חייבים, כיון שיש בהם רוח חיים, אבל **אש** שאין בו רוח חיים הייתי סובר שהוא פ...

...־טור" — נענו הלומדים במקהלה גדולה!

בגמר הלימוד אמר שמעון בולנדיצקי "קדיש דרבנן" וסיים כרגיל: "עוטה שלום במרומיו הוא יעטה שלום עלינו ועל כל יטראל ואמרו אמן"...

— — — מאותו ערב ואילך נפוצה במוטלה אגדה על עושרו המופלג של ר׳ חיים: **אגדת מזודת הזהב:**

חנות גדולה היתה לו לר׳ חיים. והיו מוכרים בחנות זו כל פרקמטיה שבעולם; מיני סידקית וקולמוסין ודברי שחוק של ילדים ומחטין וחוטין וכלי־לבן ומלבושים ואטון מצרים ונוצות בת־היענה ואפילו בתי־עינים של זקנים. היתה הבּרכה שורה בפדיונו וקופתו מתמלאת ממון. ראה ר׳ חיים שהקופה עוברת על גדותיה, מה עשה? עמד והתקין לו מזודה של קנים. הניחה תחת מטתו ונתן בה את ממונו. לכשהוגדשה המזודה נטל ממונו והמירו בזהב, שהזהב ערכו מרובה ונפחו מועט. כיון שנפלה הדלקה בביתו, נטל את המזודה ונתנה ביד בתו ושילחה למקום מבטחים, שהכל ראו את בתו נמלטת ומזודה ב־ידה. למחרת היה ר׳ חיים יושב בבית־המדרש בשלוה ומרביץ תורה לפני תלמידיו, משל לא נשרף ביתו ולא ירד מנכסיו מעולם.

ולא נחה דעתם של הבריות עד שעמדו וספרו כל אותו מעשה לר׳ חיים עצמו. אמר להם ר׳ חיים:

— ״הדא הוא דאמרי אינשי: ״תלו בו בוקי סריקי״, כלומר: אלה הם פטפוטי הבל וריק!״ אמרו לו:

— ״ואף על פי כן?״

אמר להם:

— ״אמן. לו יאמנו דבריכם״.

אמרו לו:

— "כלום אינך חושש ל"עין־הרעה"?"

אמר להם:

— "כל מאן דעביד רחמנא — לטב עביד. סהדי במרומים, שלא נותר מכל רכושי כדי שתי סעודות לי ולבני ביתי; ואם יצאה הגזרה מלפניו שאהא חשוב עשיר — גם זו לטובה!"

סוף

נספח א'

קטעים נבחרים

מתוך מאמר של הפרופיסור **זבולון רביד**, איש מוטלה, שפורסמו בעתון העברי "הדואר", בארצות הברית, על גדולים ממוטלה:

פרופ' חיים ויצמן; ד"ר דב ירדן
פרופ' עזריאל שוחט; הרב־פרופ' שאול ליברמן;
פרופ' יעקב לזבניק; הסופר חיים צ'מרינסקי;
מחנך חיים פיאלקוב.

א. מוטלה — העירה שבה נולד ויצמן

(פורסם — כ"ג באיר תשכ"ג, 1963).

מה היה ייחודה של עיירה זו, שנשתנתה בו מעיירות אחרות שברוסיה או בפולין? — — —

שהיתה מבודדת יותר מהן, ללא קשר של כביש או רכבת, שקועה בבוץ כמעט רוב חדשי השנה, — — —

"העולם" הצטמצם בתחומי העיירה בחוג המשפחה ובחברת תושבי העיירה. כולם הכירו זה את זה וידעו זה את זה, שהרי גודלו וחונכו זה בצד זה. דרך החיים היתה כמעט אחת ויחידה, וקרבת ריעות ואחווה נקשרה בין אנשיה, — — —

המשפחות היו גדולות, בנות 12, 15 או 18 נפשות. גם למשפחת וייצמן היו 15 ילדים. — — —

תוכן חייו של היחיד היה, בעיקר, המשפחה והמוצ־
אות אותה; ושל חיי הצבור — "החדר", בית־הכנסת,
השבת והחג. תא ראשוני זה, שמשפחה שמו, היה בנוי
על מסורת של מאות בשנים, שכמעט לא חל בו שינוי
או סימן לשינוי. — — —

ווייצמן עצמו לא ידע מלה רוסית עד היותו בן
אחת־עשרה. הוא מילא את כרסו תורה, נ"ך, עברית
ותלמוד, שטעמם עמד בו כל ימי חייו. — — —

כל מאוויים ושאיפתם של יהודי מוטלה היו מופנים
למרחוק — לארץ ישראל. הם הטיבו לדעת את הגיו־
אוגרפיה של א"י הרבה יותר מן הגיאוגרפיה של סבי־
בתם הקרובה. בכל שבת ומועד היתה העיירה נהפכת
למדינה יהודית בזעיר־אנפין וכל בית למבצר הרוח
היהודית. השבת היתה דבר שבקדושה ובהנאה כאחת.
החול סולק. הילדים התרחצו, לבשו בגדי שבת, שמחה
ושלוה שררו בעיירה, ובבית־הכנסת — אורה והתעלות
הנפש. — — —

השינויים שחלו בעיירות רוסיה ופולין בראשית
המאה העשרים לא פסחו גם על מוטלה. ההגירה לא־
מריקה הלכה וגברה, — — —

גם הציונות ינקה את מלוא כוחה מעיירות אלה.
בני העליות הראשונות וגדודי החלוצים עזבו את קיני
ילדותם ושמו את פניהם למזרח — לארץ־ישראל. רק
היטלר שם קץ לעיירות הללו וחייהן נמחו מעל פני
האדמה. — — —

כל שיקרא את "חורבן מוטלה" יעמוד על שיעור
האסון של עיירה יהודית אחת, וממנה ילמד גם על
עיירות אחרות". — — —

ב. "ד"ר דב ירדן ותרומתו לחקר שירת ישראל בימי הבינים. (פורסם: י"א בכסלו תש"ל, 21.12.69)

עוד לא הגיעה השעה לסכם את תרומתו של ד"ר דב ירדן לשירה העברית בימי הביניים, אבל עם צאת שני ספריו החדשים[1], מתבקשת הערכת־מה להישגים שכבר השיג בתחום זה, אם כי עדיין עומד הוא בשיא יצירתו. — — —

דב ירדן נתברך בכשרונות רבי־צדדים ואין הוא נוהג להצטמצם ב"מלאכה אחת". לא רבים היודעים, שהוא מומחה גדול בתחום המאתימטיקה — — —

הוא אחד החוקרים המצויינים בשירת ספרד. הצירוף של שני דיירים, הסותרים זה את זה, בכשרון אחד, כמו שירה ומאתימטיקה הוא כמעט בלתי רגיל, ופרופ' נ.ה. טור־סיני היה מתפלא תמיד על תלמידו זה, שלמד לשון עברית על יד מאתימטיקה — והצטיין בשתיהן. ירדן הוא גם שגרם, שפרופ' טור־סיני התחיל "לחשוד" בתלמידיו האחרים, ילידי אותה העיירה, שדב ירדן יצא ממנה, מוטלה שמה (ידועה כעיירתו של וייצמן), שאף הם "נגועים" במאתימטיקה, ובשעת הרצאותיו, כשנזקק לפעמים לחישובים חשבוניים והיה פונה אליהם ונענה — היה טוען, שאין פלא בדבר, שהרי יוצאי מוטלה

---

1. בעת הוצאת "ספורה של מוטלה" כבר הספיק להוציא לאור את: שירי הקודש לרבי שלמה אבן גבירול, כרכים א—ב (ירושלים תשלא־ג); שירי החול להנ"ל, כרכים א—ב (ירושלים תשלה־ו); שירי הקודש לרבי יהודה הלוי, כרך א (ירושלים תשלח); ושירי נעורים של עצמו (ירושלים תשלט).

מאתימטיקאים הם. אבל האמת היא, שירדן הוא היחידי המצטיין כל כך בתחום זה.

וזכה ירדן האב שאף בנו בכורו, משה, נתברך בכשרון מאתימטי מעולה והוא משמש כבר מרצה למקצוע זה באוניברסיטה העברית בירושלים. — — —

ירדן הוא גם בקי במקצוע אחר, — והוא: מילונאות. ירדן תרם תרומה נכבדה למילונאות העברית. — — —

כבר בילדותו במוטלה נתפרסם ירדן כ"עילוי" וה"חדרים" במקום נעשו צרים להכילו, והמלמדים — מעוטי תורה. הוא נדד לערים אחרות ומישיבה לישיבה, כדי לקנות תורה וחכמה, וכל אשר למד נספג בתוכו מבלי לאבד טיפה. — — —

שקדן הוא להפליא — ונלחם עם הזמן — ולא תמיד ידו על התחתונה. מצליח הוא להוציא הרבה דברים מתחת ידו, וכאמור, בתחומים שונים. בגיל צעיר הוסמך לרבנות מבית המדרש לרבנים "תחכמוני" בווארשה.

בשנת תרצ"ו הגיע כסטודנט לאוניברסיטה העברית בירושלים ובה סיים את לימודיו והוכתר בתואר ד"ר לפילוסופיה על חיבורו "לשון המחברות של עמנואל הרומי". — — —

שירת ספרד דורשת ידיעה יסודית בלשון העברית ובמקורות העברים — ירדן בקי בשניהם. — — —

ספרו הראשון של ירדן הוא "מחברות עמנואל הרומי" (הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, תשי"ז) בשני כרכים (605 עמ' בשניהם, בצירוף מבוא בן 41 עמ').

שבע שנות עמל השקיע ד"ר ירדן ב"מחברות" עד שזכה להוציאן לאור, והן הקנו לו שם גדול כחוקר וכחכם. — — —

אחרי תשע שנים יצא ספרו השני בתחום חקר שירת ספרד ממש — — — "דיואן שמואל הנגיד" (בן תהלים, ירושלים, תשכ"ו, 485 עמ') " — — —

ג. **"פרופ' עזריאל שוחט (לרגל בואו לניו-יורק)** (פורסם: י"ט באלול תשל"ז, 2.9.77)

אורח נכבד הגיע לניו-יורק לשם עיון ומחקר ובדיקת מקורות הנוגעים לחיי היהודים ברוסיה במאה התשע-עשרה — — —

פרופיסור שוחט הוציא זה עתה מחקר חשוב על נושא — מוסד "הרבנות מטעם" ברוסיה — (הוצאת האוניברסיטה בחיפה) — — —

לפני ספר זה הוציא מחקר על אותו נושא, העוסק בארץ אחרת ובתקופה אחרת, כוונתנו לספרו עם חילופי תקופות, שעניינו ראשית ההשכלה של יהדות גרמניה במחצית הראשונה של המאה השמונה עשרה (מוסד ביאליק, ירושלים, תשכ"א—1960). ספר זה היקנה למחברו שם גדול וזכה לסמיכת חכמים עליו מההיסטוריונים הגדולים של דורנו — — —

פרופ' שוחט השתתף בהרבה מחקרים יסודיים שפירסם במשך השנים בכתבי-עת מדעיים שונים וביחוד ב"ציון". — — —

עבודתו על העיר פינסק בשנות 1881—1941 שעומדת לראות אור בקרוב תכיל כ-300 עמודים — — —

וכן נזכיר את חיבורו הגדול "שמות, סמלים והווי בחיבת ציון" שראה אור ב"שיבת ציון", ספר השנה לחקר הציונות ותקומת ישראל, תשי"א—תשי"ב (ספר ב—ג 228—250). לפני שנים יצאה גם המהדורה של

ספר שבט יהודה בעריכתו, ומורו השני, פרופ׳ י. בער, הקדים מבוא לה (תש״ז). — — —

עזריאל שוחט הוא יליד העיירה מוטלה, הסמוכה לפינסק, הידועה בחכמיה, אבל גם פשוטי העם שבה ידעו לעבור לפני התיבה והשתתפו בשיעורי תלמוד, מדרש ואגדה, כל אחד לפי דרגתו, בין מנחה למעריב. זאת היא העיירה, שבה נולד הנשיא הראשון של מדינת ישראל, ד״ר חיים וייצמן, שנוהג היה לאמר, שמוטלה היא שעיצבה את דמותו וה״חדר״ בה יצר את השקפת עולמו, והרבה הרבה דפים הקדיש לעיירתו בספרו האוטוביוגראפי ״מסה ומעש״.

אביו של פרופ׳ שוחט מלמד היה ושוחט היה (ידוע היה כבערל ״דער שוחט״). — — — גמרא היה מלמד והסוגיות שלימד נחרתו ונשארו תקועות במוח כל הימים. ר׳ ברל זצ״ל, שניספה ביחד עם כל אנשי מוטלה בתשעה באב תש״א, היה פדגוג מצויין והבין לרוחו של הילד. — — —

עזריאל הצעיר הלך בעקבות אביו ובהוראה חשקה נפשו וכשהגיע צעיר לימים לארץ ישראל, התמכר לה בכל חום נפשו. קודם למד ואח״כ לימד — ובכל השנים הוסיף לחקור וליצור ולפרסם. אף בנו, הולך בעקבות אביו והוא היסטוריון, ומלמד באוניברסיטת חיפה. — — —

נזכיר בהזדמנות זו עוד גדולים וחכמים שידועים בהישגיהם וביצירתם הענפה, בתחומים שונים, שאף הם ילידי מוטלה, ובראשם **פרופ׳ שאול ליברמן**, התל־מודאי הגדול, שנחשב לאחד מגדולי הדור במקצועו. כן ייזכרו לטוב **ד״ר דב ירדן**, חוקר שירת ספרד המ־

פורסם; **פרופ' יעקב לזבניק**, פרופיסור לרפואה באוניברסיטת תל־אביב. קדמו להם **חיים צ'מרינסקי** (הידוע בכנויו ר' מרדכילה), שהיה ידען גדול בשתי הלשונות עברית ויידיש (במוטלה היו שתי הלשונות כלשון אחת והשלימו אחת את השניה) ותרגם את התורה ליידיש ואף פירסם ספר זכרונות בשם עיירתי מוטלה; וכן **חיים פיאלקוב**, שהיה מן המפקחים הגדולים על החינוך היהודי ברוסיה".

הכתובת על מצבת קבר אבי

בבית־הקברות "הלפרין", בני־ברק

פ"נ

אבינו הרגול הר"ר חיים (חלוונא)

ב"ר ישראל־יעקב ושרה ז"ל יוז'וק

שקדן בתורה ובכל למודיו

ראש דאגתו חנוך ילדיו

בלשן בדקדוק ולשון קדשים

מרן ורבן לרכים וקשישים

עלה ארצה בתרצ"ד ממוטלה שע"י פינסק

ונלב"ע ג' שבט תשי"ד, כבן ע"ג

ולזכרון יוחקו שמות

אמנו הצדקת לאה ע"ה, בת ר' משה־אליעזר הכהן

וגיטל באיער

נלב"ע בפינסק, י' שבט תרצ"ד

אחותנו הרבנית המשכלת פרומא ע"ה, ובעלה

הרב יוסף רוזנטל ז"ל, ר"מ בישיבת פינסק

נעלמו בתקופת השואה הארורה

ולא ידע איש את מקום הקבורה

תנצב"ה

חדושי לשון ב"ספורה של מוטלה"

אַרְנָקִית — עוגה ממולאה בצורת ארנק.
בַּדּוּר — כדור עשוי בד.
בִּיצָלִית — סלט של ביצים ובצלים.
גִּבּוּבִיָּה — ערבוביה של חפצים רבים.
גְּזֶרֶת — תבשיל גזר ממותק (צימס).
חֶלְמוֹנִית — עוגיה מחלמוני ביצים.
טַפְטָן — מחבט לכביסה.
מְנוֹרֶשֶׁת — מנורת־רשת, ("לוקס").
עַמְדָּר — "עמוד", (סטנדר").
קַטְקֶטָן — כלי־נקישה ל"הכאת" המן.
שָׁזִיפְתָּן — לפתן שזיפים.
שַׁלְגָּלָה — עגלת־שלג, מגררה.
תְּלַדּוּד — דוד תלת־רגלי לכביסה.

ספרים אחרים למחבר

הדרך להוליבוד — רומן. הוצאת "קרית ספר" ירושלים, תשט"ז.

ספור על בחור ישיבה, שהפך ל"כוכב" סרטים ב"עיר החלומות".

עלילות דרמטיות מלאות מתח על רגול נאצי.

תאורים מחיי הישיבה ומחיי הוליבוד.

אהבות נעורים בין שני זוגות צעירים, מתוארות בריאליות עדינה.

צפת המסתורית — (בכתובים).

רומן רב־מתח.

התקופה: מאורעות תרצו—תרצ"ט וגיוס הנוטרים.

הרקע: מסתרי תורת הקבלה. שדים ורוחות.

בחורי ישיבה הנתפסים לבלשות ולאהבה חשאית.

הרשל'ה אסטרופולר בחלם — (בכתובים).

ספור התולים יהודי־עממי.

אלה תולדות הרשל'ה אסטרופולר השנון והחמים וכיצד הפכו חכמי חלם ל־ח־ח־ח"חכמים".